THE

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT SERIES.

A

COLLECTION OF RARE & EXTRAORDINARY SANSKRIT WORKS.

NO. 82

श्रीभट्टमल्लविरचिता

आख्यातचन्द्रिका

(क्रियाकोशः)

PUBLISHED & SOLD BY

JAYA KRISHNA DÂS HARIDÂS GUPTA

The Chowkhambâ Sanskrit Series Office.

Benâres City.

श्रीः

आनन्दवनविद्योतिसुमनोभिः सुसंस्कृता ।
सुवर्णाऽङ्कितभव्याभशतपत्रपरिष्कृता ॥ १ ॥
चौखम्बा-संस्कृतग्रन्थमाला मञ्जुलदर्शना ।
रसिकालिकुलं कुर्यादमन्दाऽऽमोदमोहितम् ॥ २ ॥

स्तबकः ८२.

THE

CHOWKHAMBA SANSKRIT SERIES

A

COLLECTION OF RARE & EXTRAORDINARY SANSKRIT WORKS

NO. 82.

THE

Ākhyata Chandrikā

A LEXICON OF SANSKRIT VERBS

By

BHATTAMALLA

Edited for the First time with Indexes etc.,

By

S. P. V. RANGANATHASWAMI ARYAVARALUGARU
Grandson and grateful pupil of Mahamahopadhyaya
Sri Paravastu Bhagavada Venkataranganathacharya
Aryavaraguru, Vizagapattam

Re-Edited by

VYĀKARAṆA-SĀHITYĀCHĀRYA-SĀHITYARATNA
PAṆDIT S'RĪ HARAGOVINDA MIS'RA

PUBLISHED BY

JAYA KRISHNA DÂS HARIDÂS GUPTA

The Chowkhamba Sanskrit Series Office.

Benares City

1936.

PUBLISHED BY

JAYA KRISHNA DAS HARIDAS GUPTA

The Chowkhamba Sanskrit Series Office

BENARES.

Printed at the Vidya Vilas Press, Benares.

1936.

॥ श्रीः ॥

चौखम्बा-संस्कृत-ग्रन्थमाला

(ग्रन्थ-संख्या ३०)

सी. नं. ८२

श्रीभट्टमल्लविरचिता

आख्यातचन्द्रिका ।

(क्रियाकोशः)

वैशाखपत्तनीयेन, महामहोपाध्याय श्रीपरवस्तु भगवद्वेङ्कटरङ्गनाथा
चार्यार्यवरगुरुपौत्रेण, तत्पादसेवासमधिगतविद्यावैशद्येन
वेङ्कटरङ्गनाथस्वामिना आर्यवरगुरुणा
पदसूच्यादिविन्यासपूर्वकं परिष्कृता ।
सेयं
व्याकरणसाहित्याचार्य-सहित्यरत्नेन
पण्डित श्रीहरगोविन्दमिश्रेण संशोधिता ।

प्रकाशकः—
जयकृष्णदास हरिदास गुप्तः—
चौखम्बा संस्कृत सीरिज़ आफिस,
बनारस सिटी ।

वि० सं० १९९३

प्राप्तिस्थानम्—

चौखम्बा संस्कृत पुस्तकालय

बनारस सिटी ।

प्रमेयसूची ।

	पत्रसंख्या
१ भूमिका	१—४
२ प्रशस्तिश्लोकौ	१
प्रथमकाण्डारम्भः	१—१३
३ ग्रन्थारम्भः	१
भावविकारवर्गः १	१
बुद्धिवर्गः २	३
अन्तःकरणवृत्तिवर्गः ३	६
वाक्क्रियावर्गः ४	8
ध्वनिक्रियावर्गः ५	१२
प्रथमकाण्डसमाप्तिः	
द्वितियकाण्डारम्भः	१३—३३
मनुष्यचेष्टावर्गः १	१३
ब्रह्मचेष्टावर्गः २	१७
क्षत्रियचेष्टावर्गः ३	२०
वैश्यचेष्टावर्गः ४	२८
शूद्रचेष्टावर्गः ५	३२
द्वितीयकाण्डसमाप्तिः	३३
तृतियकाण्डारम्भः	३४—५०
प्रकीर्णकवर्गः १	३४
सनाद्यन्तवर्गः २	३४
नानार्थवर्गः ३	३८
आत्मनेपदपरस्मैपदवर्गः ४	४७
तृतीयकाण्डसमाप्तिः	
परिशिष्टम्	
४ पदसूची	१—२९
५ पर्यायार्थसूची	३०—३७
६ शुद्धपाठः, पाठभेदश्च	३८

इत्याख्यातचन्द्रिकायाः प्रमेयसूची समाप्ता ।

प्रथमावृत्तेः

भूमिका ।

वन्दे श्रीपरवस्तुश्रीवासगुरोः पदाश्रितं तनयम् ।
वेङ्कटरङ्गेशगुरुं रामानुजमुनिदयोल्लसितबोधम् ॥

इह खलु जगत्प्रसिद्धासु सर्वास्वपि भाषासु गीर्वाणसंस्कृतादिशब्दैर्व्यवह्रियमाणा आर्यभाषैवातिप्राचीनेति निर्विवादमेव ।

सा च भाषा नामाख्यातादिभेदेन चतुर्धा विभक्ता श्रीमता यास्केन—"तद्यान्येतानि पदजातानि नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्च" इति ।

तत्र सत्त्वप्रधानानां नाम्नां समाम्नायरूपेणार्थादिबोधका भट्टहलायुधादिप्रणीता निघण्टुकोशाद्यपरनामधेयाः प्रसिद्धा एव निबन्धाः ।

भावप्रधानानामाख्यातानां समाम्नायरूपेणार्थबोधकाः कोशा बहुभिः प्राचीनैः प्रणीता इति तत्तद्व्याख्यातृभिः स्वीयग्रन्थेषु प्रमाणतयोपन्यस्तैर्वाक्यैर्ज्ञायते । तत्र च मद्दृष्टिपथंगतास्त्वेते—(१) भट्टमल्लविरचिता आख्यातचन्द्रिका, (२) विद्यानन्दस्य क्रियाकलापः, (३) वीरपाण्ड्यस्य क्रियापर्यायदीपिका, (४) रामचन्द्रस्य क्रियाकोशः, (५) कविसारङ्गस्य ? प्रयुक्ताख्यातमञ्जरी, (६) गुणरत्नसूरेः क्रियारत्नसमुच्चयः, (७) दशबलस्य (वरदराजस्य वा) धातुरूपभेदः, (८) हलायुधस्य कविरहस्यम् । तेषु चायमाख्यातचन्द्रिकाख्यः क्रियाकोशो मल्लिनाथादिभिः प्रामाणिकैः व्याख्यातृशिरोमणिभिः प्रमाणीकृतः, यतस्सर्वेष्वपि क्रियाकोशेषु प्रशस्तः । अस्य च कर्ता भट्टमल्लः कतमं देशं कतमं च कालं मण्डयामासेति त्विदानीं न निश्चेतुं शक्यते । परं तु नामलिङ्गानुशासनकर्तुरमरसिंहान्नवीनः, खिस्ताब्दीयचतुर्दशशतकस्थमल्लिनाथात् प्राचीन इति चानुमीयते । यत आख्यातचन्द्रिकायाः काण्डवर्गादिरीतिरमरकोशानुसारिणी, यतश्च आख्यातचन्द्रिकां प्रमाणत्वेनोद्धृतवत्सु मल्लिनाथ एव प्राचीनः ।

आख्यातचन्द्रिकाप्रमाणयितारस्त्वेते—(१) मल्लिनाथसूरिः, (२) अमरकोशटीकासर्वस्वकारो वन्द्यघटीयस्सर्वानन्दः, (३) मल्लिनाथसूरिसूनुः कुमारस्वामी, (४) कविकल्पद्रुमव्याख्याता दुर्गादासः, (५) अभिज्ञानशकुन्तलव्याख्याता राघवभट्टः, (६) रामायणचम्पूव्याख्याता

रामचन्द्रः, (७) मनोरमाकुचमर्द्दिनीटीकाकर्ता रामचन्द्रः, (८) सटीकराघवनैषधीय-काव्यकर्ता हरदत्तसूरिः ।

आख्यातचन्द्रिकां मुमुद्रयिषुभिः श्रीमद्भिरस्मत्पितृचरणैः सर्वशास्त्रस्वतन्त्रधिषणैः प्रातःस्मरणीयनामधेयैः श्रीनिवासजगन्नाथस्वामिभिरार्यवरगुरुभिः लिङ्गं वंशोद्भवबहुभाषावैज्ञानिकलक्ष्मणाजीपण्डितस्य उत्कलमातृकाया आन्ध्राक्षरेषु पुत्रिका लेखितुमारब्धा, तेषु परमपदमलङ्कुर्वाणेषु मया सम्पूरिता । मुमुद्रयिषति च मयि मधुरेशपुर(Madras)स्थ राजकीयप्रधानपाठशालासंस्कृतोपाध्यायः(Professor of Sanskrit, Presidency College) राजकीयप्राचीनलिखितपुस्तकालयाध्यक्षः (Curator, Government Oriental Mss. Library) एम. ए. उपपदधारी श्रीशेषगिरिशास्त्री १८९३—९४ वत्सरीयविज्ञापनायां (Report of a search for Sanskrit and Tamil manuscripts for the year 1893–94.)आख्यातचन्द्रिकाविषयिणीं स्वीयां मुमुद्रयिषामेवं व्यक्तयकरोत्:—Akhyatachandrika is a short treatise on verbs written by Bhattamalla. I have not seen the work noticed in any of the catalogues of Sanskrit manuscripts published in India or elsewhere. ** From the above description, it will be clearly seen that the work will be a very useful guide to the students learning Sanskrit and has a high educational value in consideration of which I intend editing it with notes and making it accessible to students studying Sanskrit in schools and colleges in this Presidency. ततो मत्पुस्तकेनापि प्रोत्साहयितुकामः पत्रमेवमलिखम्:—I see from your report on manuscripts that you are just going to get printed Akhyatachandrika of Bhattamalla with index and notes so that it may be useful for students. Sometime ago I got a manuscript of the same in Uriya character and have translated it into Telugu with the object of getting it printed myself. Now as you have

undertaken to do that work with additions which may be great used to students. I have the honour to write you I am ready to send the manusecript if you think it worth your perusal. तदुपरि तत्प्रेषितं प्रत्युत्तरम्ः—Many thanks to you for your kind letter. I shall be much obliged to you if you send the Telugu transcript which you have made from the Uriya Ms. of the Akhyatachandrika of Bhattamalla. I have already secured three copies of the work from the three different countries, Salem, Kumbakonam and Mysore. Your transcript which comes from the Uriya Ms. must be very important. *** (25th. June 1900). ततो मत्पुस्तकस्य प्रतिकृतिः प्रेषिता । सोऽपि तत्प्राप्तिमनुमोदयन्नेवमलिखत्ः—Many thanks to you for the copy of the Akhyatachandrika, which you were kind enough to send me and also for the care ful collation you made of the transcript with the original. ** The work will be printed with an introduction, wherein I shall express my obligation to you for the good copy which have kindly secured for me. (29th. January 1901).

एवं न्यस्तभरेऽपि मयि दैवदुर्विपाकेन तस्य स्वर्गवासेन तत्रापि विघ्नमनुभूय पुनरपि मय्येवाविशदाख्यातचन्द्रिकामुद्रणभारः । शेषगिरिशास्त्रिसमीपप्रेषितमन्मातृकाविषये तत्पुत्रसकाशे पत्रद्वारा स्वयं गत्वा च कृतोऽपि यत्नः न फलेग्रहिरभूत् । 'पुस्तकं वनिता वित्तं परहस्तगतं गतम्' इति ह्याभाणकः ।

नानाविधापूर्वमहाग्रन्थसम्पादनरसिकस्य काशीस्थस्यास्मन्मित्रवर्यस्य श्रीगोविन्ददासमहोदयस्य प्रेरणया चौखम्बासंस्कृतपुस्तकमालाध्यक्षोऽनेकापूर्वमहानिबन्धप्रकाशनरसिकः श्रेष्ठिश्रेष्ठः श्रीहरिदासगुप्तः स्वीयपुस्तकमालायामेनामाख्यातचन्द्रिकां प्रचिकाशयिषुर्मय्येव शोधनभारं न्यधादिति दूरदेशस्थो विघ्नैर्मुहुर्मुहुः प्रतिहन्यमानोऽप्यहमेतत्कार्यसम्पादनाय प्रावर्तिषि ।

एतन्मुद्रणाधारभूता मातृकास्त्वेताः—

१ श्रीलिङ्गवंशोद्भवानेकभाषावैज्ञानिकलदमाजीपण्डितस्योत्कलाक्षरमयी तालपत्रमातृका । एतत्पठने श्रीमता महाराज-श्रीविक्रमदेववर्मणाऽस्मन्मित्रप्रकाण्डेन यः सहायोऽकारि तदुपकारवर्णनेऽशक्तस्तं महाराजमनामयदीर्घायुष्ट्वाशिषा योजयामि ।

२ श्रीविजयनगरमहाराजांग्लपाठशालासंस्कृतप्रधानोपाध्यायस्य मेडेपल्लिवेङ्कटरमणपण्डितस्य मातृका अन्ध्राक्षरमयी ब्रह्मचेष्टावर्गान्ता।

३ मैसूरराजकीयप्राच्यकोशागार (Mysore Govt. Oriental Library)स्था १०६ सङ्ख्याका कर्णाटलिपिलिखिता प्रथमपत्ररहिता प्राचीनकागजपत्रमयी । एषा च तत्कोशागाराध्यक्षस्य बि.ए. उपपदधारिणोऽस्मन्मित्रवर्यस्य श्रीमहादेवशास्त्रिणः कृपया यावत्संशोधनमस्मन्निकटे स्थापितेति तन्महाशयस्योपकारं वर्णयितुमक्षमः तस्य धन्यवादं प्रकाशयामि । तस्य चान्ते "रौद्रिसंवत्सरअधिकआश्वीजमासे सितपक्षे द्वितीयाइन्दुवासरे······रुनगरस्थितसञ्जीवय्यपुत्रकेशवप्पेन लिखितम्" इति लेखनसमयो वर्तते ।

एतन्मातृकात्रयाधारेणैकां पुस्त्रिकां निष्पाद्य, आख्यातमञ्जरी-क्रियाकोश-कविकल्पद्रुम-धातुपाठ-धातुवृत्ति-कविरहस्यादिग्रन्थसहायेन यथामति संशोध्य च तदनुसारेणैषा मुद्रणा निरवर्त्यतेति शम् ।

गच्छतः स्खलनं क्वापि भवत्येव प्रमादतः ।
हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति साधवः ॥
गुणदोषौ बुधो गृह्णन्निन्दुक्ष्वेलाविवेश्वरः ।
शिरसा श्लाघते पूर्वं परं कण्ठे नियच्छति ॥

विशाखपत्तनम्
१—६—०४

इति विज्ञापयति
वेङ्कटरङ्गनाथस्वामी.

द्वितीयावृत्तिभूमिका ।

क्रियाकलापाख्यातमञ्जर्याद्याख्यातकोषेषु मूर्धन्यत्वेनावस्थितायाः श्रीभट्टमल्लविरचिताख्यातचन्द्रिकाया आद्यसंस्करणं महता श्रमेण सम्पादितं तत्रभवद्भिर्विद्वदग्रेसरैः श्रीवेङ्कटनाथस्वामिभिरित्यत्र नास्ति कश्चित्सन्देहलेशः । पुनः श्रेष्ठिवर्यैः काशीस्थविद्याविलासमुद्रणयन्त्रालयाध्यक्षैर्जयकृष्णदासहरिदासगुप्तमहोदयैर्मयि सन्न्यस्तमस्या द्वितीयसंस्करणभारं पिष्टपेषणायितं नाकलयन्तु प्रेक्षावन्तः, सूक्ष्माक्षरत्वादिनाऽक्षरसंयोजक-संशोधक-यन्त्रादि-सुलभदोषजानामशुद्धिविशेषाणामपाकरणस्य प्रतिमुद्रणमावश्यकत्वात् । अस्याः प्रथमसंस्करणे पदपर्यायसूच्यां वर्गाद्यक्षर-पर्यायाङ्का आस्तामिति तद्द्वारा पदान्वेषणे क्लिष्टत्वमाकलय्यास्मिन् संस्करणे मया क्रमशः काण्ड-वर्ग-पर्यायाङ्काः परिवर्तिताः । यत्रकचिच्च भिन्नपर्यायपदानां भ्रमादिनैकस्मिन्नेव पर्यायाङ्क उल्लेख आसीत्ते च तत्र २ यथाधिषणं पृथक्कृत्य संलिखिताः ।

मुद्रिताया आख्यातचन्द्रिकायां श्लोकानां क्वचिदाधिक्यं कुत्रचिन्न्यूनत्वं कुहचिद्भिन्नत्वमांशिकसमानाकारत्वं च संदृश्यते । वर्गनाम्नां सर्वत्र सरूपत्वेऽपि एतदाख्यातचन्द्रिकायां पश्चिमस्य 'आत्मनेपदपरस्मैपदवर्ग'स्य स्थाने तत्र 'अकर्मक'नामको वर्गः संदृश्यते, तद्वर्गे श्लोकाश्चैतदपेक्षया सर्वथा भिन्ना एव, श्लोकसंख्या च तत्र किञ्चिदेव न्यूना । तत्र प्रथमकाण्डस्य १ भावविकारवर्गे ५०, २ बुद्धिविकारवर्गे ३१, ३ अन्तःकरणवृत्तिवर्गे ३५½, ४ वचन(वाक्)क्रियावर्गे १२, एवं प्रथमकाण्डे सर्वश्लोकसंख्या १३०½; द्वितीयकाण्डस्य १ मनुष्यचेष्टावर्गे ४६, ब्रह्मचेष्टावर्गे ३१½, क्षत्रियचेष्टावर्गे ८८, ४ वैश्यचेष्टावर्गे ४४, ५ शूद्रचेष्टावर्गे १७½, एवं द्वितीयकाण्डे सर्वश्लोकसंख्या २२७; तृतीयकाण्डस्य १ प्रकीर्णवर्गे १०½, २ सनादिवर्गे २१, ३ अनेकार्थवर्गे ३५½, आत्मनेपदपरस्मैपदवर्गस्थानीये अकर्मकवर्गे १४½, एवं तृतीयकाण्डे सर्वश्लोकसंख्या ८१½ वर्तते । इत्थञ्च ४३९ श्लोकैर्ग्रन्थः परिपूर्णः । तत्रादौ—

"भट्टमल्लैर्विरचिता याद्भुताख्यातचन्द्रिका ।
ततः संगृह्यते प्रायः प्रयुक्तो धातुसञ्चयः" ॥

इत्येवं कृतया तद्ग्रन्थसम्पादकप्रतिज्ञया तद्ग्रन्थस्य सङ्ग्रह(संक्षेप)रूपतया एतदाख्यातचन्द्रिकापेक्षया तत्र न्यूनत्वस्यैवौचित्यात् तत्रेत सर्वांशमिन्नाः, अधिका वा श्लोकाः कुतस्त्याः, अन्ते वर्गश्लोकविपर्ययश्च कथमिति त एव विदाङ्कुर्वन्तु ।

अन्ते च मानवसहजदोषजं स्खलितं दृष्टिपथमागच्छेच्चेत्क्षाम्यन्तु प्रेक्षावन्त इति नामन्नाममभ्यर्थये ।

गवर्नमेण्ट संस्कृत कालेज, काशी । महाशिवरात्रिः सं० १९९२ वै०	विबुधजनवशंवदः— श्रीहरगोविन्दमिश्रः

॥ श्रीः ॥

प्रशस्तिश्लोकौ ।

श्रीमतो भट्टमल्लाख्यान्निःसृतैषा कालानिधेः ।
विद्वच्चकोरैरास्वाद्या भवत्वाख्यातचन्द्रिका ॥ १ ॥
त्रयीमूर्तेर्भगवतः सम्प्रवृत्ता प्रसादतः ।
त्रैलोक्यचक्षुर्भूतस्य तस्य प्रीत्यै प्रकल्पताम् ॥ २ ॥

॥ श्रीमते हयग्रीवाय नमः ॥

॥ नमः परमर्षिभ्यः ॥

भट्टमल्लविरचिता ।

आख्यातचन्द्रिका ॥

प्रथमकाण्डः ।

भूवार्यादिप्रकृतये पुरुषत्रयमूर्तये ।
सदाख्यातपदायास्मै परस्मायात्मने नमः ॥ १ ॥
संस्मृत्य गुरुपादाब्जे भट्टमल्लेन रच्यते ।
व्युत्पित्सूनां प्रमोदार्थमेकार्थाख्यातपद्धतिः ॥ २ ॥

१. अथ भावविकारवर्गः ॥

(१) सत्तायामस्ति भवति विद्यते (२) चाथ जन्मनि ।
उत्पद्यते जायते च प्ररोहत्युद्भवत्यपि ॥ ३ ॥
(३) निर्वर्तते सम्भवति सिद्धौ सिध्यति राध्यति ।
निष्पद्यते च राध्नोति साध्नोति फलतीति च ॥ ४ ॥
(४) वर्तते तु वसत्यास्ते ध्रियते चावतिष्ठते ।
क्षियति स्थलति स्थित्यां मठत्यपि च तिष्ठति ॥ ५ ॥
(५) जीवे बलत्यूर्जयति श्वसित्यनिति जीवति ।
अन्यतेऽथ प्राणिति च समनित्युदनित्यपि ॥ ६ ॥
व्यनित्यपानिति प्राणवृत्तिष्वाख्यातपञ्चकम् ।
(६) कृच्छ्रजीवे क्षञ्जयति कठत्यातङ्कति त्रयम् ॥ ७ ॥

(७) परिणामे परिणमत्यात्मनेऽपि विवर्तते ।
सम्पद्यते कल्पते(८)ऽथ वृद्धौ बृंहति वर्धते ॥ ८ ॥
आप्यायते स्फायते च श्वयत्यृध्नोति बर्हति ।
आपूर्यते पुष्यति च पोषत्यृध्यति पृषति ॥ ९ ॥
वंहते मंहते मेध्यत्येधते च विपोलति ।
नीवत्यपि स्थूलयते तथा पीवति मीवति ॥ १० ॥
महीयते च वठति विपोलयति तीवति ।
क्रमते प्यायते स्फीतीभवति प्रथतेऽपि च ॥ ११ ॥
क्रम्यते प्रसते तौति तवीति च्छान्दसौ कचित् ।
(९) स्फुटति स्फोटते फुल्लत्युन्मीलत्यपि पुष्पति ॥१२॥
विजृम्भते विकचते विकासे विकसत्यपि ।
(१०) मीलति स्मीलति क्ष्मीलत्येते सङ्कुचतीति च ॥ १३ ॥
कूणयत्यपि सङ्कोचे मुकुलीभवतीति षट् ।
(११) अथो जरायां जरति सप्त जीर्यति झीर्यति ॥ १४ ॥
जूर्यते जारयति च जिनाति च जृणाति च ।
(१२) दलति स्फोटति विशीर्यते फलति शीयते ॥ १५ ॥
द्राडतेऽमी विशरणे ध्राडते चाष्ट सीदति ।
(१३) अल्पत्वे क्लिश्यते कृश्यत्यमी ह्रसति चुण्डते ॥ १६ ॥
चत्वारो(१४)ऽथ दरिद्राति व्यृध्नोति व्यृध्यतीत्यपि ।
दरिद्रत्वे त्रयो(१५)ऽथापक्षीयते चापि दीयते ॥१७॥
अपक्षये जायति चापक्षयत्यपि दस्यति ।
तस्यत्यपि क्षायति च सायतीति पदाष्टकम् ॥ १८ ॥
(१६) सप्त प्रध्वंसतेऽप्येति विनश्यति विलीयते ।
प्रलीयते विनाशेऽमी स्यू रिष्यति विपद्यते ॥ १९ ॥
(१७) परैति प्रैति मरणे म्रियते च प्रमीयते ।

सन्तिष्ठते समाप्नोति विरमत्यारमत्यपि ॥ २० ॥
पर्यवस्यत्युपरमत्यात्मनेपदसंस्थितौ ।
(१८) निर्वाति निर्वायति विध्यायत्युद्वायतीति च ॥ २१ ॥
उद्वाति शाम्यतीत्येते तेजसो विरतौ तु षट् ।
इति भावविकाराः षट् सभेदाः प्राय ईरिताः ॥२२॥

इति भावविकारवर्गः ॥ १ ॥

२. अथ बुद्धिवर्गः ॥

(१) स्फूर्तौ समाविरस्त्याविर्भवति प्रादुरस्ति च ।
प्रादुर्भवति निर्भाति स्फुरति प्रतिभासते ॥ २३ ॥
(२) वेत्ति जानाति जानीते वेद बोधति बुध्यते ।
निबोधते चेतयते मन्यते प्रतिपद्यते ॥ २४ ॥
प्रेक्षते पण्डते प्रत्येत्यवगच्छति चेतति ।
मनुते चोपलभतेऽवैति वेदयतेऽश्नाति ॥ २५ ॥
ज्ञाने * मानयते संवेत्त्यात्मनेऽयमकर्मकः ।
गृह्णात्यपि च गृह्णीते चिकेत्ति च चिकेति च ॥ २६ ॥
एतौ छन्दसि केषाञ्चित् ज्ञानार्थाः षट् च विंशतिः ।
धातू च नीवदी ज्ञानविषयौ स्तः क्वचिद्यथा ॥ २७ ॥
विद्यासु नयते प्राज्ञो वदते तासु पण्डितः ।
(३) चित्तेमनस्युरसितः करोति कुरुते † परे ॥ २८ ॥
मनसा गोचरीकारे (४) मनस्वित्वे मनस्यति ।
(५) मेधायति तु मेधायां त्रयं मेदति मेदते ॥ २९ ॥
(६) विभ्राम्यति विपर्येति विपर्यस्यति विभ्रमे ।

* "गारयते" इति पाठान्तरम् ॥
† "पदे" इति पाठान्तरम् ॥

भ्रमति भ्राम्यतीत्येते (७) विमतौ तु विमायति ॥ ३० ॥
विमन्यते विवदते तथा विप्रतिपद्यते ।
(८) संशये पञ्च सन्देग्धि सन्दिग्धे विचिकित्सति ॥ ३१ ॥
संशेते च विशेते च (९) वितर्कयति तूहते ।
मीमांसते स्यमयते वितर्के विमृशत्यपि ॥ ३२ ॥
विन्ते चोत्पश्यति परामृशत्युत्प्रेक्षते तथा ।
णावप्युपालोचते द्वौ पर्यालोचत इत्यमू ॥ ३३ ॥
विचारयति सम्पृच्छत्यात्मनेऽयमकर्मकः ।
सम्प्रधारयतीत्येते समर्थयत इत्यपि ॥ ३४ ॥
(१०) शङ्कायां रगतीति स्याद्रेकते शङ्कते त्रयम् ।
(११) सम्भावयति तुल्यार्थाववकल्पयतीत्यमू ॥ ३५ ॥
(१२) विस्रम्भते तु प्रत्येति विश्वसित्याश्वसित्यपि ।
श्रद्धत्ते श्रद्दधातीति विश्वासे प्रश्वसित्यपि ॥ ३६ ॥
(१३) विवेके तु विवेवेक्ति विविनक्त्यात्मनेऽप्यमू ।
(१४) निश्चिनुते निर्णयते निर्णयति च निर्णयेऽध्यवस्यति च॥३७॥
निष्टङ्कयति च सप्त च निर्धारयतीह निश्चिनोति स्युः ।
(१५) सङ्कल्पयति सङ्कल्पेऽभिसन्धत्त उदीक्षते ॥ ३८ ॥
(१६) लक्षीकरोत्युद्दिशति चोद्देशेऽपदिशत्यपि ।
साक्षात्करोत्यात्मनेऽपि प्रत्यक्षेऽध्यक्षयत्यपि ॥ ३९ ॥
साक्षयत्यपि चाध्यक्षीकरोत्यनुभवत्यपि ।
(१७) मिमीते मीयते माति मिनोति मिनुते मितौ ॥ ४० ॥
प्रमानुमोपमासु स्युः मानुपादीन्यनुक्रमात् ।
(१८) ध्याने चिन्तयति ध्यायत्यमी भावयति त्रयः ॥४१॥
(१९) स्मरणे त्वभिजानाति स्मरत्यध्येति च त्रयम् ।
(२०) प्रतिजानाति चोत्कण्ठत्युत्कण्ठयति मण्ठते ॥ ४२ ॥

उत्कण्ठते चोत्कण्ठायामाध्यायत्युन्मनायते ।
(२१) दैवं पर्यालोचयतीत्यर्थे राध्यति चेक्षते ॥ ४३ ॥
(२२) प्रत्यभिजानात्यभिसन्धत्तेऽप्यनुसन्दधाति समाः ।
प्रतिसन्धत्ते प्रत्यवमृशति प्रतिसन्दधातीति ॥ ४४ ॥
(२३) विस्मृत्यां विस्मरति च स्फूर्छति प्रस्मरत्यपि ।
(२४) मोहे विचेतीभवति विमुह्यति च मूर्छति ॥ ४५ ॥
मुष्यत्यष्टौ विलुभति रुप्यत्यृच्छति लुप्यति ।
(२५) प्रयुच्छति संस्नाति चानवधाने प्रमाद्यति ॥ ४६ ॥
विमनीभवतीति स्युः पञ्चामी विमनायते ।
(२६) समादधात्यवदधात्यमी प्रणिदधाति च ॥ ४७ ॥
आत्मनेऽपि त्रयं शीलत्यवधाने(२७)ऽथ संश्रवे ।
आश्रृणोति प्रतिश्रृणोत्यभ्युपैत्यभ्युपेयते ॥ ४८ ॥
आतिष्ठतेऽवगिरते प्रतिजानीत इत्यपि ।
सङ्गिरते संश्रृणोतीत्यात्मनेऽयमकर्मकः ॥ ४९ ॥
समादधात्यात्मनेऽपि गुणत्यभ्युपगच्छति ।
(२८) उररीकृत्यूरीरीभ्यः करोति कुरुते * परे ॥ ५० ॥
प्रसौत्यभ्यनुजानाति प्रसवत्यनुमन्यते ।
शूषति स्मानुमनुतेऽप्यनुज्ञाया(२९)मथेक्षणे ॥ ५१ ॥
निर्वर्णयति निध्यायत्यालोकयति पश्यति ।
आलोकते लक्षयते निभालयत ईक्षते ॥ ५२ ॥
निरूपयत्यपि निशामयते च विचायति ।
निबुन्दत्यात्मनेऽपि द्वौ लक्षयत्यपि लोचते ॥ ५३ ॥
चष्टे छन्दासि सम्पश्यत्यात्मने स्यादकर्मकः ।
(३०) श्रृणोत्याकर्णयति च तद्वन्निशमयत्यपि ॥ ५४ ॥

---

* "पदे" इति पाठान्तरम् ॥

निशाम्यतीति श्रवणे (३१) * घ्राणे जिघ्रति शिङ्घति ।
(३२) स्पृशत्यामृशति स्पर्शे छुपत्यालभते च षट् ॥ ५५ ॥
स्पशति स्पशते (३३) लेढि त्वास्वादे रसयत्यपि ।
लागयत्यास्वादयति लीढे राकयतीति षट् ॥ ५६ ॥

इति बुद्धिवर्गः ॥ २ ॥

३. अथ अन्तःकरणवृत्तिवर्गः ॥

(१) लषते लष्यति लषत्याशास्ते माङ्क्षतीप्सति ।
आकाङ्क्षति स्पृहयति नाथते वष्टि वाञ्छति ॥ ५७ ॥
आशंसते कामयते लष्यते वाङ्क्षतीच्छति ।
लिप्सते हर्यतीच्छायां खटत्यप्यनुरुध्यते ॥ ५८ ॥
विंशतिः स्यु(२)र्भूणयते त्वपि लुभ्यति गृध्यति ।
ककते † चार्थयति च गार्ध्ये षट् स्युर्धनायति ॥ ५९ ॥
(३) क्रमते क्रम्यते यस्यत्युद्युङ्क्ते चोत्सहत्यपि ।
आराधयत्युत्सहत एषते संयसत्यपि ॥ ६० ॥
यसत्यपि प्रयतते संयस्यति च जेहते ।
वेहते षोडशोत्साहे वाहतेऽमी व्यवस्यति ॥ ६१ ॥
(४) विप्रीयतेऽपरजति द्वेष्टि द्वेषेऽपरज्यति ।
विरुणद्धि विगृह्णाति पञ्चामी चात्मनेपदे ॥ ६२ ॥
वैरायते स्पर्धते च (५) विराध्नोत्यभ्यसूयति ।
सूक्ष्यतीक्ष्यति चेर्ष्यायामीर्ष्यत्यपि च मत्सर्यते ॥ ६३ ॥
(६) मोदते ह्लादते माद्यत्यानन्दति च तुष्यति ।
हृष्यति प्रीयते निर्वात्यपि नन्दति तूषते ॥ ६४ ॥

---

* "घ्रातौ" इति राघवनैषधीय १।४ श्लोकव्याख्याने पाठः ॥

† "गर्दयति च" इति पाठान्तरम् ॥

निर्वृणोत्यात्मने सुख्यत्येते प्रीतौ सुखायते ।
प्रचेतीभवतीत्येवं प्रमनीभवतीति च ॥ ६५ ॥
सुमनायत इत्येवं सुमनीभवतीत्यपि ।
(७) ह्रियां ह्रीच्छति जिह्रेति लजते च हृणीयते ॥ ६६ ॥
व्रीड्यति त्रपते मन्दाक्षयत्यप्यष्ट लज्जते ।
(८) बिभेति त्रस्यति दरत्येवं त्रसति भेषते ॥ ६७ ॥
विनक्ति भ्यसते चैव दर्भयत्यपि दर्भति ।
भेषत्युद्विजते भीत्यां व्यथते द्वादशेरिताः ॥ ६८ ॥
(९) तितिक्षतेऽधिकुरुते क्षान्तौ सहति सह्यति ।
मृष्यतीदं मर्षति चेत्यात्मनेऽपि चतुष्टयम् ॥ ६९ ॥
* क्षाम्यत्येवं क्षामयति क्षमते परिमृष्यति ।
तथा मर्षयति क्षम्पयति साहयतीति च ॥ ७० ॥
(१०) अवधीरयति यातयत्यवजानाति हेडते ।
विमानयत्यट्टयति स्तुट्टयत्यवमन्यते ॥ ७१ ॥
होडते हिण्डते रौडत्येते शेटति सेटति ।
करोत्यधस्तिरोभ्यां चात्मनेऽवगणयत्यपि ॥ ७२ ॥
अनादरे स्माययते तथा परिभवत्यपि ।
मङ्क्ते त्वात्मने विप्रकरोति निकरोति च ॥ ७३ ॥
त्रयोऽतिसन्दधात्येते (११) विचति च्छलयत्यपि ।
प्रलोभयत्यपि शठत्युल्लापयत इत्यपि ॥ ७४ ॥
दभ्नोति विप्रलभते प्रतारयति वञ्चने ।
अमी वञ्चयते गर्धयति (१२) चाथ जिघांसने ॥ ७५ ॥
जिघांसति द्रुह्यति चापराध्नोत्यपराध्यति ।
अपराध्यत्यपकरोत्येतेऽपकुरुतेऽपि च ॥ ७६ ॥

---

* "क्षाम्यत्येवं शीक्यति" इति पाठान्तरम् ॥

चिरिणोति रिणोत्येवं क्षिणोति जिरिणोति च ।
दाश्नोति च दृणोत्याहुः पदानि च्छान्दसानि षट् ॥ ७७ ॥
(१३) कुप्यति क्रुध्यति क्रोधे भामते भामयत्यपि ।
चण्डते रोषयति च मन्तूयति च रुष्यति ॥ ७८ ॥
गुध्नात्येवं संरभतेऽथाग्रृह्णात्यात्मनेऽप्यदः ।
आग्रहेऽभिनिविशते (१४) कृपायां करुणायते ॥ ७९ ॥
कृपायते चानुकम्पतेऽनुक्रोशत्यृतीयते ।
घृणायते च दयते क्रपतेऽभ्युपपद्यते ॥ ८० ॥
प्रसीदत्यनुगृह्णाति चात्मनेऽयं (१५) विषीदति ।
शोचतीति च शोके द्वे (१६) त्रयोऽनुशयवाचिनः ॥ ८१ ॥
अनुशेतेऽनुतपति स्युर्विप्रतिसरत्यमी ।
(१७) क्रन्दति क्रन्दति क्रन्दत्यस्रयत्यपि रोदिति ॥ ८२ ॥
बाष्पायते विलपति तेवते परिदेवते ।
क्रोशति क्लिन्दते क्लिन्दत्येते द्वादश रोदने ॥ ८३ ॥
(१८) अनुरज्यत्यनुरजत्यात्मने मिन्दयत्ययम् ।
(१९) मेद्यति स्निह्यति स्नेहे प्रीयते सम्र मेदते ॥ ८४ ॥
गर्वेऽभिमन्यते गर्वयते कर्वति खर्वति ।
दृप्यति स्माभिमनुते गर्वत्युद्धाति दृप्यति ॥ ८५ ॥
क्षीवते शौटति कडत्यपि हर्षति कण्डते ।
माद्यत्यहङ्करोत्यात्मने(२०)ऽप्युन्मादे तु लोडति ॥ ८६ ॥
म्लेटत्युन्माद्यति म्रेडत्येते लेट्यति लोट्यति ।
(२१) ताम्यति श्राम्यति ग्लानौ खिन्ते खिन्दति खिद्यते ॥८७॥
ग्लायति क्लाम्यति परिम्लायति क्लामतीति च ।
निर्विद्यते चोपति च ग्लेपते(२२)ऽप्यथ दूयते ॥ ८८ ॥
क्लिश्यते व्यथते तन्तस्यति पम्पस्यतीति च ।

दुःखायते दुःखयति च दुःखे कृच्छ्रायतेऽष्टकम् ॥ ८९ ॥
(२३) बीभत्सते च बीभत्से जुगुप्सत ऋतीयते ।
(२४) प्रमीलतीति तन्द्रायां स्याद्घूर्णते प्रचलायते ॥ ९० ॥
(२५) जम्भते जृम्भते चापि जृम्भे जञ्जभ्यते त्रयम् ।
(२६) शेते द्रायति निद्राति संसास्ति स्वपितीति च ॥ ९१ ॥
निद्रायते संविशति निद्रायां संस्ति मन्दते ।
(२७) वलते परिवृत्तौ स्याद्घोटते परिवर्तते ॥ ९२ ॥
(२८) प्रबुध्यते च जागर्ति द्राहते जागरे त्रयम् ।

इत्यन्तःकरणवृत्तिवर्गः ॥ ३ ॥

४. अथ वाक्क्रियावर्गः ॥

(१) आचष्टे वक्ति वदति रपत्याख्याति भाषते ।
ब्रूतेऽभिधत्ते गदति व्याहरत्यपि जल्पति ॥ ९३ ॥
ब्रवीत्यभिदधाति व्याहरते कथयत्यपि ।
गृणात्युदीरयत्युक्तौ कीर्तयत्यालपत्यपि ॥ ९४ ॥
भणत्यपि वचत्येके वाचयत्यपि शंसति ।
(२) पठत्यधीतेऽध्ययने चर्चयत्यपि चर्चति ॥ ९५ ॥
आमनत्युपयुङ्क्ते च गमयत्यपि शिक्षते ।
(३) शिक्षणेऽध्यापयति च शिक्षयत्यनुशास्ति च ॥ ९६ ॥
(४) वेदमाचष्ट इत्यर्थे वेदापयति सम्मतम् ।
(५) संस्तौत्यभ्यस्यति परिचिनोतीत्यात्मनेऽप्यमी ॥ ९७ ॥
स्युः शीलयति च गुणयत्याम्रेडयति शीलने ।
(६) सत्यापयति सत्योक्तौ (७) कुन्द्रयत्यनृतोदिते ॥ ९८ ॥
(८) असम्यगुक्तौ शठयत्येवं श्वठयति द्वयम् ।
(९) अपशब्दयति म्लेच्छत्यपभ्रंशयतीत्यपि ॥ ९९ ॥

म्लेच्छयत्यपशब्दे स्युरपभाषत इत्यमी ।
(१०) स्खलति भ्रेषति म्लेषत्यन्यत्वेऽन्ययथयत्यपि ॥ १०० ॥
(११) मिथ्याकारयते त्वेतदन्यथात्वेऽसकृत्कृते ।
(१२) शपते शप्यति शपत्याक्रोशत्यपि शप्यते ॥ १०१ ॥
वेटत्याक्रोशनेऽमी षड(१३)थ मिथ्याभिशंसने ।
अभ्याख्यात्यप्यभिशपत्यभ्याचष्टेऽभिशंसति ॥ १०२ ॥
(१४) जुगुप्सते वाचयति प्रवदत्यपि गर्हते ।
अयः क्षिपत्यात्मनेऽपि चोपक्रोशति निन्दति ॥ १०३ ॥
निसः परेश्च वदति गल्हत्यपि च गल्हते ।
निन्दायां स्युः कुत्सयते क्षिपत्यपकरोत्यमी ॥ १०४ ॥
(१५) भर्त्सयते तर्जयते सन्तर्जति लजति लाजति च ।
लञ्जति लाञ्जति तुल्याः तर्जयति च दृश्यते कविषु ॥१०५॥
(१६) प्रतिभिन्ते प्रतिभिनत्त्युपालभत इत्यपि ।
उपालम्भे (१७) सनिन्दे तु परिभाषत इत्यदः ॥१०६॥
(१८) स्तौति स्तुते नुवति नौति पनायतीट्टे
स्तुत्यामृचत्यपि पणायति च स्तवीति ।
स्युर्वन्दतेऽर्कयति चेडयति प्रशंस-
त्येतानि पञ्चदश दीव्यति मन्दते च ॥ १०७ ॥
(१९) कत्थते स्तोमयति च श्लाघते शाडतेऽपि च ।
शीभते शल्भते शाठयते स्युः सप्त कत्थने ॥१०८॥
(२०) कवते वर्णयति च कवित्वे कवयत्यपि !
(२१) उपश्लोकयतीत्येतच्छ्लोकोपस्तवनार्थकम् ॥ १०९ ॥
(२२) यज्ञेषु शंसतीत्यृग्भिः (२३) स्तुते स्तौतीति सामभिः ।
(२४) शास्त्रे * प्रतिगृणातीति प्रोत्साहेऽनुगृणाति च ॥ ११० ॥

* शास्त्रे शास्त्रसम्बन्धिनि, प्रोत्साहे इत्यस्य विशेषणमेतत् ॥

(२५) स्यात्प्रत्यभिवदत्याशीर्वादे आशास्त इत्यपि ।
(२६) निबध्नाति ग्रन्थति च ग्रथ्नाति श्रन्थयत्यपि ॥ १११ ॥
श्रथ्नाति वटयत्येवं पटयत्यपि गुम्फति ।
गुफत्येकादश ग्रन्थे दृभति ग्रन्थयत्यपि ॥ ११२ ॥
(२७) समाहरति सङ्क्षेपे सङ्गृह्णाति समस्यति ।
संक्षिपत्यात्मनेऽप्येते संक्षिप्यति तनक्ति च ॥ ११३ ॥
यन्त्रयत्यपि संक्षिप्तावष्ट कूणयतेऽप्यमी ।
(२८) विस्तृणोति व्यस्यति च विस्तृणात्यातनोति च ॥ ११४ ॥
चत्वारस्त्वतिविस्तारे (२९) पञ्चते पञ्चयत्यपि ।
व्याकरोति व्याकुरुते व्याचष्टेऽर्थापयत्यपि ॥ ११५ ॥
व्याख्याति स्पष्टयति च व्यनक्ति व्यञ्जयत्यपि ।
करोति प्रादुराविर्भ्यां विवृणोत्यात्मनेऽप्ययम् ॥ ११६ ॥
प्रकाशने प्रकथयत्येते लक्षयतीत्यपि ।
तिष्ठते घोषयति च विशब्दयति घोषति ॥ ११७ ॥
(३०) आकारयत्याह्वयति हूतौ निह्वयते त्रयम् ।
(३१) स्यात्संहूतौ संह्वयते (३२) स्पर्धया ह्वयते ह्वे ॥ ११८ ॥
(३३) अनुयुङ्क्ते प्रश्नयति प्रश्ने ज्ञीप्सति पृच्छति ।
(३४) आपृच्छते तु यात्रार्थे (३५) विप्रश्ने राध्यतीक्षते ॥ ११९ ॥
(३६) आभिमुख्येन वचने प्रवदत्यभिवक्ति च ।
प्रतिवक्त्युत्तरयति प्रत्याहेत्यादयोऽपि च ॥ १२० ॥
(३७) अपह्नुतेऽपजानीते निह्नुतेऽपलपत्यमी ।
अपह्नवे (३८) निराचष्टे प्रत्याचष्टे निरस्यति ॥ १२१ ॥
प्रत्यादिशत्यपनयत्यपोहति परास्यति ।
पराणुदति चापास्यत्यात्मने स्युर्व्युदस्यति ॥ १२२ ॥
नवैतेऽपाकरोतीति प्रत्याख्याति निराकृतौ ।

पराकरोत्योणति च दूषयत्यपि लुञ्चति ॥ १२३ ॥

(३९) उपमन्त्रयते चोपवदते सान्त्वयत्यपि ।

चपत्युपच्छन्दयति सामयत्यपि सान्त्वने ॥ १२४ ॥

सप्तानुनयतीत्येतदात्मनेऽप्य(४०)थ सूचने ।

सूचयत्यप्युत्कुरुते त्रयः पिशुनयत्यमी ॥ १२५ ॥

इति वाक्क्रियावर्गः ॥ ४ ॥

५. अथ ध्वनिक्रियावर्गः ॥

(१) ह्रादते नर्दति नदत्यपि गर्जति गुञ्जति ।

कूजति क्ष्वीजति गुजत्यपि गजति गृञ्जति ॥ १२६ ॥

रेभते शिञ्जति रणत्येवं व्रणति मुञ्जति ।

अम्बते लम्बते वेटत्यणति कणतीति च ॥ १२७ ॥

शब्दायते कणति च रौति भ्रणति रासते ।

वणति ध्रणति ह्रादते च ध्वनति नासते ॥ १२८ ॥

कल्लते कौति वनति ध्वनयत्यपि मोजति ।

कवते तोसति रसत्यपि ह्रसति रायति ॥ १२९ ॥

गवते घोषति रवीत्यपि स्यमति कायति ।

ङवते घवते क्नूयतेऽवते स्वनतीति च ॥ १३० ॥

रम्भते खवते गर्जयत्येते शब्दवाचिनः ।

(२) भषते बुक्कयति च बुक्कतीति शुनां ध्वनौ ॥ १३१ ॥

(३) रिणाति रेषते वार्के (४) तिरश्चां वाश्यते ध्वनौ ।

(५) ध्राङ्क्षति ध्राङ्क्षति ध्वाङ्क्षत्येते स्युर्घोरवाशिते ॥ १३२ ॥

(६) घुरत्यार्ते च कुरति (७) तारे कोचति निःस्वने ।

(८) हेषते ह्रेषतेऽश्वानां (९) हस्तिनां बृंहतीति च ॥ १३३ ॥

(१०) जीमूतानां स्तनयति गदयत्यपि गर्जति ।
(११) स्फूर्जत्यशनिनिर्घोष (१२) उत्कण्ठास्वन आनुते ॥ १३४ ॥
(१३) उच्चर्चति च सङ्क्रीडेत्यते शकटकूजने ।
(१४) हिक्कते हिक्कतीत्येतौ हिक्कायां (१५) क्षौति तु क्षुते ॥ १३५ ॥
(१६) कासते कफजे शब्दे (१७) सौरते मणतीत्यदः ।
(१८) कौक्षे कर्दत्य(१९)पानोत्थे पर्दते शर्धते पदे ॥ १३६ ॥
(२०) चीत्करोति * टङ्करोति करिकामुकयोः क्रमात् ।
द्वावात्मनेऽपि (२१) भूषादेः शिङ्क्ते (२२) गीते तु गायति १३७॥
(२३) उपवीणयतीत्येतदुपगाने हि वीणया ॥ १३८ ॥

इति ध्वनिक्रियावर्गः ॥ ५ ॥

अत्र भावविकाराणां धियामिच्छादिकर्मणाम् ।
वाचां तत्सङ्गतानां च पर्यायाः प्राय ईरिताः ॥ १३९ ॥

इति प्रथमकाण्डः ॥

अथ द्वितीयकाण्डः ।

अथोच्यन्ते नृविप्रादिचेष्टा वर्गैः समासतः ।
प्रसङ्गसङ्गताश्चान्याः पर्यायैस्तिङ्पदात्मकैः ॥ १ ॥

१. अथ मनुष्यचेष्टावर्गः ॥

(१) प्रक्रम्यते प्रारभते प्रस्तौत्युद्घातयत्यपि ।
प्रस्तुते चोपक्रमते दशोपक्रम्यतेऽप्यमी ॥ २ ॥

---

* "केङ्करोति" इति पाठान्तरम् ॥

अभ्यादत्ते प्रक्रमते उपजानात्युपक्रमे ।
(२) कृतौ करोत्यावहति * विदधात्यादधाति च ॥ ३ ॥
वितनोत्यात्मने पञ्च (३) सृजत्युत्पादयत्यपि ।
निर्मिमीते भावयति निर्माति रचयत्यपि ॥ ४ ॥
निष्पादयति निर्वर्तयति साधयतीति च ।
(४) अनुतिष्ठत्याचरति श्रद्धायुक्तेऽनुसृज्यते ॥ ५ ॥
(५) उत्तिष्ठते तु घटते चेष्टते त्रन्दतीहते ।
व्यायच्छते व्याप्रियते चेष्टनेऽष्टौ प्रवर्तते ॥ ६ ॥
(६) विडुत्सर्गे तु गुवति हदते(७)ऽथावमेहति ।
मूत्रणे मूत्रयति च प्रस्रवत्यपि च त्रयम् ॥ ७ ॥
(८) उद्वर्तयति चोत्सादयत्युत्सीदति तत्समम् ।
(९) वस्ते प्रोर्णौति संवस्त्रयति प्रोर्णोति चेलति ॥ ८ ॥
परिधत्ते परिदधात्याच्छादे प्रोर्णुतेऽष्टकम् ।
(१०) अनुलिम्पति चर्चायां दिग्धे देग्ध्यनुलिम्पते ॥ ९ ॥
चर्चत्येवं चर्चयति षड(११)थो भूषणार्थकाः ।
मण्डति मण्डयति च भूषयत्यपि भूषति ॥ १० ॥
परिष्करोत्यात्मनेऽलङ्करोति द्वे च मङ्क्ते ।
प्रसाधयत्य(१२)थोत्तंसत्यवतंसेऽवतंसति ॥ ११ ॥
(१३) प्रतिमुञ्चत्यपिनह्यत्यामुञ्चति पिनह्यति ।
भूषाद्यामोचने चत्वार्यूहनीयानि चात्मने ॥ १२ ॥
(१४) चकास्ति भासते भाति द्योतते रोचतेऽसति ।
राजति त्वेषति घृणोत्यात्मनेऽपि चतुष्टयम् ॥ १३ ॥
भ्राजते शुम्भति शुभत्येजते शोभतीति च ।
प्रकाशते भ्राशते च भ्लाशते इत्यन्यपि द्वयम् ॥ १४ ॥

---

* "विदधात्यादधात्यपि" इति राघवनैषधीय १।१२३ श्लोकव्याख्याने पाठः ॥

भ्रेजते दीव्यति हटत्यमी ज्वलति जोतते ।
वर्चते दीप्यते दीप्तौ कनत्युल्लसतीति च ॥ १५ ॥
केचिज्जिघर्ति दीधीते बभस्ति छान्दसान्विदुः ।
कश्वते योतते मन्दतेऽमी द्वात्रिंशदीरिताः ॥ १६ ॥
(१५) नटत्यमी नाटयति नृत्ते नृत्यत्य(१६)थो हसे ।
जक्षिति कक्खति तकति प्रहसति कखति घघति स्मयते १७
(१७) क्रीडति दीव्यति खेलति केलति विहरति च कूर्दते लसति ।
रमतेऽमी विहरते कुमारयति खूर्दते ॥ १८ ॥
केलायति ललत्येलायति खेलायतीति च ।
आङोऽनुसम्परिभ्यश्च क्रीडते क्रीडनार्थकाः ॥ १९ ॥
(१८) हिलति स्याद्भावकृतौ त्रयं चुड्डति चुल्लति ।
(१९) विडम्बयत्यनुकरोत्यात्मनेऽनुहरत्यदः ॥ २० ॥
अनुकारे (२०) रिङ्खणे तु रिङ्खति स्खलति द्वयम् ।
(२१) भण्डते स्फुण्डयति च केलौ परिहसत्यपि ॥ २१ ॥
(२२) कुत्सिते स्मयने प्रोक्तं तङ् वा कुस्मयते पदम् ।
(२३) तर्षे तृष्यत्यमी धित्सत्युदन्यति पिपासति ॥ २२ ॥
(२४) पिबत्याचामति धयत्यपि चूषति पीयते ।
पाने(२५)ऽथ क्षुध्यति क्षुध्यशनायति जिघत्सति ॥२३॥
(२६) जेमत्यश्नाति जमति भक्षयत्यत्ति खादति ।
चरति प्साति झमति भुङ्क्ते चमति चर्वति ॥ २४ ॥
वल्भते घसति क्वापि छमति प्रत्यवस्यति ।
चषत्यप्यभ्यवहरत्येते तर्णोति भक्षति ॥ २५ ॥
तृणोति चात्मने पश्चाप्युपभुङ्क्ते च जक्षिति ।
वेति भुक्तौ विष्वणति चावष्वणति सध्वनौ ॥ २६ ॥
(२७) ग्रसते ग्लसते गीर्णौ गिरत्येते गिलत्यपि ।

(२८) गर्हितायां निजागर्ति निजोगिल्यत इत्यपि ॥ २७ ॥
(२९) दन्दश्यते दन्दशीति दन्दष्ट्यपि च खर्दति ।
गर्ह्ये दंशे(३०)ऽथ दशति शुद्धे दंशयति द्वयम् ॥ २८ ॥
(३१) वान्तौ वमत्युद्गिरति स्नुह्यत्युद्गिलतीत्यमी ।
(३२) निष्ठीव्यति ष्ठीव्यति च निष्ठीवति च थूत्कृतौ ॥ २९ ॥
(३३) शेषे परिशिनष्टीति शेषयत्यपि शेषति ।
(३४) तृप्यत्येते मादयते तृप्तौ धायति तृम्फति ॥ ३० ॥
तृप्नोत्येके छन्दसीदं तृपत्येवं चकत्यपि ।
(३५) विश्राम्यतीति विश्रान्तौ क्वचिद्विश्रमते मतम् ॥ ३१ ॥
(३६) स्युरास्ते तूपविशति निषीदत्युपवेशने ।
(३७) ऊर्ध्वीभवति तूत्तिष्ठत्यूर्ध्वत्वे तिष्ठतीत्यपि ॥ ३२ ॥
(३८) आदाने कोकते लाति गर्हते ग्लहते क्वचित् ।
वर्कते घिण्णते गृह्णात्येवं झषति चीवति ॥ ३३ ॥
स्वीकरोतीति चत्वारि चात्मने स्युः प्रतीच्छति ।
घुण्णतेऽमी गृहयते घृण्णते स्युश्चतुर्दश ॥ ३४ ॥
(३९) रहति त्यजति त्यागे जहात्युज्झति बुस्यति ।
विसृजत्युत्सृजति च मुञ्चते मुञ्चतीति च ॥ ३५ ॥
विष्यत्यवस्यति रहयति मोक्षयतीत्यपि ।
मोचयत्यूनयति चोत्सृज्यते हापयत्यमी ॥ ३६ ॥
(४०) वृणक्ति वर्जयति च वृङ्क्ते युङ्गति जुङ्गति ।
वर्जने राखति प्रत्याचष्टे वर्जति वुङ्गति ॥ ३७ ॥
व्यासेधति निषेधत्यात्मने परिहरत्यपि ।
(४१) अथ व्रीणाति वरति वृणाति च वृणोति च ॥ ३८ ॥
व्रीण्यात्मनेऽपि वरणे वारयत्यपि वृक्षते ।
वावृत्यते कीटयति व्रीयते चापि वृश्यति ॥ ३९ ॥

(४२) करोति हस्तेपाणिभ्यां कुरुते चापयच्छते।
विवहत्युद्वहति चोद्वाहे परिणयत्यपि ॥ ४० ॥
चत्वारि वात्मने (४३) ज्येष्ठेऽनूढेऽत्र परिविन्दति।
(४४) परिष्वजत आश्लिष्यत्यालिङ्गत्युपगूहति ॥ ४१ ॥
क्रोडीकरोत्यात्मने द्वावङ्कपालयतीति च।
आलिङ्गने सप्त परिरभतेऽप्य(४५)थ कामने ॥ ४२ ॥
रिरंसते कामयते यियप्सति (४६) वृषस्यति।
अन्यस्त्री चे(४७)दथाश्वा चेदश्वस्यत्य(४८)थ चुम्बने॥४३॥
निक्षति चुम्बति निंस्ते (४९) व्यवैति मिथुनीभवत्यपि च।
यभति च भजतीत्येते निधुवति संविशति मैथुनेऽमी स्युः॥४४॥
(५०) उपभुङ्क्ते तूपभोगे सम्भुङ्क्ते निर्विशत्यपि।
(५१) शूलत्यामयतीत्येते रुजत्यपि रुजि त्रयम् ॥ ४५ ॥
(५२) प्रसूयते प्रसूते च गर्भमोक्षे विजायते।
प्रजायते जनयति जजन्ति च्छान्दसं विदुः ॥ ४६ ॥
(५३) उल्लाघयति भैषज्ये भिषज्यति चिकित्सति।
उपक्रमत इत्येतच्छाम्यत्युपरमत्यमी ॥ ४७ ॥

इति मनुष्यचेष्टावर्गः ॥ १ ॥

२. अथ ब्रह्मचेष्टावर्गः ॥

(१) प्रक्षालयति पल्पूलयति शोधयतीत्यमी।
निर्णेनेक्ति पुनातीति धावत्यप्यात्मने त्रयम् ॥ ४८ ॥
निङ्क्ते मार्ष्टि च शौचे स्युर्मार्जयत्यपि मार्जति।
(२) मज्जत्याप्लवते स्नाति स्नायत्येतेऽवगाहते ॥ ४९ ॥
स्युर्मज्जने क्रुडत्येते (३) शुन्धयत्यपि शुन्धति।
शुन्धते शुध्यति शुचीभावे स्युरवदायति ॥ ५० ॥
(४) उपस्पृशति चाचामत्यमू आचमनार्थके।

(५) अभिवादयते नमति प्रणतावभिवन्दते नमस्यति च ॥ ५१ ॥
उपसङ्गृह्णात्युपसङ्गृह्णीते प्रणिपतति नमस्कुरुते ।
(६) अथार्चत्यञ्चति भजत्यपचायति चात्मने ॥ ५२ ॥
चत्वारि वल्गूयति च सभाजयति मानति ।
सपर्यत्यर्चयति चाराध्नोति महयत्यपि ॥ ५३ ॥
पूजयत्यर्हयति च महत्याराधयत्यपि ।
मानयत्यञ्चयति चार्हति यक्षयतेऽर्चने ॥ ५४ ॥
(७) सम्मन्यते त्वाद्रियते सम्भावयति सूर्क्षति ।
सत्करोत्यादरेऽपि स्यु(८)रुपास्तौ वरिवस्यति ॥ ५५ ॥
शुश्रूषते परिचरत्युपास्ते च द्रवस्यति ।
(९) यजति त्रिदशार्चायां यजते चोपतिष्ठते ॥ ५६ ॥
(१०) भिष्णज्यत्युपसेवायां लाडयत्युपसेवते ।
वासयत्यपि संवाहयति विश्रमयत्यपि ॥ ५७ ॥
(११) ददाति निर्वपति च दधात्यपि च दाशति ।
सनोति दासति दिशत्यात्मने सप्त यच्छति ॥ ५८ ॥
अपवर्जयति स्पर्शयति विश्राणयत्यपि ।
वितरत्यर्पयति च चणत्यातिसृजत्यपि ॥ ५९ ॥
ददते राति शणति प्रतिपादयतीति च ।
दाने विलभते भ्राजयति श्रणति लाति च ॥ ६० ॥
(१२) स्वधाकरोत्यात्मने द्वौ पितृभ्यो निर्वपत्यपि ।
(१३) विक्षिपत्यात्मनेऽपि स्याद्विक्षेपे विकिरत्यपि ॥ ६१ ॥
(१४) प्राक्षिप्यति प्राक्षिपति मिनोत्यप्यात्मने द्वयम् ।
प्रक्षेपे पर्थयति च (१५) हविर्दाने जुहोत्यदः ॥ ६२ ॥
स्वाहावौषड्वषड्भ्यश्च करोति कुरुते पदे ।
(१६) प्रीणाति प्रयति द्रावप्यात्मनेऽवति तर्पति ॥ ६३ ॥

पृणाति प्रीणयति च जिन्वत्यपि च हिन्वति।
धिनोति धिन्वति प्रायतीत्यादीनि च तर्पणे ॥ ६४ ॥
(१७) केतयत्यामन्त्रयते निमन्त्रयत इत्यपि।
आमन्त्रणे ग्रामयति कुणयत्यपि पञ्चकम् ॥ ६५ ॥
(१८) धापयत्यात्मनेऽपि द्वौ धापने पाययत्यमू।
चूषयत्यादयोऽप्यत्र स्यु(१९)रथो परिवेषणे ॥ ६६ ॥
परिवेवेष्टि परिवेविष्टे यामयति त्रयम्।
(२०) आदयत्यात्मनेऽप्येतद्भोजयत्यादि भोजने ॥ ६७ ॥
(२१) पृणाति पूरयति च पिपर्ति प्राति पूर्वति।
पारयत्युम्भति तथा पर्वत्युभति मर्वति ॥ ६८ ॥
तूणयत्याप्याययति पूरणे स्युर्भृणाति च।
(२२) आह्लादते मृडति च मृणाति सुखयत्यपि ॥ ६९ ॥
पृडत्येवं मदयति मृडयत्यादि तोषणे।
(२३) इज्यारम्भे दीक्षते च (२४) जपतीति जपे तथा ॥ ७० ॥
(२५) जञ्जप्यते तु जञ्जप्ति कुत्सिते जञ्जपीति च।
(२६) अभुक्तौ तूपवसति लङ्घते व्रतयत्यपि ॥ ७१ ॥
(२७) तपस्यति श्राम्यति च तप्यते च तपःकृतौ।
(२८) मुण्डति मुण्डयति च मौण्ड्ये वापयतीति च ॥ ७२ ॥
भद्राकरोत्यात्मनेऽपि द्वयं भद्राकरोति च।
(२९) उपेक्षत उदास्ते च पदे माध्यस्थ्यवाचिनी ॥ ७३ ॥
(३०) स्युर्विरज्यत्युपरमत्यात्मने विरमत्यमी।
उपशाम्यति वैराग्ये मोक्षते च मुमुक्षते ॥ ७४ ॥
(३१) परिव्रजति सन्न्यासे सन्न्यस्यत्यात्मनेऽप्यदः।
(३२) ब्रह्मीभवति कैवल्ये मुच्यते चापवृज्यते ॥ ७५ ॥

इति ब्रह्मचेष्टावर्गः ॥ २ ॥

३. अथ क्षत्रियचेष्टावर्गः ॥

(१) ऐश्वर्ये इन्दति नाथति सुरत्यपि नाथते ।
तप्यते तपतीत्येके सुवतीष्टे च सौति च ॥ ७६ ॥
(२) भुनक्ति पाति दयते गोपायति पिपर्ति च ।
रक्षति त्रायते त्राणे पालयत्यपि तेजति ॥ ७७ ॥
स्पृणोति कुण्डयति च गुण्डत्यवति जंसति ।
(३) शास्ति शिष्टौ दण्डयति शिक्षयत्यपि दाम्यति ॥ ७८ ॥
(४) आवर्जयति वशयत्यपि राधयतीति च ।
वशीकरोति सङ्गृह्णात्यात्मने द्वौ वशीकृतौ ॥ ७९ ॥
(५) परिक्रीणीत इत्येतदुत्कोचादिवशीकृतौ ।
(६) आयत्तौ स्यादायतते वशीभवति राध्यति ॥ ८० ॥
(७) स्थिरीकृतौ स्थापयति दृढयत्यपि बृंहति ।
(८) दधाति धत्ते बिभृते बिभर्ति भरतीति च ॥ ८१ ॥
धरतीत्यात्मनेऽपि द्वौ भुरण्यति धियत्यपि ।
मलते धारयति च मल्लते पोषयत्यपि ॥ ८२ ॥
दधते त्रासयति च स्कुन्दते धारणार्थकाः ।
(९) नियुङ्क्ते आज्ञापयति निर्दिशत्यादिशत्यपि ॥ ८३ ॥
द्वावात्मनेऽपि चाज्ञाया(१०)मथ प्रस्थापयत्यमी ।
स्युः प्रेषणे प्रेषयति प्रेष्यति प्रहिणोति च ॥ ८४ ॥
(११) सन्देशे वादयति च सन्दिशत्यात्मनेऽप्यदः ।
(१२) सुवति क्षिप्यति प्रेरयतीरति कुषुभ्यति ॥ ८५ ॥
नुदति क्षिपतीत्येतावात्मने कालयत्यपि ।
डिपत्येवं डेपयति लाभयत्यपि डिप्यति ॥ ८६ ॥
ईरयत्येलयति च प्रेरणेऽस्यति विस्यति ।
(१३) सेवते जुषते चापि शेवते क्लेवतेऽपि च ॥ ८७ ॥

खेवते गेवते चापि ग्लेवते पेवते तथा ।
मेवते चापि सेवायां भजति श्रयतीति च ॥ ८८ ॥
आत्मनेऽनुरुणद्ध्येतेऽनुसरत्यनुवर्तते ।
(१४) सम्भक्तौ तु वृणीते स्युर्वनत्येवं सनत्यमी ॥ ८९ ॥
(१५) सजूःकरोत्यात्मनेऽपि साह्ये सत्राकरोति च ।
(१६) नृणाति लम्भयति च वहत्यपि नयत्यमू ॥ ९० ॥
आत्मनेऽपि प्रापणे स्युः प्रापयत्यापयत्यपि ।
गत्यर्था ये णिजन्तास्ते धातवो नीञ्समार्थकाः ॥ ९१ ॥
(१७) मन्दायते शोठति च लुण्ठत्यपि विलम्बने ।
द्वावात्मनेऽपि समयाकरोति व्याक्षिपत्यमू ॥ ९२ ॥
(१८) प्रतीक्षते प्रतीक्षायां स्युरागमयते तथा ।
अनुपालयतीत्येते प्रतिपालयतीति च ॥ ९३ ॥
(१९) त्वरायां सम्भ्रमति च सम्भ्राम्यति तुरण्यति ।
गुप्यति त्वरते सप्त सम्भ्रम्यति तुतोर्ति च ॥ ९४ ॥
(२०) वैक्लव्ये विक्लवति च टलति ट्वलतीति च ।
समति स्तमतीत्येते विह्वलत्यपि कन्दते ॥ ९५ ॥
क्रन्दतेऽपि च कैश्चित्तु क्लदते क्रदते स्मृते ।
(२१) क्लीबायते क्लीबते च क्लैब्ये स्युरवगल्भते ॥ ९६ ॥
(२२) कुटति ग्रन्थते ह्वर्छत्यपि क्मरति वङ्कते ।
नसते तुणति कुञ्चत्येवं ह्वरति कुञ्चति ॥ ९७ ॥
भुजति ध्वरतीत्येते कौटिल्ये न्युब्जतीति च ।
(२३) गुप्तोक्तौ स्यान्मन्त्रयते (२४) भेदे तूपजपत्यदः ॥ ९८ ॥
(२५) दम्भेच्छायां धीप्सतीति दिदम्भिषति धिप्सति ।
(२६) संवर्मयति सन्नह्यत्यात्मने सज्जतीत्यमी ॥ ९९ ॥
संयतते दंशयते सन्नाहे पदपञ्चकम् ।

(२७) अध्यास्ते त्वधिशेते चाधिवसत्यधितिष्ठति ॥ १०० ॥
अधिरोहत्यधिक्रामत्यारोहत्यधिरोहणे ।
(२८) स्पन्दने स्पन्दते तद्वत्स्फुरति स्फुलति द्वयम् ॥ १०१ ॥
(२९) चलने चलति प्रेङ्खत्येवं झलति घट्टते ।
वलते वल्लते वेल्लत्येवं हुलति चेलति ॥ १०२ ॥
(३०) उच्छ्राये तटति स्तुप्यत्युच्छ्रयत्यात्मनेऽप्यदः ।
(३१) क्षोभते क्षुभ्यति क्षोभे क्षुभ्नाति च्छान्दसं क्वचित् ॥ १०३ ।
(३२) प्रतिष्ठतेऽञ्चत्ययते व्रजत्ययति गच्छति ।
ऋणोत्यटति यात्येति सरतीयर्ति सर्पति ॥ १०४ ॥
हम्मति द्रमति त्वङ्गतीङ्गत्यमति मीमति ।
जिहीते कङ्कते नक्षतीखत्यृच्छति वभ्राति ॥ १०५ ॥
श्वङ्कते त्रौकते वस्कतेंऽहते टीकतेऽभ्रति ।
मस्कते लङ्घते शोणत्यङ्कते त्रङ्कतेऽर्दति ॥ १०६ ॥
पयते वयते विच्छायति पन्थयतीयते ।
चरण्यति स्रङ्कतेऽपि घटते श्वञ्चतेऽङ्गति ॥ १०७ ॥
रङ्गति श्वचते लङ्गतीर्ते ध्वजति ध्वञ्जति ।
चरति धजति शवत्यण्ठते ग्लुञ्चतीष्यति ॥ १०८ ॥
वञ्चति म्रोचति म्लोचत्यजति त्वञ्चतीजते ।
फणति द्रवते गाते पथते विच्छति क्वचित् ॥ १०९ ॥
पथति क्रामति पतयते रिण्वति रण्वति ।
स्रवति श्यायते धन्वत्यश्नुते सलतीत्यपि ॥ ११० ॥
शुनति छङ्गयति च स्वर्तयत्यपि रेवते ।
ससर्ति च्छान्दसं केचिदेषते नेषते गतौ ॥ १११ ॥
सप्ताशीतिरितोऽप्यन्ये नोक्ता विस्तरतो भयात् ।
(३३) वेगितायां गतौ सप्तामी स्युर्धावति तूर्यते ॥ ११२ ॥

जवति स्खलति स्खलत्यपि द्रवति रंहति ।
(३४) डयते डीयते व्योमगते(३५)ऽथाकति चागति ॥ ११३ ॥
चञ्चूर्यतेऽटाट्यते जङ्गम्यते चाप्यरार्यते ।
गत्यर्था यङ्लुगन्ता ये कुटिलायां गतौ हि ते ॥ ११४ ॥
(३६) वल्गतीति प्लुतगतौ प्लवते शशति त्रयम् ।
(३७) मन्दायां चोपति गतौ (३८) चतुरायां तु धोरति ॥ ११५ ॥
(३९) सन्ततायामतति च (४०) त्सरति च्छद्मना गतौ ।
(४१) मन्दते विकलायां तु द्वयं खञ्जति खोरति ॥ ११६ ॥
(४२) नीचैः फक्कति (४३) कुत्सायां द्रात्य(४४)थाग्रे पुरत्यदः ।
(४५) पवते वाति वातस्य (४६) वहति प्रवहत्यपाम् ॥ ११७ ॥
(४७) भ्रमति भ्राम्यति भ्रम्यत्यपि पर्यटति भ्रमे ।
घोणते घूर्णते पर्येत्येते घुणति घूर्णति ॥ ११८ ॥
(४८) उद्गच्छत्युन्नमति चाप्युज्जिहीत उदीयते ।
उदञ्चत्युदयत्येतावात्मने द्वावुदेति च ॥ ११९ ॥
गत्यर्थाः प्राय उत्पूर्वा * उदयस्याभिधायकाः ।
(४९) आक्रम्यते चाक्रमते ज्योतिष्कर्तृक उद्गमे ॥ १२० ॥
(५०) सञ्चारे चरतीत्येष तृतीयायुक्त आत्मने ।
(५१) पतत्यधोगतौ भ्रंसतेऽपि भ्रश्यति भृश्यति ॥ १२१ ॥
गलति स्रंसतेऽष्टामी च्यवते स्कन्दतीति च ।
(५२) अस्तङ्गमेऽस्तमयते निम्लोचत्यस्तमेति च ॥ १२२ ॥
(५३) इष्यति नश्यति पलायतेऽन्तर्धेच्च इत्यपि ।
मुण्ठतेऽपैत्यपक्रामत्येवमाद्याः पलायने ॥ १२३ ॥
(५४) स्कुनाति च स्कुनीते च स्कुनोत्याप्रवतेऽपि च ।
स्कुनुते स्कुन्दते चापि षडाप्रवणवाचिनः ॥ १२४ ॥

---

* "उदयार्थाभिधायकाः" इति राघवनैषधीय ९।३ श्लोकव्याख्याने पाठः ॥

(५५) अतिक्रामत्युच्चरते चाट्टत्यतिचरत्यपि ।
उल्लङ्घयत्यतिक्राम्यत्येवमाद्या अतिक्रमे ॥ १२५ ॥
(५६) द्यौत्यभिगच्छत्यभियात्यभ्येत्याद्या अभिक्रमे ।
(५७) अभियोगेऽभ्यवस्कन्दत्यङ्कत्यास्तिघ्नुतेऽपि च ॥ १२६ ॥
सप्ताभियुङ्क्ते तिक्नोति तिघ्नोत्यासेधतीति च ।
(५८) सेनया त्वभियाने स्यादभिषेणयतीति च ॥ १२७ ॥
(५९) सन्निकर्षत्यवष्टभ्नात्यासीदत्यपि नेदते ।
परस्मै द्वौ सन्निकृषतेऽवष्टभ्नोति चान्तिके ॥ १२८ ॥
(६०) प्राप्तौ प्राप्नोति भवते विन्दत्यवरुणद्धि च ।
आत्मनेऽपि द्वयं भावयते लभत ऋच्छति ॥ १२९ ॥
(६१) व्याप्नोति चाश्नुतेऽक्ष्णोति व्याप्तौ श्लाखति शाखति ।
द्वावाचिनोति वेवेष्ट्यात्मनेऽप्यक्षति चेन्वति ॥ १३० ॥
(६२) पर्याप्नोति तु शक्नोति क्षमते प्रभवत्यपि ।
प्रोथत्यलत्यात्मनेऽपि द्वौ पारयति कल्पते ॥ १३१ ॥
राघते लाघते शक्तौ स्फुरते विभवत्यपि ।
(६३) स्युरुद्यमेऽवगुरते वृहत्यडति गूर्यते ॥ १३२ ॥
उद्धारयत उद्युङ्क्त उद्यच्छत्यात्मनेऽप्यदः ।
(६४) हुडति स्नायति वटत्यपि गुध्यति वण्डते ॥ १३३ ॥
मण्डते वेष्टते वेष्टि मगध्यति मुरत्यपि
कृणत्ति गुण्डयति च परिक्षिपति चात्मने ॥ १३४ ॥
(६५) वेष्टनायां वटयति वेष्टयत्यादयोऽपि च ।
(६६) निरुणद्धि निगृह्णाति चात्मने द्वौ निरोधने ॥ १३५ ॥
(६७) आञ्छत्याकर्ष आकर्षत्यायच्छत्यात्मनेऽप्यदः ।
(६८) धृष्णोति चाधिकुरुते धर्षयत्यपि धर्षति ॥ १३६ ॥
जयत्येवं विजयते ज्रयत्यभिभवत्यपि ।

अभ्यस्ति च प्रसहते पराभावयतीति च ॥ १३७ ॥
निमानयत्यभिभवे क्लीनाति न्यक्करोति च ।
लङ्घयत्याक्रमति च तरत्याक्रम्यतीति च ॥ १३८ ॥
(६९) विशेषयत्यतिशये ह्यतिशेते विशेषति ।
उत्कर्षयत्यश्चयति विशिनष्टि प्रकर्षति ॥ १३९ ॥
(७०) चित्रीयते लिङ्गयति विस्माययति चाद्भुते ।
(७१) स्यातां कुहयते विस्मापयते हेतुतोऽद्भुते ॥ १४० ॥
(७२) धूनयति धुवति चलयति धूनोति धवति धुनाति च धुनोति ।
चत्वारि चात्मने कम्पयति क्ष्मापयति वाजयति ॥ १४१ ॥
हालयति ह्मालयति हलयति ह्मलयतीति स्युः ।
तद्वत्प्रेङ्खोलयति प्रकम्पने डोलयत्यपि च ॥ १४२ ॥
(७३) विलोडयति मथ्नाति मथत्येवं खजत्यपि ।
गाहते मन्थने लुब्ध्यत्यपि लोटति मन्थति ॥ १४३ ॥
(७४) खेटत्युत्त्रासने भाययत्येवं दरयत्यपि ।
(७५) प्रयोजकाद्भये भीषयते भापयतेऽपि च ॥ १४४ ॥
(७६) क्ष्मायते कम्पते त्वङ्गत्येजतीर्ते च वेपते ।
केपते ग्लेपते कम्पे गेपते विजते दश ॥ १४५ ॥
(७७) ताडने ताडयति च हन्ति विध्यति तण्डते ।
प्रहरत्यात्मने * सट्टयति स्फिट्टयतीति च ॥ १४६ ॥
आघट्टयति चास्फालयति जासयतीत्यमी ।
आहतेऽकर्मकत्वे स्यात् स्वकीयेऽङ्गे च कर्मणि ॥ १४७ ॥
(७८) युध्यते सम्प्रहरते युद्धे जजति जञ्जति ।
सम्मर्दयति सङ्ग्रामयतीमे कलहायते ॥ १४८ ॥
(७९) करोत्युपाजेऽन्वाजेभ्यामात्मनेऽपि बलार्पणे ।

* "कुट्टयति पिच्छयतीति च" इति पाठान्तरम् ॥

(८०) विक्रम्यते वीरयते पराक्रमत इत्यपि ॥ १४९ ॥
प्रगल्भते शूरयते पराक्रम्यत इत्यसौ ।
ओजायते विक्रमते विक्रमेऽष्टपदी भवेत् ॥ १५० ॥
(८१) अरुष्करोत्यात्मनेऽपि व्रणयत्यङ्गचूर्णने ।
(८२) गोकर्तृकायां हिंसायां प्रस्तुम्पति सुटा भवेत् ॥ १५१ ॥
(८३) हिनस्ति सञ्ज्ञपयति सूदते हन्ति तर्दति ।
तोपति च त्रोपतीषत्यपि तूर्वति थूर्वति ॥ १५२ ॥
तोफति त्रोफति रुशत्यपि तुम्पति त्रुम्पति ।
तुम्फति त्रुम्फति शसत्यूर्वत्यर्वति तोजति ॥ १५३ ॥
नभते भर्वति मषत्येवं नभ्नाति नभ्यति ।
तोभते शर्वति वषत्यपि तुभ्नाति तुभ्यति ॥ १५४ ॥
शूर्यते शेषति तुपत्यपि रोषति रेषति ।
घूर्यते यूषति तुफत्यपि दूर्वति धूर्वति ॥ १५५ ॥
प्रमापयत्यर्दयति निर्वापयति रिष्यति ।
तृणेढि मारयति च श्लथत्यर्दति गूर्यते ॥ १५६ ॥
क्रथत्युज्जासयति च क्राथयत्यपि युध्यति ।
* तृहत्युन्मूलयति च क्षिणाति च कृणाति च ॥ १५७ ॥
प्रतिष्किरत्यालभते तृणात्युन्मथतीति च ।
क्षेणोति च्छषति द्रूणाति कृणोति क्षिणोति च ॥ १५८ ॥
अष्टौ क्षणोति मीनाति स्पृणातीत्यात्मनेऽप्यमी ।
कुन्थति पुन्थति लुन्थति रिशति रुशति हिंसति स्तृहति॥१५९।
तृंहति स्रम्भति मृणति च चुम्बयति श्रथति च क्रथति ।
स्रंभति मेदति हणति स्फिट्टयति च हिंसयत्यमी चृतति॥१६०।
षण्णवतिर्हिंसायामुक्ताः शिष्टाश्च य गणे द्रष्टयाः ।

---

* "तृह्यत्युन्नाटयति" इति पाठान्तरम् ॥

केवालीशेवालीक्लेवासीमस्मसाशब्दाः ॥ १६१ ॥
आतालीवर्षालीपादोलीमसमराश्च तथा ।
गतिसञ्ज्ञा हिंसायामष्टोद्दिष्टाः करोतेः प्राक् ॥ १६२ ॥
(८४) वस्तयते गन्धयते लुम्बति लुम्बयति चार्दनार्थाः स्युः ।
ओहति तोहति दोहति तद्वत्तुम्बति च तुम्बयत्येते ॥ १६३ ॥
(८५) दम्फति दफति दुनोति व्यथयति दुःखयति तपति पीडयति ।
क्लिश्नाति दूनयत्यपि धूपायति खेदयत्याद्याः ॥ १६४ ॥
दुःखाकरोति तुदति च करोति वैकल्यमुदाद्भिभ्योऽमी ।
आत्मनेऽपि ग्लपयति ग्लापयत्यपि पीडने ॥ १६५ ॥
रोठते लोठते कुथ्नात्यपि मन्थति बाधते ।
एठते हठते तत्र लोटते क्लेशयत्यपि ॥ १६६ ॥
शण्डते शूलति रुजत्यूषत्यामयतीति च ।
(८६) * भनक्ति मोटयति च भञ्जयत्यपि मोटति ॥ १६७ ॥
मुटति म्रदते मर्दे मृद्नाति च पिनष्टि च ।
क्षुन्ते क्षुणत्ति सञ्चूर्णयति पाशयतीति च ॥ १६८ ॥
(८७) पंसयति ध्वंसयति च नक्कयति च धक्कयत्येते ।
जम्भयति क्षपयति च नाशयति च नाशनार्थाः स्युः ॥ १६९ ॥
(८८) उन्मूलयत्युज्जहाति चोत्पाटयति वै समाः ।
उत्खनत्यात्मनेऽप्येते पञ्चोज्जटयतीति च ॥ १७० ॥
(८९) भङ्गे पराभवत्युक्ते पराभवत इत्यमू ।
(९०) जयत्युत्कर्षसम्प्राप्तौ तथा विजयते पदम् ॥ १७१ ॥

इति क्षत्रियचेष्टावर्गः ॥ ३ ॥

---

* "अनाक्ति" नि० ।

४. अथ वैश्यचेष्टावर्गः ॥

(१) कृषते कृषतीत्येते कृषौ क्षुरति कर्षति ।
रदत्येवं विलिखति हलति स्युः खनत्यपि ॥ १७२ ॥
(२) बीजाकरोत्युप्तकृष्टौ (३) स्याद्द्वितीयाकरोति च ।
शम्बाकरोति द्विगुणाकरोति द्विः कृषौ त्रयम् ॥ १७३ ॥
(४) तृतीयात्रिगुणाभ्यां च करोति त्रिः कृषौ मतम् ।
आख्यातानि खनत्यादीन्यूह्नीयानि चात्मने ॥ १७४ ॥
(५) हलिग्रहे हलयति हलिरुक्तो महद्धलम् ।
(६) वपत्युप्तौ प्रकिरति वपतेऽप्य(७)थ रोपणे ॥ १७५ ॥
शूलयत्यपि संरोहयति संरोपयत्यपि ।
(८) ध्रुवति ध्रवति स्थैर्ये स्थिरीभवति खायति ॥ १७६ ॥
बदत्येते च खदति मूलति प्रतितिष्ठति ।
(९) पायत्येते वायति च शोषे शुष्यति शुण्ठति ॥ १७७ ॥
आश्यायते शुण्ठयति लङ्घतेऽप्य(१०)थ वर्षति ।
उनत्ति शीकते शर्धत्यपि मर्धति सिञ्चति ॥ १७८ ॥
आर्द्रीकरोति च क्षेयमात्मनेऽपि चतुष्टयम् ।
सीकयति तेमयतीत्यादि जेषति सूदति ॥ १७९ ॥
सचते पर्षति गरत्यपि मेषति मर्षति ।
घरत्युक्षति सेके स्युर्नेषत्यपि च शिम्ब्यति ॥ १८० ॥
गडत्येवं मेहति च तथा भिन्वति निन्वति ।
क्लिद्यति स्तिम्यति स्तीम्यत्यार्द्रीभावे च तिम्यति ॥ १८१ ॥
(११) स्युः पुंसयति पुष्णाति दृहत्यादि च वर्धने ।
(१२) सञ्चये सम्बिभर्तीति सम्भरत्यात्मने त्रयम् ॥ १८२ ॥
सञ्चिनोति खलत्येवं सम्भाण्डयत इत्यपि ।
राशीकरोत्यात्मने द्वौ समूहति समूहते ॥ १८३ ॥

(१३) उच्चिनोति शिलत्युञ्छे सिलत्युच्चिनुते तथा।
उञ्छति ग्रासयति च ग्रस्नात्यपि तथेषति ॥ १८४ ॥
(१४) अवहन्तीति वैतुष्यकरणे कण्डयत्यपि।
फलीकरोति वितुषीकरोतीत्यात्मने द्वयम् ॥ १८५ ॥
परापुनात्यात्मनेऽपि प्रस्फोटयति तत्समम्।
(१५) मिमीते मायते माने माहते मस्यतीति च ॥ १८६ ॥
शुल्बयत्यपि सम्माति (१६) सम्भवे सम्भवत्यपि।
(१७) पणते दीव्यति तथाऽऽत्मने व्यवहरत्यदः ॥ १८७ ॥
व्यवहारे च पनते परिवर्तयतीत्यपि।
(१८) क्रीणाति चैवं क्रीणीते विसारयति च क्रये ॥ १८८ ॥
(१९) विक्रीणीते निमयतेऽवक्रीणीते च विक्रये।
(२०) सत्याकरोत्यात्मनेऽपि तुल्यौ सत्यापयत्यपि ॥ १८९ ॥
(२१) निष्णाति दक्षते चापि नैपुण्ये निपुणत्यपि।
(२२) अर्जने त्वर्जयति च तथैवार्जति सर्जति ॥ १९० ॥
(२३) कलयत्यपि सङ्ख्याति सङ्ख्याने गणयत्यपि।
सङ्ख्यष्टे कलते (२४) तुल्यौ त्वाहन्ति गुणयत्यमू ॥ १९१ ॥
(२५) उत्पुंसयति तु प्रोञ्छे प्रोञ्छत्युत्सारयत्यपि।
(२६) वण्टति व्युष्यति तथा विभजत्यात्मनेऽप्ययम् ॥ १९२ ॥
विभागे वण्टयति च * विभाजयत्यवमाति च।
(२७) न्यासे निक्षिप्यति न्यस्यत्येवं परिदधाति च ॥ १९३ ॥
निक्षिपत्यात्मने चोपानिदधाति चतुष्टयम्।
(२८) तिरोदधात्यपिदधात्यन्तर्धौ पिदधाति च ॥ १९४ ॥
तिरस्करोति व्यस्यति च्छन्दत्यपवरत्यपि।
आवृणोति व्यवदधात्यूर्णोत्यतिदधाति च ॥ १९५ ॥

* "विभाजयत्यवचौति च, विभाजयत्यवयौति च" इति पाठान्तरे।

संवृणोति स्तृणात्येतान्यात्मनेऽपि त्रयोदश ।
अपवारयति च्छादयति स्थगयतीति च ॥ १९६ ॥
कूलति त्वचतीत्येवं कुम्बयत्यपि कुम्बति ।
ह्नगति ह्वगतीत्येते थुडति स्थुडतीति च ॥ १९७ ॥
स्तृणोति तिरयत्येवं स्तृणुते गोपयत्यपि ।
अपोर्णुते त्वपार्णोति (२९) विवृतौ विवृणोति च ॥ १९८ ॥
तथैवापवृणोति द्वावात्मने * निरिणाति च ।
(३०) अपेक्षतेऽभ्यर्थयते भिक्षतेऽर्दति नाथति ॥ १९९ ॥
याच्ञायां वनुते मार्गत्यमी चतति याचति ।
चदतीत्यात्मनेऽपि स्युः (३१) वेथते मार्गयत्यपि ॥ २०० ॥
मार्गत्यप्यञ्चति गवेषयत्यन्वीक्षतेऽपि च ।
अन्वेषते च पयति चिनोतीत्यात्मनेऽप्यदः ॥ २०१ ॥
अन्वेषणे मृगयते मृग्यतीत्यपि केचन ।
(३२) प्रतिदत्ते विनयते निर्यातयति तत्समम् ॥ २०२ ॥
वित्तोत्सर्गे व्ययति च तथा विनयतेऽपि च ।
(३३) दोहानुकूल्ये दुग्धे (३४) गौः प्रस्नुते प्रस्नवे स्वयम् ॥२०३॥
रिणक्ति दोग्ध्यात्मनेऽपि प्रपूरयति दोहने ।
(३५) क्षरणे स्तेपते श्चोतत्यपि क्षरति तेपते ॥ २०४ ॥
रीयते स्यन्दते चैव (३६) स्रवति स्नौति तु स्रवे ।
(३७) विष्णाति रेचयति च विप्रयुङ्क्ते च रेचति ॥ २०५ ॥
विश्लेषणे स्युर्विश्लेषयति यौति वियौति च ।
(३८) मिश्रयत्यपि संयौति सम्पृक्ते सम्पृणक्ति च ॥ २०६ ॥
मिश्रणे संसृजति च श्रीणातीत्यात्मनेऽप्यदः ।
(३९) सङ्गतौ समियर्तीति सङ्गच्छति समृच्छति ॥ २०७ ॥

* "विवृणाति" नि० ।

अकर्मकास्त्वात्मनेऽमी सम्बध्नाति मिलत्यपि ।
समवैति व्यतिसृजत्येवं सचत उच्यति ॥ २०८ ॥
(४०) आतञ्चत्यातञ्चने चा(४१)लम्बयत्यासजत्यपि ।
आलम्बने(४२)ऽथ शैथिल्ये श्रन्थते चिल्लतीति च ॥ २०९ ॥
(४३) ओलण्डयत्युन्नयत उत्क्षिपत्यात्मनेऽप्यदः ।
उलण्डयति चोत्तभ्नात्युत्तभ्नोत्युच्चरत्यपि ॥ २१० ॥
उत्तम्भयति चोत्क्षिप्यत्युत्क्षेपे दोलयत्यपि ।
(४४) आनीतावानयत्येतावात्मनेऽप्याहरत्यपि ॥ २११ ॥
(४५) सम्मार्जयति सम्मार्ष्टि तथा परिसमूहति ।
समूहते च सम्मार्गे (४६) उपदेग्ध्युपलिम्पति ॥ २१२ ॥
पदद्वयं चात्मनेऽपि गोमयत्युपलेपने ।
(४७) सन्धुक्षयति सन्दीपयतीन्धे ज्वालयत्यपि ॥ २१३ ॥
सन्धुक्षणे ज्वलयति च्छर्दते छर्दयत्यपि ।
(४८) पाके श्रीणाति पचतीत्यात्मने श्रपयत्यपि ॥ २१४ ॥
रन्धयत्यपि विक्लेदयति साधयतीति च ।
श्राति श्रायति विक्लिद्यत्यपि राध्यति रध्यते ॥ २१५ ॥
पच्यते क्वथ्यते चैते पाके स्युः कर्मकर्तृके ।
(४९) ऋञ्जते भर्जते भ्राष्ट्रे तूपभृज्जति भृज्जते ॥ २१६ ॥
(५०) शूलाकरोत्यात्मनेऽपि शूलपाके पदं मतम् ।
(५१) द्रवीकृतौ लीनयति लयति द्रावयत्यपि ॥ २१७ ॥
लालयत्यपि लाययत्यपि लापयतीत्यमी ।
(५२) द्वौ सन्दधात्यभिषुणोत्यात्मने द्वौ च शुच्यति ॥ २१८ ॥
तथा चुच्यत्यभिषवे (५३) संस्कृतौ संस्करोत्यदः ।
आत्मने (५४) प्रतियत्ने तु स्यादुपस्कुरुते पदम् ॥ २१९ ॥
(५५) स्वादते स्वर्दते रुच्यां स्वदते रोचतेऽपि च ।

इति वैश्यचेष्टावर्गः । ४ ॥

५. अथ शूद्रचेष्टावर्गः ॥

(१) वयते वयति व्यूतावूयते(२)ऽथ विषीव्यति ॥ २२० ॥
स्यूतौ निषीव्यति तथा परिषीव्यति सीव्यति ।
(३) तक्ष्णोति तक्षति तनयति त्वक्षति तक्षणे ॥ २२१ ॥
तनूकरोत्यात्मनेऽपि परिवासयतीति षट् ।
(४) उत्तेजयति तीक्ष्णत्वे सङ्क्ष्णुते क्ष्णौति निश्यति ॥ २२२ ॥
निशिनोति निशीशांसत्यात्मनेऽपि मतं द्वयम् ।
(५) लुनाति लुम्पति तथा छिनत्तीत्यात्मने त्रयम् ॥ २२३ ॥
त्रुटति च्छोटयति च चुटति च्छुटतीति च ।
छेदने वर्धयति च च्छयति वृश्चति कृन्तति ॥ २२४ ॥
चतुर्दश त्रोटयति द्यति च्छेदयतीत्यमी ।
(६) त्रोटति त्रुट्यति च्छेदे छिद्यते कर्मकर्तृके ॥ २२५ ॥
(७) भिन्ते विदारयति च भिनत्ति द्यति मुण्डति ।
बिलति स्फोटयति च दृणात्याखण्डयत्यपि ॥ २२६ ॥
मुस्यति च्छिद्रयति च दारयत्यपि भेदने ।
(८) दहति श्रेषति श्लेषत्यपि प्रोषति चूर्यते ॥ २२७ ॥
तापयत्योषति तपत्यपि प्लुष्यति कुण्डते ।
दाहे कूटयति प्लोषत्यमी (९) तत्र तु गर्हिते ॥ २२८ ॥
दन्दह्यते दन्दहीति दन्दग्धीति पदत्रयम् ।
(१०) ग्रोचति स्तेनयति च चुरण्यति च रुण्टति ॥ २२९ ॥
स्तेये चोरयति ग्लोचयति कोजति खोजति ।
मुष्णाति लुण्टयति च मूषत्यपहरत्यदः ॥ २३० ॥
आत्मने(११)ऽप्यास्कन्दतीति जर्हर्तीति बलादधृतौ ।
(१२) प्रसहत्यात्मनेऽप्येष हठतीति बलात्कृतौ ॥ २३१ ॥
(१३) धूर्तक्रियायां शठति द्राघते मङ्क्ते त्रयम् ।

(१४) निष्कुष्णाति च निष्कर्षे निष्कर्षति च तूलति ॥ २३२ ॥
स्यान्निष्कुलाकरोत्येतदात्मने चा(१५)त्र सव्यथे ।
डाविनष्पत्रासपत्राभ्यां करोति कुरुते परे ॥ २३३ ॥
(१६) सन्दानयति बध्नाति मूर्वत्यन्दति कीलति ।
पाशयत्यन्तति जुटति सिनुते च कञ्चते ॥ २३४ ॥
कचते टङ्कयति च योजयत्यपि मव्यति ।
काञ्चते ग्रन्थयति च सिनाति च सिनोति च ॥ २३५ ॥
संयच्छत्यात्मने षट् स्युर्नह्यत्यपि दधाति च ।
युनातीति मवते च बन्धे मवति योजति ॥ २३६ ॥
(१७) स्तम्भते स्कम्भते स्तम्भे वस्यत्यपि च पीलति ।
स्तभ्नोति प्रतिबध्नाति स्तभ्नाति स्तम्भयत्यपि ॥ २३७ ॥
स्कभ्नोति चैव स्कभ्नाति स्तुभ्नोति स्कम्भयत्यपि ।
स्तुभ्नाति चैव स्कुभ्नाति स्कुभ्नोत्येतानि षोडश ॥ २३८ ॥
(१८) साहसिक्ये प्रकुरुते (१९) दुःखयत्यघयत्यपि ।
कष्टायते दुष्कृतेऽमी (२०) प्रत्यवैति तु दुष्यति ॥ २३९ ॥
विघ्ने विहन्त्यन्तरेति प्रत्यूहत्यात्मनेऽप्यदः ।
विघ्नयत्यन्तरयति विच्छिन्ते विच्छिनत्ति च ॥ २४० ॥
(२१) * सन्ताने सन्तनोतीति निर्वहत्यात्मने द्वयम् ।
तथा सत्रयते सन्तानयतीति चतुष्टयम् ॥ २४१ ॥

इति शूद्रचेष्टावर्गः ॥ ५ ॥

इति द्वितीयकाण्डः ॥

---

* "सन्ततौ" इति पाठान्तरम् ॥

अथ तृतीयकाण्डः ।

प्रकीर्णकसनाद्यन्तनानार्थाभ्यात्मनेपदे ।
तदन्यस्मिन् विभागश्च सङ्गृह्यन्तेऽत्र वर्गशः ॥ १ ॥

१. अथ प्रकीर्णकवर्गः ॥

यानि पूर्वमसङ्कृत्या नैवाख्यातान्यचक्षत ।
वक्ष्यन्ते तानि वर्गेऽस्मिन् प्रकीर्णाख्ये यथास्मृति ॥ २ ॥
(१) विभाति व्युच्छते व्युष्टे प्रभाति विविशत्यपि ।
(२) शिवन्दते श्वेतते त्रीणि स्युः शुक्लत्वेऽवदायति ॥ ३ ॥
(३) रज्यति त्रीणि रजति लोहितायति चात्मने ।
शोणतीति च राज्ञिम्नि (४) श्यामत्वे श्यामलायते ॥ ४ ॥
नीलायते नीलति च तथा श्यामायते पदम् ।
(५) बिन्दत्यवयवे भिन्दत्यवयौति सटत्यपि ॥ ५ ॥
(६) सङ्घाते झटति श्रोणत्येवं जटति पूलति ।
गोष्टते लोष्टते श्लोणत्यपि म्रक्षति पिण्डते ॥ ६ ॥
श्लोकते हुण्डते पिण्डयति पूलयतीत्यपि ।
शण्डतेऽथो मुस्तयति स्त्यायत्यश्नोति चाक्षति ॥ ७ ॥

इति प्रकीर्णकवर्गः ॥ १ ॥

२. अथ सनाद्यन्तवर्गः ॥

(१) धातोस्तुमर्थादिच्छायां सनि रूपं बुभूषति ।
शिशिक्षिषत इत्यादि पूर्ववच्चात्मनेपदम् ॥ ८ ॥
(२) सुपो मान्ताव्ययान्यस्मात्क्वचित्काम्यतिकर्मणः ।
आत्मनस्तु तदिच्छायामर्थे शब्दद्वयं भवेत् ॥ ९ ॥
पुत्रकाम्यति पुत्रीयत्यृकाम्यत्यृच्यतीति दिक् ।
(३) एवं कर्मण आधारादाचारादुपमार्थकात् ॥ १० ॥
क्वचित्पुत्रीयति च्छात्रं मञ्चे सौधीयतीति दिक् ।

(४) उपमानात्तथा कर्तुराचारार्थे क्याङि क्विपि ॥ ११ ॥
द्वे रूपे भवतो यद्वद्गर्दभोऽश्वायतेऽश्वति ।
(५) क्यङ्योजोऽप्सरसोर्नित्यं पय आदेस्तु वा सलुक् ॥ १२ ॥
कन्याऽप्सरायते स्त्रोजायतेऽहिः कं पयायते ।
पयस्यते * तथाऽन्यस्मात्सलोपादि समूह्यताम् ॥ १३ ॥
(६) च्व्यर्थे भृशादेर्हल्लोपे † क्यङच्व्यन्ताद्भृशायते ।
सुमनायत इत्यादिरूपाण्यूह्यानि सर्वतः ॥ १४ ॥
भृशः शश्वत्तृपद्रेहद्रेहद्वर्चोऽथ दुर्मनाः ।
सुमना उन्मना ओजोऽभिमनाश्चपलः शुचिः ॥ १५ ॥
मन्दरेफन्मद्रभद्रपाण्डिताण्डरकण्हराः ।
उत्सुको हरितो नीलः फेनः शीघ्रो भृशादयः ॥ १६ ॥
(७) तत्रैव डाज्लोहितादेः क्यषि वा चात्मनेपदम् ।
दिग्लोहितायतीत्यादि डाचः पटपटायति ॥ १७ ॥
लोहितजिह्मश्यामाः सुखदुःखे धूमचर्मगर्वाश्च ।
हर्षो मूर्छा निद्रा कृपा च करुणादयोऽप्यनुकरणात् ॥ १८ ॥
(८) कष्टात्सत्राच्च कक्षाच्च कृच्छ्राद्गहनतोऽपि च ।
कष्टायते प्रभृतयः पापार्थे क्रमणे क्यङि ॥ १९ ॥
(९) तं वर्तयति रोमन्थाद्रोमन्थायत इत्यदः ।
(१०) बाष्पोष्मफेनादुद्वान्ताविदं बाष्पायतेमुखम् ॥ २० ॥
(११) सुखादेः स्यादनुभवत्यर्थे दुःखायतेमुखाः ।
सुखदुःखास्रकृपणकरुणालीकतृप्रवत् ॥ २१ ॥
कृच्छ्रप्रतीपसोढाः स्युरमी दश सुखादयः ।
(१२) शब्दादिषु कृतौ शब्दायते वैरायतेमुखाः ॥ २२ ॥

* "तथाऽन्यस्मात्सलोपे वा दिगूह्यताम्" इति पाठान्तरम् ॥
† "क्यङ्क्यर्थे भृशायते" इति पाठान्तरम् ॥

शब्दादयस्तु सूत्रोक्ता वार्तिकोक्ता अटादयः ।
अटाट्टशीकाकोटाश्च सोटापृष्ठौ च दुर्दिनम् ॥ २३ ॥
पोटापृष्वा च सुदिनं नीहारश्चेत्यटादयः ।
(१३) तपस्यतीत्यादिकं तु प्रायः पूर्वं प्रदर्शितम् ॥ २४ ॥
(१४) कण्ड्वादेर्यकि कण्डूयत्यात्मनेऽपि हृणीयते ।
असूयतीत्यादिकं च प्रायः प्रागेव कीर्तितम् ॥ २५ ॥
(१५) धातोर्हलादेरेकाचः पौनःपुन्ये भृशे यङि ।
चेक्रीयतेप्रभृतयो * न भृशार्थे शुभो रुचः ॥ २६ ॥
(१६) बहुलं लुकि तत्रापि बोभोत्यादिकमुह्यताम् ।
(१७) सूचिसूत्र्यूर्णुमूत्र्यत्यर्त्यश्शिभ्यश्च यङिष्यते ॥ २७ ॥
सोसूच्यतेऽटाट्यतेऽरार्यत इत्यादिकं ततः ।
(१८) गत्यर्थेभ्यस्तु कौटिल्ये लुपादेर्भावगर्हणे ॥ २८ ॥
यङि जङ्गम्यते लोलुप्यत इत्यादिकं भवेत् ।
(१९) प्रयोजकस्य व्यापारे † धातुमात्राकृतेर्णिचि ॥ २९ ॥
भावयत्यादि तत्रोह्यं णिचश्चेत्यात्मनेपदम् ।
(२०) सुबन्ताण्णिचि धात्वर्थे बहुलं भादि चेष्टवत् ॥ ३० ॥
(२१) तत्करोतीति मुण्डादेः बटुं मुण्डयतीति दिक् ।
(२२) स्थूलादेस्तु तदाचष्टे स्थवयत्यादिकं भवेत् ॥ ३१ ॥
(२३) सत्यार्थवेदादापुक् च स्यात्सत्यापयतीति दिक् ।
(२४) श्वेताश्वादश्वतरतो लोपोऽश्वतरयोर्णिचि ॥ ३२ ॥
गालोडिताह्वारकयोर्लुप्येते इतकौ तथा ।
श्वेतयत्यश्वयति गालोडयत्याह्वरयति ॥ ३३ ॥

---

* अनेन निषेधेन "भृशं रोचते शोभते इत्यत्र यङ् ने'ति भाष्यम्" इति सिद्धान्तकौमुद्यां दीक्षितोक्तिरपि सङ्गच्छते ॥

† "धातुमात्रात्कृते णिचि" इति पाठान्तरम् ॥

(२५) णिच् कृतत्वचवर्णेभ्यस्तं गृह्णात्यर्थ इष्यते ।
अत्वं च हलिकल्योः स्या(२६)न्निध्याने रूपशब्दतः ॥३४॥
(२७) विमोके संयमे पाशा(२८)त्तूस्ताद्विहनने भवेत् ।
(२९) भोजने तन्निवृत्तौ च व्रतशब्दाण्णिचो विधिः ॥ ३५ ॥
(३०) परिधाने समाच्छादे वस्त्रा(३१)ल्लोम्नोऽनुमार्जने ।
(३२) तेनातिक्रामत्यर्थेऽश्वयति हस्तयतीति च ॥ ३६ ॥
(३३) सेनाशब्दात्तृतीयान्तादभियाने तु सः ष च ।
(३४) वीणया उपगाने स्यात् (३५) सन्नाहे वर्मणो भवेत् ॥३७॥
(३६) चूर्णाद्वध्वंसनेऽर्थे (३७) तूलाण्णिजवकोषणे ।
(३८) श्लोकादुपस्तुतौ (३९) वास्याः परेश्छेदन इष्यते ॥ ३८ ॥
(४०) णिङ्ङ्गात्तन्निरसने दिग्घस्तयत आदिकम् ।
(४१) पुच्छादुदसने णिङ् स्यात्पर्यासे व्यसनेऽपि च ॥ ३९ ॥
(४२) चीवरात्सञ्चये चार्थे परिधाने च णिङ् भवेत् ।
(४३) भाण्डात्समाचिनोत्यर्थे णिङ् सम्भाण्डयते हि दिक् ॥ ४० ॥
(४४) निर्दिष्टार्थे कृतस्तस्मादुपसर्गादितोऽपि च ।
कंसं घातयतीत्यादिसिद्धयेऽन्यो णिजुच्यते ॥ ४१ ॥
प्रत्यक्षमिव कंसादेः * साधनत्वेन मन्यते ।
उक्तं हि भर्तृहरिणा महाभाष्यानुसारिणा ॥ ४२ ॥
शब्दोपहितरूपांश्च बुद्धेर्विषयतां गतान् ।
प्रत्यक्षमिव कंसादीन् साधनत्वेन मन्यते ॥ ४३ ॥

इति सनाद्यन्तवर्गः ॥ २ ॥

---

* "साधनत्वाच्च सिध्यति" इति पाठान्तरम् ॥

३. अथ नानार्थवर्गः ॥

अथ नानार्थधातूत्थान्याख्यातानीह कानिचित् ।
यथामति प्रदर्श्यन्ते व्यक्तं भूवाद्यनुक्रमात् ॥ ४४ ॥
गणेऽवधारणात्क्वापि सूत्रे तेन विशेषणात् ।
क्वाप्यर्थान्तरनिर्देशादनेकार्था हि धातवः ॥ ४५ ॥

अथ भ्वादिगणः ।

(१) भवतीत्येष सत्तायां प्राप्तिसम्पत्तिजन्मसु, ।
आद्योपलम्भे पर्याप्तौ सामर्थ्ये प्रभवत्ययम्, ॥ ४६ ॥
सम्भावनायां माने च साहित्ये सम्भवत्यसौ, ।
शक्तिप्राप्त्योर्विभवति, प्राकट्ये व्युद्भवत्यपि ॥ ४७ ॥
(२) ग्रन्थप्रतिष्ठालिप्सासु गाधते (३) नाथतीति तु ।
याच्ञोपतापैश्वर्येषु (४) तेष्वाशिषि च नाथते ॥ ४८ ॥
(५) स्तवेऽभिवादने चापि वन्दते (६) भन्दते पुनः ।
सौख्यकल्याणयो(७)र्मोदमदस्वप्नगतिस्तुतीः ॥ ४९ ॥
आह मन्दत इत्येत(८)द्ददते दानधारणे ।
(९) क्रीडायामूर्दते माने (१०) ह्रादते ह्रादशब्दयोः ॥ ५० ॥
(११) कुन्थति पुन्थति लुन्थति मन्थति मान्थत्यमी पञ्च ।
हिंसासङ्क्लेशनयो(१२)श्चन्दत्याह्लाददीपनयोः ॥ ५१ ॥
(१३) गतिमाङ्गल्यशास्त्रेषु सेधति (१४) स्थैर्यहिंसयोः ।
खदत्य(१५)र्थार्दति गतियाच्ञाहिंसासु सम्मतम् ॥ ५२ ॥
(१६) कन्दति क्रन्दति क्लन्दत्याह्वाने रोदने त्रयम् ।
(१७) द्रेकते ध्रेकते शब्दोत्साहयो(१८)श्चकते पुनः ॥ ५३ ॥
तृप्तौ च प्रतिघाते च (१९) गत्याक्षेपे तु मङ्कते ।
कैतवे (२०) द्राघते त्वेतत्सामर्थ्यायामयोर्मतम् ॥ ५४ ॥
(२१) गतौ कङ्कत इत्येतन्निवृत्तौ भोजनस्य च ।

(२२) शोषणे चालमर्थे च राखत्योखति लाखति ।। ५५ ॥
द्राखति ध्राखतीत्येते (२३) गतौ त्वङ्गति कम्पने ।
(२४) मञ्चते धारणोच्छ्रायपूजनेष्व(२५)थ कञ्चते ॥ ५६ ॥
दीप्तिबन्धनयो(२६)र्गत्यामीजते कुत्सनेऽपि च ।
(२७) * शाठ्यमेदनदम्भेषु मुञ्चते मचते पदम् ॥ ५७ ॥
(२८) स्थानार्जनोपार्जनगतिष्वृजेः स्यादर्जने पदम् ।
(२९) स्यात्सम्पर्चनकौटिल्यप्रतिष्टम्भविलेखने ॥ ५८ ॥
तारे शब्दे क्रोचतीति (३०) याच्ञागत्योस्तथाऽञ्चते ।
(३१) तयोश्च पूजने चाञ्चत्य(३२)जति क्षेपणे गतौ ॥ ५९ ॥
(३३) कौटिल्याल्पीभवनयोः कुञ्चति क्रुञ्चतीत्युभे ।
(३४) मूर्छत्येष समुच्छ्राये मोहे स्यात् (३५) खर्जतीति तु ॥ ६० ॥
व्यथने पूजने (३६) हिंसात्राणयोस्तुञ्जतीत्ययम् ।
(३७) शब्दे गजति मादे च (३८) हिण्डतेऽनादरे गतौ ॥ ६१ ॥
(३९) अतिक्रमे च हिंसायामट्टते (४०) मुण्ठते शुचौ ।
पलायने च (४१) कटति वर्षावरणयोर्गतौ ॥ ६२ ॥
(४२) शटत्ययं विशरणे गतौ रुज्यवसादने ।
(४३) बाल्ये च परिभाषायां लटतीत्य(४४)थ पेटति ॥ ६३ ॥
शब्दसङ्घातयो(४५)र्मादे निवासे च मठत्यदः ।
(४६) हठतीति बलात्कारे प्लुतौ शङ्कन्दनेऽपि च ॥ ६४ ॥
(४७) हिंसासङ्क्लेशयोः पेठत्य(४८)थो शठति कैतवे ।
तयोश्चा(४९)थो लुण्ठतीति गतावालस्य एव च ॥ ६५ ॥
(५०) तेपते क्षरणे कम्पे (५१) ग्लेपते दैन्यकम्पयोः ।
(५२) अवस्रंसे प्रमादे च स्रंसते (५३) लम्बते पुनः ॥ ६६ ॥
शब्दे चावस्रंसने च (५४) मानसे च जपत्ययम् ।

---

* "शाठ्यमोचनदम्भेषु मुञ्चते शशपोरिदम्" इति पाठान्तरम् ॥

(५५) हिंसाभाषणयोः शोभत्य(५६)त्र दीप्तौ च शुम्भति ॥ ६७ ॥
(५७) शब्दे रणति गत्यां तु घटादावेष पठ्यते ।
(५८) पैणति प्रेरणाऽऽश्लेषगमनेषु पदं त्रिषु ॥ ६८ ॥
(५९) लौहित्ये शोणति गतौ (६०) सम्भक्तौ वनति ध्वनौ ।
(६१) दीप्तिकान्तिगतिष्विष्टं त्रिष्वर्थेषु कनत्यदः ॥ ६९ ॥
(६२) गतौ च शब्दसम्भक्त्योरमतीति प्रयुज्यते ।
(६३) क्रमते क्रम्यते स्यातां तायनोत्साहवृत्तिषु ॥ ७० ॥
(६४) नयते रक्षणे गत्यां (६५) दयते तु तयोरपि ।
आदानदानहिंसासु (६६) क्नूयते क्लेदशब्दयोः ॥ ७१ ॥
(६७) पूयते स्याद्विशरणे दुर्गन्धे चा(६८)थ तायते ।
पालने स्फीततायाश्च (६९) प्रेप्सागत्योश्च हर्यति ॥ ७२ ॥
(७०) भ्रंशेऽदने गलति च (७१) शब्दसङ्ख्यानयोर्द्वयोः ।
कलते (७२) शलते त्वेष चलने संवृतावपि ॥ ७३ ॥
(७३) भलते भल्लते हिंसादानयोः परिभाषणे ।
(७४) चलने सञ्चये चोक्तः खलतीति (७५) फलत्यदः ॥ ७४ ॥
आदितश्चेद्विशरणे निष्पत्तौ स्यादनादितः ।
(७६) अलतेऽलति भूषायां पर्याप्तौ वारणे द्वयम् ॥ ७५ ॥
(७७) गतौ जग्धौ च चरति (७८) सङ्घाते रुजि शूलति ।
(७९) हिंसाकरणयोः कृण्वेः कृणोति प्रापणेऽपि च ॥ ७६ ॥
(८०) पराभिभूतावुत्कर्षे जयत्यन्ते त्वकर्मकः ।
(८१) स्वाम्यर्थदानावगतिप्रवेशयाच्ञागतीच्छाश्रुतितृप्त्यवाप्तीः ॥ ७७
आलिङ्गरक्षाद्युतिभागवृद्धिर्हिंसाक्रियाश्चावतिरेष वक्ति ।
(८२) धुक्षते धिक्षते सन्दीपनक्लेशनजीवने ॥ ७८ ॥
(८३) हिंसाविश्राणनगतिष्वीषते स्यात्तु (८४) दक्षते ।
शैघ्र्यवृद्ध्योर्घटादौ तु तदेव गतिहिंसयोः ॥ ७९ ॥

(८५) स्यान्मौण्ड्येज्योपनयननियमादेशेषु दीक्षते ।
(८६) जिज्ञासने च विद्याया ग्रहणे चापि शिक्षते ॥ ८० ॥
(८७) कासते कफजे शब्दे दीप्तौ चायं प्रयोगतः ।
(८८) द्राङ्क्षति ध्राङ्क्षति ध्वाङ्क्षतीच्छायां घोरवाशिते ॥ ८१ ॥
(८९) अक्षत्यक्ष्णोति सङ्घाते व्याप्तावप्य(९०)थ मर्षति ।
सहने सेचने (९१) श्लेषक्रीडयोर्लसतीत्यदः ॥ ८२ ॥
(९२) जर्जति द्वे चर्चति सन्तर्जने परिभाषणे ।
(९३) त्वरसा गमने दाने वृद्धावपि च मोहने ॥ ८३ ॥
(९४) क्ष्वेदते स्नेहने मोक्षे (९५) दीप्तौ स्वादे च रोचते ।
(९६) प्रमादे स्रंसते चावस्रंसने ध्वंसने गतौ ॥ ८४ ॥
(९७) सज्जते दानगत्योः स्याद् (९८) व्यथने चलने भये ।
(९९) कम्पे विलसने चार्थे कम्पते चलतीत्यम् ॥ ८५ ॥
(१००) ह्वलतीति पदं गत्यां तदेव चलने मितम् ।
(१०१) हर्षग्लेपनयोर्मित्त्वान्मदेर्मदयतीति णौ ॥ ८६ ॥
(१०२) वलतीत्येष धान्यस्यावरोधे प्राणनेऽपि च ।
(१०३) बन्धुक्रियायां संस्त्याने कोलतीत्य(१०४)थ होलति ॥८७॥
स्याद्धिंसासंवरणयोः (१०५) क्रोशत्याह्वानरोदने ।
(१०६) सीदति स्याद्विशरणे गत्यवसादने ॥ ८८ ॥
(१०७) सम्पर्चने तु कौटिल्ये प्रतिष्टम्भे विलेखने ।
तारे शब्दे कोचतीति ज्वलादेरितरस्य च ॥ ८९ ॥
(१०८) मिथ्याज्ञानेऽनवस्थाने भ्रमति भ्राम्यतीत्युभे ।
* स्त्यायतेः प्रागात्मनेऽपि(१०९)गतिशुद्ध्योस्तु धावति ९०

---

* इत उत्तरं (१२६) स्त्यायतेः प्राग्वक्ष्यमाणा धातव आत्मनेपदेऽपि भवन्ती-
त्यर्थः ॥

(११०) पदं भूषणपर्याप्तिवारणेष्वलतीत्यदः ।
(१११) दीप्त्यादानगतिष्विष्टमसतीत्य(११२)थ चीवति ॥ ९१ ॥
स्यादादाने संवरणेऽप्य(११३)थ हिंसनमेधयोः ।
मेदत्येत(११४)न्मेधति तु सङ्गमे च तयोरपि ॥ ९२ ॥
(११५) कुत्सायां सन्निकर्षे च नेदतीत्य(११६)थ वेणति ।
चिन्तानिशामनगतिवादित्रग्रहबुद्धिषु ॥ ९३ ॥
(११७) निशामनेऽर्चने चायत्य(११८)थ स्पशति बाधने ।
स्पर्शने (११९) वहतीत्येतत्स्यन्दने प्रापणे धृतौ ॥ ९४ ॥
(१२०) झषत्यादानसंवृत्योः हिंसायां चेन्न चात्मने ।
(१२१) यजतीति तु देवार्चादानसङ्गतिकर्मसु ॥ ९५ ॥
(१२२) ह्वयति स्पर्धने शब्दे (१२३) वपत्युप्तौ च मुण्डने ।
(१२४) दाने निरसने दीप्तावप्यवात्त्वेषतीत्यदः ॥ ९६ ॥
(१२५) शब्दसङ्घातयोर्धात्वोः स्त्यायत्य(१२६)थ धमत्यदः ।
कृशानुफूत्कृतौ शब्दे(१२७)ऽप्युपतापे स्वरत्यपि ॥ ९७ ॥
(१२८) ऋच्छेर्गतीन्द्रियलयमूर्तिभावेषु ऋच्छति ।
ऋच्छादेशो तदेवार्तेः शिति स्यात्प्रापणे गतौ ॥ ९८ ॥
(१२९) सवतीति पदं धात्वोः प्रसवैश्वर्ययोर्गतौ ।
(१३०) प्लवे तरत्युत्तरणे (१३१) स्कन्दतीति तु शोषणे ॥ ९९ ॥
गत्या(१३२)मथो नमत्येतन्नमस्कारेऽपि शब्दने ।
(१३३) सेवने सचते तद्वत्समवाये सचत्यपि ॥ १०० ॥
(१३४) वदते तूक्तिविषयभासनोत्साहवृत्तिषु ।
(१३५) सहतेऽभिभवे क्षान्तौ गतिवृद्ध्योः श्वयत्ययम् ॥ १०१ ॥
(१३६) पवते रक्षणादौ च सोमस्य मरुतो गतौ ।
(१३७) निर्णेतृत्वेन भजने तिष्ठते स्वप्रकाशने ॥ १०२ ॥
(१३८) देवार्चासङ्गतिकृतिमैत्रीषु पथिकर्तृके ।

धात्वर्थे * मन्त्रकरणेऽकर्मके चोपतिष्ठते ॥ १०३ ॥
परस्मैपदमन्यत्र लिप्सयोपस्थितौ न वा ।

इति भ्वादिगणः ।

अथादादिगणः ।

(१३९) गतिगन्धनयोर्वाति (१४०) हन्तीति गतिहिंसयोः ॥१०४॥
(१४१) ग्रहणेऽप्युपहन्त्येतदशुचीकरणे ? ऽपि च ।
(१४२) वेतीति कान्तिगमनप्रजनासनखादने ॥ १०५ ॥
(१४३) गतिशासनयोः कस्त (१४४) ईर्ते तु गतिकम्पयोः ।
(१४५) ईट्टे † स्तुतौ गतिनायां याञ्चप्रेरणभोजने ? ॥ १०६ ॥
(१४६) व्यक्तवाचि भवेच्चष्टे दृष्टौ (१४७) यौति तु मिश्रणे ।
अमिश्रणेऽपि (१४८) सौतीति प्रसवैश्वर्ययोर्मतम् ॥१०७॥
(१४९) ज्ञानविश्वासयोः प्रत्येत्य(१५०)ध्येत्यधिगमे स्मृतौ ।
(१५१) भक्षे जक्षिति हसने (१५२) दीधीते भासि देवने ॥१०८॥
(१५३) वेवीते वेति तुल्यार्थश्छान्दसाविति भाष्यकृत् ।
(१५४) तवीति तौति वृद्ध्यर्थे हिंसायां पूरणे गतौ ॥ १०९ ॥

इत्यदादिगणः ।

अथ जुहोत्यादिगणः ।

(१५५) जुहोति हविरासेके दानेऽप्येके (१५६) पिपर्ति तु ।
पालने पूरणे (१५७) दीप्तौ क्षरणार्थे जिघर्त्ययम् ॥ ११० ॥
(१५८) बभस्ति भर्त्सने दीप्तौ (१५९) मिमीते मानशब्दयोः ।
(१६०) नेनेक्ति पोषणे शौचे (१६१) बिभर्ति धृतिपोषयोः ॥१११॥
तयोर्दधाति दाने चाभिदधात्युक्तिबन्धयोः ।
श्रद्धाति तु विस्रम्भस्पृहयोः पञ्च चात्मने ॥ ११२ ॥

इति जुहोत्यादिगणः ।

---

* "मन्त्रणे चार्थे" इति पाठान्तरम् ॥
† "स्तुतै वर्णनायां याच्ञा प्रेरणपूरणे" इति पाठान्तरम् ॥

अथ दिवादिगणः ।

(१६२) विजिगीषागतिक्रीडाव्यवहारद्युतिस्तुतीः ।
दीव्यतीत्याह (१६३) गत्यां तु शोषणे स्रीव्यतीत्यदः॥११३॥
(१६४) क्रुस्यति हरणे दीप्तौ (१६५) व्रीडतीत्येष चोदने ।
लज्जायां चा(१६६)थ हिंसायां त्वरणे चापि तूर्यते॥११४॥
(१६७) घूर्यते गूर्यते चोभे गतिहिंसनयोर्मते ।
(१६८) हिंसायां च वयोहानौ घूर्यते जूर्यते पदे ॥ ११५ ॥
(१६९) हिंसायां शूर्यते स्तम्भेऽप्य(१७०)थ संराद्धिहिंसयोः ।
रध्यत्यु(१७१)पक्रमज्ञानस्वीकारे प्रतिपद्यते ॥ ११६ ॥
(१७२) *विक्लित्तिक्षणवृद्ध्यादौ राध्यत्येतदकर्मकम् ।
(१७३) हर्षणे मोचने इव्यत्य(१७४)थ ग्लानौ च ताम्यति ॥११७॥
काङ्क्षायामपि (१७५) खेदे तु श्राम्यत्येष तपस्यपि ।
(१७६) मोचने क्ष्विद्यति स्नेहे (१७७) गात्रस्थौल्येऽपि मेद्यति।११८।

इति दिवादिगणः ।

अथ स्वादिगणः ।

(१७८) पीडने मन्थने स्नाने सन्धानेऽभिषुणोत्यदः ।
आत्मनेऽप्य(१७९)थ वृद्धौ च हिनोतीति गतावपि ॥११९॥
(१८०) सङ्घाते चाश्नुते व्याप्तौ (१८१) स्पृणोति प्रीतिपालने ।

इति स्वादिगणः ।

अथ तुदादिगणः ।

(१८२) जुषते सेवने प्रीतौ (१८३) विजते चलने भये ॥ १२० ॥
(१८४) युद्धनिन्दादानहिंसाकत्थनेषु रिफत्यदः ।
(१८५) शब्दोपकृत्योः कुणति (१८६) चृतति ग्रन्थहिंसयोः १२१
(१८७) गतिकौटिल्यहिंसासु द्रुणतीत्य(१८८)थ खण्डने ।

---

* "विक्लित्तिक्षणवृद्ध्यादौ, विपक्तिक्षणवृद्ध्यादौ" इति पाठान्तरे ॥

छेदे खुरति (१८९) भीमार्थशब्दयोर्घुरतीत्यदः ॥ १२२ ॥
(१९०) ऐश्वर्यदीप्त्योः सुरति (१९१) क्षिलति श्वैत्यखेलयोः ।
(१९२) इलति प्रेरणे स्वप्नेऽप्य(१९३)थाक्षेपप्रमर्दयोः ॥ १२३ ॥
मुटत्य(१९४)थ कुडत्येतद्बाल्ये च घसने मतम् ।
(१९५) निवासगत्योः क्षियति (१९६) गतौ स्थैर्ये ध्रुवत्यदः॥१२४॥

इति तुदादिगणः ।

अथ रुधादिगणः ।

(१९७) दीप्तिदेवनयोश्छृन्ते छृणत्तीति (१९८) तृणत्त्यदः ।
तृन्ते हिंसानादरयो(१९९)र्विनक्ति चलने भये ॥ १२५ ॥
(२००) अनक्ति म्रक्षणगतिकान्तिव्यक्तिषु कीर्तितम् ।

इति रुधादिगणः ।

अथ तनादिगणः ।

(२०१) साहसिक्यप्रकथनोपयोगेषु च सेवने ॥ १२६ ॥
पदं प्रकुरुते(२०२)ऽथाधिकुरुतेऽभिभवे तथा ।
क्षान्तौ (२०३) विकुरुते शब्दकर्मकेऽर्थेऽप्यकर्मकः ॥१२७॥
(२०४) ऊर्युरर्यूररीभ्यश्च करोति कुरुते पदे ।
विस्ताराङ्गीकरणयोः (२०५) प्रतियत्ने तु वैकृते ॥ १२८ ॥
उपस्कुरुत इत्येतद्वाक्याध्याहारयोरपि ।
(२०६) हृष्टभक्षार्थिनीडार्थिविहङ्गमचतुष्पदाम् ॥ १२९ ॥
आलेखनेऽपस्कुरुत आत्मनेपदमुद्विधेः ।

इति तनादिगणः ।

अथ क्र्यादिगणः ।

(२०७) कान्तितर्पणयोः प्रीणात्य(२०८)थ श्रीणाति मिश्रणे ॥१३०॥
पाके चा(२०९)थ पृणातीति पालने पूरणेऽपि च ।
(२१०) भ्रश्नाति प्रतिहर्षेऽपि मोचने चा(२११)थ पूरणे ॥ १३१ ॥

प्रुष्णाति द्रे च प्लुष्णाति मोचने स्नेहने त्रिषु ।
(२१२) गृह्णात्येतदुपादाने ज्ञाने गृह्णीत इत्यपि ॥ १३२ ॥
(२१३) अवष्टभ्नात्यवष्टभ्नोत्यन्तिकालम्बनार्थकौ ।

इति क्र्यादिगणः ।

अथ चुरादिगणः ।

(२१४) दर्शनाङ्कनयोर्लक्षयत्य(२१५)थोर्जयतीति तु ॥ १३३ ॥
बलप्राणनयोः (२१६) कुट्टयति * च्छेदनभर्त्सने ।
(२१७) गत्यसंस्कारयोः शाठयति श्वठयति द्वयम् ॥ १३४ ॥
(२१८) भाषाहिंसाबलादाननिकेतेषु च पञ्चसु ।
पदं तुञ्जयतीत्याह तथा पिञ्जयतीत्यपि ॥ १३५ ॥
(२१९) मण्डयत्येष भूषायां हर्षे पुस्तयतीत्यपि ।
(२२०) स्यादादरानादरयोस्तथा बुस्तयतीत्यदः ॥ १३६ ॥
(२२१) मार्गसंस्कारगत्योः स्याद्राजयत्येतदर्थयोः ।
(२२२) ज्ञापने मारणादौ च ज्ञपयत्येतदीरितम् ॥ १३७ ॥
(२२३) छेदने पूरणे चापि वर्धयत्येतदर्थयोः ।
(२२४) संश्लेषणे च ग्रहणे पदं स्पाशयते भवेत् ॥ १३८ ॥
(२२५) चेतनायां वेदयते तथाऽऽख्याने विवासने ।
(२२६) निकारे चाप्युपस्कारे यातयत्येतदीरितम् ॥ १३९ ॥
(२२७) निर्यातयति वैरस्य शुद्धौ न्यासार्पणे हृतौ ।
(२२८) छेदने स्नेहने चापि हरणे वासयत्यदः ॥ १४० ॥
(२२९) सम्पर्चने मोहने च रेचयत्यपि रेचति ।
(२३०) श्रद्धायां चोपकरणे तानयत्युपतापने ॥ १४१ ॥
(२३१) शौचालङ्कारयोर्मार्जयति मार्जति चेरितम् ।
(२३२) लवने क्षालने चार्थे स्यात्पल्पूलयतीत्यदः ॥ १४२ ॥

---

* "च्छेदे च कुत्से" इति पाठान्तरम् ॥

(२३३) वर्णक्रियायां विस्तारे गुणोक्तौ वर्णयत्यदः ।

इति चुरादिगणः ।

अथ नामधातवः ।

(२३४) ऋतीयते धिग्घृणयोः (२३५) पूजावृद्ध्योर्महीयते ॥१४३॥
(२३६) भोजने तन्निवृत्तौ च पदं व्रतयतीत्यदः ।

इति नामधातवः ।

अथ कण्ड्वादयः ।

(२३७) रोषे च * वैमनस्ये च मन्तूयति पदं विदुः ॥ १४४ ॥
(२३८) माधुर्यपूजयोर्वल्गूयति (२३९) स्यात्तु हृणीयते ।
रोषमन्दाक्षयोः (२४०) स्वप्ने धौर्त्ये लेट्यति लोट्यति १४५

इति कण्ड्वादयः ।

इति नानार्थवर्गः ॥ ३ ॥

४. अथात्मनेपदपरस्मैपदवर्गः ॥

(१) भावे कर्मणि सर्वस्माद्धातोः स्यादात्मनेपदम् ।
ङिद्भ्यस्तथाऽनुदात्तेद्भ्यो भूयतेऽध्यायतेऽयते ॥ १४६ ॥
(२) क्रियाव्यतिहृतौ तद्वद्व्यतिस्ते व्यतिषिञ्चते ।
(३) शब्दार्थहसावहहृगतिर्हिंसार्थकान्न तत् ॥ १४७ ॥
व्यतिभ्यां जल्पति हसत्येति हन्तीत्यमूर्दिशः ।
नात्र सम्प्रवहन्ते सम्प्रहरन्ते निषेधनम् ॥ १४८ ॥
(४) परस्परेतरान्योन्योपपदान्नात्मनेपदम् ।
अन्योन्यस्य व्यतिलुनन्त्येषा दिङ् (५) निपराद्विशेः ॥ १४९ ॥

---

* "वै मत्सरे" इति पाठान्तरम् ॥

(६) परिव्यवेभ्यः क्रीणाते(७)र्जयतेर्विपरापरात् ।
(८) आङो दाञो विकासस्वास्यप्रसारणयोर्न हि ॥ १५० ॥
(९) गमेः क्षमायां णेराङि नुपृच्छ्योः (१०) क्रीडतेरनोः ।
पर्याङ्भ्याञ्च(११)समोऽकूजे(१२)र्जिज्ञासायां शकेः सनः १५१
(१३) अपास्किरो(१४)ऽस्थो * हरतेर्गतिताच्छील्य (१५) आशिषि ।
नाथः(१६)शपेस्तु शपथं ७ स्थो निर्णीतौ प्रकाशने १५२
प्रतिज्ञायामावसंविप्रा(१८)दुदोऽ र्ध्वचेष्टने ।
(१९) † देवार्चासङ्गतिकृतिमैत्रीषु पथिकर्तृके ॥ १५३ ॥
धात्वर्थे मन्त्रकरणेऽकर्मके चोपपूर्वकात् ।
वा लिप्सायां(२०)समः ...गम्यृच्छिस्पृश्रुवेत्तितः ॥ १५४ ॥
दृशोऽर्तेश्चाकर्मके च (२१) आङ्पूर्वाभ्यां यमेर्हनः ।
(२२) उद्विभ्यां तपतेः स्वाङ्गकर्मके च योऽस्य(२३)थास्यतेः ॥ १५५ ॥
ऊहश्च सोपसर्गाद्वा (२४) ह्वो निसंव्युपपूर्वकात् ।
(२५) आङस्तु स्पर्धने (२६) सूचनावक्षेपणसेवने ॥ १५६ ॥
प्रतियत्ने प्रकथनोपयोगे साधने कृञः ।
(२७) अधेः प्रसहने (२८) वेस्तु शब्दकर्मण्यकर्मकात् ॥ १५७ ॥
(२९) पूजाचार्यकृतिज्ञान .सञ्जनेषु भृतौ व्यये ।
नीञो विगणने (३०) कर्तृस्थिते चामूर्तकर्मणि ॥ १५८ ॥
(३१) वृत्यु साहस्फीततासु क्रमे(३२)स्तद्वत्परोपयोः ।
(३३) ज्योतिरुद्गमने त्वाङो (३४) वेः पादविहृतार्थकात् ॥ १५९ ॥
(३५) आरम्भणार्थे प्रोपाभ्यां (३६) विभाषाऽनुपसर्गकात् ।
(३७) अपह्नवेऽकर्मकाच्च ज्ञो(३८)ऽनाध्याने मतेः समः ॥ १६० ॥

---

* "हरतेर्गतिकौटिल्य" इति पाठान्तरम् ॥
† "देवार्चासङ्गकरणमैत्रीषु" इति पाठान्तरम् ॥

(३९) यत्नोपसान्त्वनज्ञानासनेषूपनिमन्त्रणे ।
विमतौ चापि वदतेः (४०) समनुभ्यां स्वकर्मकात् ॥१६१॥
(४१) व्यक्तवाचां सहोक्तौ च (४२) विप्रलापे विभाषया ॥१६२॥
(४३) सृजेः श्रद्धावति ह्यथंश्च यथा मालां हि सृज्यते ।
(४४) ग्रोऽस्वात् (४५) समः प्रतिज्ञाने(४६)चरेरुदि सकर्मकात्१६३॥
(४७) समस्तृतीयायुक्तात् (४८) स्वीकरणे तूपयच्छते ।
(४९) तृतीयाचेच्चतुर्थ्यर्थे दाणः (५०) शिति शदे(५१)र्मृङः १६४
लुङ्लिङोश्च (५२) कृञि प्राग्वदामो यस्तु प्रयुज्यते ।
(५३) *सनो ज्ञाश्रुस्मृदृशिभ्यो नानोज्ञ आङ्प्रतेः श्रुवः ॥ १६५ ॥
(५४) अयज्ञपात्रेषु युजेरजाद्यन्तोपसर्गतः ।
(५५) समः क्ष्णाते(५६)रनवने भुजेरपि च (५७) णेरणौ ॥१६६॥
यत्कर्म णौ स कर्ता चेद्भवेदाध्यानवर्जिते ।
यथाऽऽरोहयते हस्ती स्वयं दर्शयते नृपः ॥ १६७ ॥
(५८) भीस्म्योः प्रयोजकाद्भीतिस्मययो(५९)र्वञ्चतेर्गृधः ।
प्रलम्भने (६०) लियः पूजाभ्यवकृत्योर्वञ्चनेऽपि च ॥१६८॥
(६१) मिथ्याशब्दोपपदतः पौनःपुन्ये कृञो णिचः ।
(६२) फले च कर्त्रभिप्राये स्वरितेतो ञितो णिचः ॥ १६९ ॥
पचते कुरुते स्नानं कटं कारयते यथा ।
चुरादेरपि लक्ष्येयं स्वरितेत्त्वमनार्षकम् ॥ १७० ॥
(६३) अपाद्वदः (६४) समाङुद्भ्यो यमेरग्रन्थगोचरे ।
(६५) ज्ञश्चोपसर्गरहिताच्छब्दान्तरगतौ तु वा ॥ १७१ ॥
णिजर्थे च यजेर्नित्यं सामान्योक्तौ न तत् स्मृतम् ।
यथा धरित्रीं दुदुहुः (६६) कृञोऽध्यनुपरापरात् ॥ १७२ ॥

---

* "सनश्च स्मृदृशिभ्यामननोर्ज्ञो ऽनाङ्प्रतेः" दृशिभ्यां च नानोर्ज्ञोना ।

(६७) क्षिपोऽभिप्रत्यतिभ्यः (६८) प्राद्वहे(६९)र्मृषिवहोः परेः ।
(७०)व्याङ्परिभ्यो रम(७१) * उपा(७२)द्विभाषा चेदकर्मकः १७३
(७३) आहारचलनार्था ये गण्यन्ते ये त्वकर्मकाः ।
चित्तवत्कर्तृकास्तद्वत्तोषयत्येष पार्थिवम् ॥ १७४ ॥
(७४) प्रद्रुसुरुबुधजनयुधेङ्नाशिभ्यश्च णिचो यतः ।
(७५) न पादम्याङ्यमाङ्यसपरिमुहरुचिवदवसः ॥ १७५ ॥
नृतिधेट्पिबतिभ्यश्च (७६) क्यषन्तात्तु विभाषया ।
(७७)द्युतादेर्लुङि (७८) वृद्भ्यः स्यसनो(७९)र्लुटि च कल्पतेः ॥ १७६ ॥
परस्मैपद(८०)मन्यस्मात्तथा शिष्टप्रयोगतः ॥ १७७ ॥

इत्यात्मनेपदपरस्मैपदवर्गः ॥ ४ ॥

इति तृतीयकाण्डः ।

इति भट्टमल्लविरचिताऽऽख्यातचन्द्रिका समाप्ता ॥

---

* "उपात्" इति योगविभागो 'विभाषे'त्यनेन 'उप'मात्रस्यैव सम्बन्धार्थस्तेन 'उप' पूर्वकादेव रमेरकर्मकात् विभाषा परस्मैपदं न तु व्याङ्परिभ्योऽपि। एतच्च "व्याङ्-परिभ्यो रमः" "उपाच्च" "विभाषाऽकर्मकात्" (पा० सू० १।३।८३–८५) इति पाणिनियोगविभागपर्यालोचनपुरःसरमेवेति बोध्यम् ॥

आख्यातचन्द्रिकायाः पर्याय-सूची ।

पर्यायाः	काण्डाः वर्गाः पर्यायाः
अ	
अंहते	२।३।३२
अकति	२।३।३५
अक्षति	२।३।६१
,,	३।१।६
,,	३।३।८९
अक्ष्णोति	२।३।६१
,,	३।३।८९
अगति	३।३।३५
अघयति	२।५।१९
अङ्कपालयति	२।१।४४
अङ्कति	२।३।३२
{ अङ्गीकरोति { अङ्गीकुरुते	१।२।२८
अङ्क्ते	२।३।३२
अजति	२।३।३२
,,	३।३।३२
अञ्चति	१।२।२
,,	२।३।३२
,,	२।४।३१
,,	३।३।३१
{ अञ्चति { अञ्चते	२।२।६
अञ्चते	२।३।३२
,,	३।३।३०
अञ्चयति	२।२।६
,,	२।३।६९
अटति	२।३।३२

पर्यायाः	काण्डाः वर्गाः पर्यायाः
अटाट्यते	२।३।३५
,,	३।२।१७
अट्टति	२।३।५५
अट्टते	३।३।३९
अट्टयति	१।३।१०
,,	२।३।५५
अडति	२।३।६३
अड्डति	२।३।५७
अणति	१।५।१
अण्ठते	२।३।३२
अतति	२।३।३९
अतिक्रामति	२।३।५५
अतिक्राम्यति	२।३।५५
अतिचरति	२।३।५५
{ अतिद्धाति { अतिधत्ते	२।४।२८
अतिशेते	२।३।६९
{ अतिसन्दधाति { अतिसन्धत्ते	१।३।१०
अतिसृजति	२।२।११
अत्ति	२।१।२६
{ अधःकरोति { अधःकुरुते	१।३।३०
अधिकुरुते	१।३।९
,,	२।३।६८
,,	३।३।२०२
अधिक्रामति	२।३।२७
अधितिष्ठति	२।३।२७

पर्यायाः	काण्डाः वर्गाः पर्यायाः
अधिरोहति	२।३।२७
अधिवसति	२।३।२७
अधिशेते	२।३।२७
अधीते	१।४।२
अध्यक्षयति	१।२।१६
अध्यक्षीकरोति	१।२।१६
अध्यवस्यति	१।२।१४
अध्यापयति	१।४।३
अध्यास्ते	२।३।२७
अध्येति	१।२।१९
,,	३।३।१५०
अनक्ति	३।३।२००
अनिति	१।१।५
अनुकम्पते	१।३।१४
{ अनुकरोति { अनुकुरुते	२।१।१९
अनुक्रीडते	२।१।१७
अनुक्रोशति	१।३।१४
अनुगृणाति	१।४।२४
{ अनुगृह्णाति { अनुगृह्णीते	१।३।१४
अनुतपति	१।३।१६
अनुतिष्ठति	२।१।४
{ अनुनयति। { अनुनयते	१।४।३९
अनुपालयति	२।३।१८
अनुभवति	१।२।१६

पर्यायाः	का.व.प.
अनुमनुते	१।२।२८
अनुमन्यते	१।२।२८
अनुयुङ्क्ते	१।४।३३
अनुरजति	१।३।१८
अनुरज्यति	१।३।१८
{ अनुरुणद्धि { अनुरुन्धे	२।३।१३
अनुरुध्यते	१।३।११
अनुलिम्पति	२।१।१०
अनुलिम्पते	२।१।१०
अनुवर्तते	२।३।१३
अनुशास्ति	१।४।३
अनुशेते	१।३।१६
अनुसन्दधाति	१।२।२२
अनुसरति	२।३।१३
अनुसृज्यते	२।१।१४
अनुहरति	२।१।१९
अन्तति	२।५।१६
अन्तरयति	२।५।२०
अन्तरेति	२।५।२०
अन्तर्धत्ते	२।३।५३
अन्दति	२।५।१६
अन्यते	१।१।५
अन्यथयति	१।४।१०
अन्वाजेकरोति	२।३।७९
अन्वीक्षते	२।४।३१
अन्वेषते	२।४।३१
अपकरोति	१।३।१२
,,	१।४।१४
अपकुरुते	१।३।१२
अपक्रामति	२।३।५३
अपक्षयति	१।१।१५
अपक्षीयते	१।१।१५
{ अपचायति { अपचायते	२।२।६
अपजानीते	१।४।३५
अपदिशति	१।२।१६

पर्यायाः	का.व.प.
अपनयति	१।४।३८
अपभाषते	१।४।९
अपभ्रंशयति	१।४।९
{ अपरजति { अपरजते	१।३।४
{ अपरज्यति { अपरज्यते	१।३।४
अपरध्यति	१।३।१२
अपराध्नोति	१।३।१२
अपराध्यति	१।३।१२
अपलपति	१।४।३७
{ अपवरति { अपवरते	२।४।२८
अपवर्जयति	२।२।११
अपवारयति	२।४।२८
अपवृज्यते	२।२।३२
{ अपवृणोति { अपवृणुते	२।४।२९
अपशब्दयति	१।४।९
अपस्कुरुते	३।३।२०६
{ अपहरति { अपहरते	२।५।१०
अपह्नुते	१।४।३७
{ अपाकरोति { अपाकुरुते	१।४।३८
अपानिति	१।१।५
{ अपास्यति { अपास्यते	१।४।३८
{ अपिदधाति { अपिधत्ते	२।४।२८
{ अपिनह्यति { अपिनह्यते	२।१।१३
अपेक्षते	२।४।३०
अपैति	२।३।५३
अपोर्णुते	२।४।२८
अपोर्णोति	२।४।२८

पर्यायाः	का.व.प.
अपोहति	१।४।३८
अप्येति	१।१।१६
अप्सरायते	३।२।५
अभिगच्छति	२।३।५६
अभिजानाति	१।२।१९
अभिदधाति	१।४।१
{ अभिदधाति { अभिधत्ते	३।३।१६१
अभिधत्ते	१।४।१
अभिनिविशते	१।३।१३
अभिभवति	२।३।६८
अभिमनुते	१।३।१९
अभिमन्यते	१।३।१९
अभियाति	२।३।५६
अभियुङ्क्ते	२।३।५७
अभिवक्ति	१।४।३६
अभिवन्दते	२।२।५
अभिवादयते	२।२।५
अभिशपति	१।४।१३
अभिशंसति	१।४।१३
{ अभिषुणोति { अभिसुनुते	२।४।५२
[,,	३।३।१७८
अभिषेणयति	२।३।५८
अभिसन्धत्ते	२।२।१९, २२
अभ्यनुजानाति	१।२।२८
अभ्यर्थयते	२।४।३०
अभ्यवस्कन्दति	२।३।५७
{ अभ्यवहरति { अभ्यवहरते	२।१।२६
अभ्यसूयति	१।३।५
अभ्यस्ति	२।३।६८
{ अभ्यस्यति { अभ्यस्यते	१।४।५
अभ्याख्याति	१।४।१३
अभ्याचष्टे	१।४।१३

पर्यायाः	का.व.प.
अभ्याद्त्ते	२।१।१
अभ्युपगच्छति	१।२।२७
अभ्युपपद्यते	१।३।१४
अभ्युपेयते	१।२।२७
अभ्युपैति	१।२।२७
अभ्येति	२।३।५६
अभ्रति	२।३।३२
अमति	२।३।३२
,,	३।३।६२
अम्बते	१।५।१
अयति	२।३।३२
अयते	२।३।३२
,,	३।४।१
अरार्यते	२।३।३९
,,	३।२।१७
{ अरुष्करोति / अरुष्कुरुते	२।३।८१
अर्कयति	१।४।१८
{ अर्चति / अर्चते	२।२।६
अर्चयति	२।२।६
अर्जति	२।४।२२
अर्जते	३।३।२८
अर्जयति	२।४।२२
अर्थयति	१।३।२
अर्थापयति	१।४।२९
अर्दति	२।३।३२, ८३
,,	२।४।३०
,,	३।३।१९
अर्दयति	२।३।८३
अर्पयति	२।२।११
अर्वति	२।३।८३
अर्हति	२।२।६
अर्हयति	२।२।६
{ अलङ्करोति / अलङ्कुरुते	२।१।११
{ अलति / अलते	२।३।६२

पर्यायाः	का.व.प.
[,,	३।३।७६,११०
अवकल्पयति	१।२।११
अवक्षीणोते	२।४।१९
अवगच्छति	१।२।२
{ अवगणयति / अवगणयते	१।३।१०
अवगल्भते	२।३।२१
अवगाहते	२।२।२
अवगिरते	१।२।२७
अवगुरते	२।३।६३
अवजानाति	१।३।१०
अवहंसति	२।१।१२
अवति	२।२।१६
,,	२।३।२
,,	३।३।८१
अवतिष्ठते	१।१।४
अवते	१।५।१
अवत्वेषति	३।३।१२४
{ अवदधाति / अवधत्ते	१।२।२६
अवदायति	२।२।३
,,	३।१।२
अवधीरयति	१।३।१०
अवमन्यते	१।३।१०
अवमेहति	२।१।७
अवयौति	३।१।५
{ अवरुणद्धि / अवरुन्धे	२।३।६०
अवष्टभ्नाति	२।३।५९
,,	३।३।२१३
अवष्टभ्नोति	२।३।५९
,,	३।३।२१३
अवष्वणति	२।१।२६
अवस्यति	२।१।३९
अवहन्ति	२।४।१४
अवैति	१।२।२
अशनायति	२।१।२५

पर्यायाः	का.व.प.
अश्नाति	२।१।२६
अश्नुते	२।३।६१
,,	३।३।१८०
अश्नोति	३।१।६
अश्वति	३।२।४
अश्वथति	३।२।२४, ३२
अश्वस्यति	२।१।४७
अश्वायते	३।२।४
{ असति / असते	२।१।१४
[,,	३।३।१११
असूयति	३।२।१४
अस्तमयते	२।३।५२
अस्तमेति	२।३।५२
अस्ति	१।१।१
अस्यति	२।३।१२
अस्रयति	१।३।१७
{ अहङ्करोति / अहङ्कुरुते	१।३।१९
आ	
आकर्णयति	१।२।३०
आकर्षति	२।३।६७
आकाङ्क्षति	१।३।१
आकारयति	१।४।३०
आक्रमति	२।३।१८
आक्रमते	२।३।४९
आक्रम्यति	२।३।६८
आक्रम्यते	२।३।४९
आक्रीडते	२।१।१७
आक्रोशति	१।४।१२
आखण्डयति	२।५।७
आख्याति	१।४।१
आगमयते	२।३।१८
आगृह्णाति	१।३।१३
आघट्टयति	२।३।७७
आचरति	२।१।४
आचष्टे	१।४।१

पर्यायाः	का.व.प.
आचामति	२।१।२४
,,	२।२।४
आचिनोति आचिनुते	२।३।६१
आज्ञापयति	२।३।९
आञ्छति	२।३।६७
आतङ्कति	१।१।६
आतञ्चति	२।४।४०
आतनोति	१।४।२८
आतालीकरोति आतालीकुरुते	२।३।८३
आतिष्ठते	१।२।२७
आदधाति अधत्ते	२।१।२
आदयति आदयते	२।२।२०
आदिशति आदिशते	२।३।९
आद्रियते	२।२।७
आध्यायति	१।२।२०
आनन्दति	१।३।६
आनयति आनयते	२।४।४४
आनुते	१।५।१२
आपयति	२।३।१६
आपूर्यते	१।१।८
आपृच्छते	१।४।३४
आप्यायते	१।१।८
आप्याययति	२।२।२१
आप्रवते	२।३।५४
आप्लवते	२।२।२
आमनति	१।४।२
आमन्त्रयते	२।२।१७
आमयति	२।१।५१
,,	२।३।८५
आमुञ्चति आमुञ्चते	२।१।१३

पर्यायाः	का.व.प.
आमृशति	१।२।३२
आम्रेडयति	१।४।१५
आयच्छति आयच्छते	२।३।६७
आयतते	२।३।६
आरमति	१।१।१७
आराधयति	१।३।३
,,	२।२।६
आराध्नोति	२।२।६
आरोहति	२।३।२७
आरोहयते (हस्तो)	३।४।५७
आर्द्रीकरोति आर्द्रीकुरुते	२।४।१०
आलपति	१।४।१
आलभते	१।२।३२
,,	२।३।८३
आलम्बयति	२।४।४१
आलिङ्गति	२।१।४४
आलोकते	१।२।२९
आलोकयति	१।२।२९
आवर्जयति	२।३।४
आवहति आवहते	२।१।२
आविरस्ति	१।२।१
आविर्भवति	१।२।१
आविष्करोति	१।४।२९
आवृणोति आवृणुते	२।४।२८
आशंसते	१।३।१
आशास्ते	१।३।१
,,	१।४।२५
आशृणोति	१।२।२७
आश्यायते	२।४।९
आश्लिष्यति	२।१।४४
आश्वसिति	१।२।१२
आसजति	२।४।४१

पर्यायाः	का.व.प.
आसीदति	२।३।५९
आसेधति	२।३।५७
आस्कन्दति	२।५।११
आस्तिघ्नुते	२।३।५७
आस्ते	१।१।४
,,	२।१।३६
आस्फालयति	२।३।७७
आस्वादयति	१।२।३३
आहते	२।३।७७
आहन्ति	२।४।२४
आहरति आहरते	२।४।४४
आह्लादते	२।१।२२
आह्वयति	१।४।३०
आह्वरयति	३।२।२४
इ	
इङ्गति	२।३।३२
इच्छति	१।३।१
इन्दति	२।३।१
इन्धे	२।४।४७
इन्वति	२।३।६१
इयति	२।३।३२
इल्लति	३।३।११२
इष्यति	२।३।३२, ५३
ई	
ईक्षते	१।२।२१, २९
,,	१।४।३५
ईखति	२।३।३२
ईजते	२।३।३२
,,	३।३।२६
ईट्टे	१।४।१८
,,	३।३।१४५
ईप्सति	१।३।१
ईयते	२।३।३२
ईरति	२।३।१२
ईरयति	२।३।१८
ईर्ष्यति	१।३।५
ईर्ते	२।३।३२, ७६

पर्यायाः	का.व.प.
ईर्ते	३।३।१४४
ईर्ष्यति	१।३।६
ईषति	२।४।१३
,,	२।३।८३
ईषते	३।३।८३
ईष्टे	२।३।१
ईहते	२।१।५
उ	
उक्षति	२।४।१०
उच्चरते	२।३।५५
उच्चर्चति	१।५।१३
उच्चिनुते	२।४।१३
उच्चिनोति	२।४।१३
उच्यति	२।४।३६
उच्छ्रयति उच्छ्रयते	२।३।३०
उज्जटयति	२।३।८८
उज्जहाति	२।३।८८
उज्जिहीते	२।३।४८
उज्जासयति	२।३।८३
उज्झति	२।१।३९
उञ्छति	२।४।१३
उत्कण्ठति	१।२।२०
उत्कण्ठते	१।२।२०
उत्कण्ठयति	१।२।२०
उत्कर्षयति	२।३।६९
उत्क्षिपति उत्क्षिपते	२।४।४३
उत्क्षिप्यति	२।४।४३
उत्कुरुते	१।४।४०
उत्खनति उत्खनते	२।३।८८
उत्तंसति	२।१।१२
उत्तभ्नाति	२।४।४३
उत्तभ्नोति	२।४।४३
उत्तम्भयति	२।४।४३

पर्यायाः	का.व.प.
उत्तरति	२।४।४३
उत्तारयति	१।४।३६
उत्तिष्ठति	२।१।३७
उत्तिष्ठते	२।१।५
उत्तेजयति	२।५।४
उत्पद्यते	१।१।२
उत्पश्यति	१।२।९
उत्पाटयति	२।३।८८
उत्पादयति	२।१।३
उत्पुंसयति	२।४।२५
उत्प्रेक्षते	१।२।९
उत्सहति	१।३।३
उत्सहते	१।३।३
उत्सादयति	२।१।८
उत्सारयति	२।४।२५
उत्सीदति	२।१।८
उत्सृजति	२।१।३९
उत्सृज्यते	२।१।३९
उदञ्चति उदञ्चते	२।३।४८
उदनिति	१।१।५
उदन्यति	२।१।२३
उदयति उदयते	२।३।४८
उदास्ते	२।२।२९
उदीक्षते	१।२।१५
उदीयते	२।३।४८
उदीरयति	१।४।१
उदेति	२।३।४८
उद्गच्छति	२।३।४८
उद्गारयते	२।३।६३
उद्गिरयति	२।१।३१
उद्गिलति	२।१।३१
उद्घातयति	२।१।१
उद्दिशति	१।२।१६
उद्धन्ति	१।३।१९
उद्भवति	१।१।२

पर्यायाः	का.व.प.
उद्यच्छति उद्यच्छते	२।३।६३
उद्यति	१।३।१९
उद्भुङ्क्ते	१।३।३
,,	२।३।६३
उद्वर्तयति	२।१।८
उद्वहति उद्वहते	२।१।४२
उद्वाति	१।१।१८
उद्वायति	१।१।१८
उद्विजते	१।३।८
उनत्ति	२।४।१०
उन्नमति	२।३।४८
उन्नयते	२।४।४३
उन्माद्यति	२।३।८३
उन्मनायते	१।२।२०
उन्माद्यति	१।३।२०
उन्मीलति	१।१।९
उन्मूलयति	२।३।८३, ८८
उपक्रमते	२।१।२, ५३
उपक्रम्यते	२।१।१
उपक्रोशति उपक्रोशते	१।४।१४
उपगूहति उपगूहते	२।१।४४
उपच्छन्दयति	१।४।३९
उपजपति	२।३।२४
उपजानाति	२।१।१
उपतिष्ठति उपतिष्ठते	३।३।१३८
उपतिष्ठते	२।२।९
उपदेग्धि उपदिग्धे	२।४।४६
उपनिबध्नाति	२।४।२७
उपभुङ्क्ते	२।१।२६,५०
उपभृज्जति	२।४।४९
उपमन्त्रयते	१।४।३९
उपयच्छते	२।४।७८

पर्यायाः	का.व.प.
{ उपयच्छति / उपयच्छते	२।१।४२
उपयुङ्क्ते	१।४।२
उपरमति	२।१ ६३
{ उपरमति / उपरमते	१।१।१७
,,	२।२।३०
उपलभते	१।२।२
{ उपलिम्पति / उपलिम्पते	२।४।४६
उपवदते	१।४।३९
उपवसति	२।२।२६
उपविशति	२।१।३६
उपवीणयति	१।५।२३
उपशाम्यति	२।२।३०
उपश्लोकयति	१।४।२१
उपसेवते	२।२।१०
उपसङ्गृह्णाति	२।२।५
उपसङ्गृह्णीते	२।२।५
उपस्कुरुते	२।४।५
,,	३।३।२०९
उपस्पृशति	२।२।४
उपहन्ति	३।३।४१
उपाजेकरोति	२।३।७९
उपालभते	१।४।१६
उपालोचते	१।२।१९
उपालोचयते	१।२।१९
उपास्ते	२।२।८
उपेक्षते	२।२।२९
उभति	२।२।२१
उम्भति	२।२।२१
{ उररीकरोति / उररीकुरुते	१।२।२८
[,,	३।३।२०४
उरसिकरोति	१।२।१३
उरसिकुरुते	१।२।१३
उलण्डयति	२।४।४३
उल्लङ्घयति	२।३।५५

पर्यायाः	का.व.प.
उल्लसति	२।१।१४
उल्लाघयति	२।१।५३
उल्लापयते	१।३।११
ऊ	
ऊनयति	२।१।३९
ऊयते	२।५।१
{ ऊररीकरोति / ऊररीकुरुते	१।२।२८
[,,	३।३।२०४
{ ऊरीकरोति / ऊरीकुरुते	१।२।२८
[,,	३।३।२०४
ऊर्जयति	१।१।५
,,	३।३।२१५
{ ऊर्णोति / ऊर्णुते	२।४।२८
ऊर्दते	३।३।९
ऊर्ध्वीभवति	२।१।३७
ऊर्वति	२।३।८
ऊषति	२।३।८५
ऊहते	१।२।९
ऋ	
ऋकाम्यति	३।२।२
ऋचति	१।४।१८
ऋच्छति	१।२।२४
,,	२।३।३२, ६०
,,	३।३।१२८
ऋच्यति	३।२।२
ऋञ्जते	२।४।४९
ऋणोति	२।३।३२
ऋतीयते	१।३।१४, २३
,,	३।३।२३४
ऋध्नोति	१।१।८
ऋध्यति	१।१।८
ए	
एजति	२।३।७६
एजते	२।१।१४
एठते	२।३।८५

पर्यायाः	का.व.प.
एति	२।३।३२
एधते	१।१।८
एलयति	२।३।१२
एलायति	२।१।१७
एषते	१।३।३
,,	२।३।३२
ओ	
ओखयति	३।३।२२
ओजायते	२।३।७९
,,	३।२।५
ओणति	१।४।३८
ओलण्डयति	२।४।४३
ओषति	२।५।८
ओहति	२।३।८४
क	
कंसङ्घातयति	३।२।४४
ककते	१।३।२
कक्खति	२।१।१६
कखति	२।१।१६
कङ्कते	२।३।३२
कचते	२।५।१६
कञ्चते	२।१।१४
,,	२।५।१६
,,	३।३।२५
कटति	३।३।४१
कठति	१।१।६
कडति	१।३।१९
कणति	१।५।१
कण्डते	१।३।१९
कण्डयति	२।४।१४
{ कण्डूयति / कण्डूयते	३।२।१४
कत्थते	१।४।१९
कथयति	१।४।१
कनति	२।१।१४
,,	३।३।६१
कन्दति	१।३।१७

पर्यायाः	का.व.प.
कन्दति	३।३।१६
कन्दते	२।३।२०
कबते	१।४।२०
कम्पते	२।३।७६
,,	३।३।९९
कम्पयति	२।३।७२
करुणायते	१।३।१४
करोति / कुरुते	२।१।२
कर्दति	१।५।१८
कर्वति	१।३।१९
कर्षति	२।४।१
कलते	२।४।२२
,,	३।३।९१
कलयति	२।४।२२
कलहायते	२।३।७८
कल्पते	१।१।७
,,	२।३।६२
कल्लते	१।५।१
कवते	१।५।१
कवयति	१।४।२०
कष्टायते	२।५।१९
,,	३।२।८
कस्ते	३।३।१४३
काञ्चति / काञ्चते	२।५।१६
कामयते	१।३।१
,,	२।१।४५
कायति	१।५।१
कारयते	३।४।६२
कालयति	२।३।१२
कासते	१।५।१६
,,	३।३।८७
किलति	३।३।१९१
कीटयति	२।१।४१
कीर्तयति	१।४।१
कीलति	२।२।१६

पर्यायाः	का.व.प.
कुञ्चति	२।३।२२
,,	३।३।३३
कुटति	२।३।२२
कुट्टयति	३।३।१२६
कुडति	३।३।१९४
कुणति	३।३।१८९
कुणयति	२।२।१७
कुण्डते	२।५।८
कुण्डयति	२।३।२
कुत्सयते	१।४।१४
कुथ्नाति	२।३।८९
कुन्थति	२।३।८३
,,	३।३।११
कुन्द्रयति	१।४।७
कुप्यति	१।३।१३
कुमारयति	२।१।१७
कुम्बति	२।४।२८
कुम्बयति	२।४।२८
कुरति	१।५।६
कुरुते	३।४।६२
कुषुभ्यति	२।३।१२
कुस्मयति / कुस्मयते	२।१।२२
कुहयते	२।३।७१
कूजति	१।५।१
कूटयति	२।५।८
कूणयति	१।१।१०
कूणयते	१।४।२७
कूर्दते	२।१।१७
कूलति	२।४।२८
कृच्छ्रायते	१।३।२२
कृणत्ति	२।३।६४
कृणाति	२।३।८३
कृणोति / कृणुते	२।३।८३
कृणोति	३।३।७९
कृन्तति	२।५।५

पर्यायाः	का.व.प.
कृपायते	१।३।१४
कृश्यति	१।१।१३
कृषति	२।४।१
कृषते	२।४।१
केतयति	२।२।१७
केपते	२।३।७६
केलति	२।१।१७
केलायति	२।१।१७
केवालीकरोति / केवालीकुरुते	२।३।८३
केवासीकरोति / केवासीकुरुते	२।३।८२
कोकते	२।१।३८
कोचति	१।५।७
,,	३।३।२९, १०७
कोजति	२।५।१०
कोलति	३।३।१०३
कौति	१।५।१
क्नस्यति	३।३।१६४
क्नूयते	१।५।१
,,	३।३।६६
क्मरति	२।३।२२
क्रथति	२।३।८३
क्रदते	२।३।२०
क्रन्दति	१।३।१७
,,	३।३।१६
क्रन्दते	२।३।२०
क्रपते	१।३।१४
क्रमते	१।१।८
,,	१।३।३
,,	३।३।६३
क्रम्यते	१।१।८
,,	१।३।३
,,	३।३।६३
क्राथयति	२।३।८३
क्रामति	२।३।३२
क्रीडति	२।१।१७

पर्यायाः	का.व.प.
क्रीणाति	२।४।१८
क्रीणीते	२।४।१८
क्रुञ्चति	२।३।२२
,,	३।३।३३
क्रुडति	२।२।२
क्रुध्यति	१।३।१३
{ क्रोडीकरोति क्रोडीकुरुते	२।१।४४
क्रोशति	१।३।१७
,,	३।३।१०९
क्लथति	२।३।८३
क्लदते	२।३।२०
क्लन्दति	१।३।१७
,,	३।३।१६
क्लामति	१।३।२१
क्लाम्यति	१।३।२१
क्लिश्यति	२।४।१०
क्लिन्दति	१।३।१७
क्लिन्दते	१।३।१७
क्लिश्नाति	२।३।८९
क्लिश्यते	१।३।२२
क्लीबते	२।३।२१
क्लीबायते	२।३।२१
क्लेवते	२।३।१३
क्लेशयति	२।३।८९
क्वणति	१।५।१
क्वथ्यते	२।४।४८
क्षञ्जते	३।३।९७
क्षञ्जयति	१।१।६
{ क्षणोति क्षणुते	२।३।८३
क्षपयति	२।३।८७
क्षमते	१।३।९
,,	२।३।६२
क्षम्पयति	१।३।९
क्षरति	२।४।३९
क्षामयति	१।३।९

पर्यायाः	का.व.प.
क्षाम्यति	१।३।९
क्षारयति	१।१।१६
क्षिणाति	२।३।८३
क्षिणोति	१।३।१२
{ क्षिणोति क्षिणुते	२।३।८३
{ क्षिपति क्षिपते	१।४।१४
,,	२।३।१२
क्षिपति	१।४।१४
क्षिप्यति	२।३।१२
क्षियति	१।१।४
,,	३।३।११९
क्षीजति	१।५।१
क्षीवते	१।३।१९
क्षुणत्ति	२।३।८६
क्षुध्यति	२।१।२९
क्षुन्ते	२।३।८६
क्षुभ्नाति	२।३।३१
क्षुभ्यति	२।३।३१
क्षुरति	२।४।१
{ क्षेणोति क्षिणुते	२।३।८३
क्षोभते	२।३।३१
क्षौति	१।५।१९
क्ष्णौति	२।५।४
क्ष्मापयति	२।३।७२
क्ष्मायते	२।३।७६
क्ष्मीलति	१।१।१०
क्ष्विद्यति	३।३।१७६
क्ष्वेदते	३।३।९४
ख	
खजति	२।३।७३
खञ्जति	२।३।४१
खटति	१।३।१
खदति	२।४।८

पर्यायाः	का.व.प.
खदति	३।३।१४
खनति	२।४।१
खर्जति	३।३।३९
खर्दति	२।१।२९
खर्वति	१।३।१९
खलति	२।४।१२
,,	३।३।७४
खवते	१।५।१
खादति	२।१।२६
खायति	२।४।८
खिद्यते	१।३।२१
खिन्ते	१।३।२१
खिन्दति	१।३।२१
खुरति	३।३।१८८
खूर्दते	२।१।१७
खेटति	२।३।७४
खेदयति	२।३।८९
खेलति	२।१।१७
खेलायति	२।१।१७
खेवते	२।३।१३
खोजति	२।५।१०
खोरति	२।३।४१
ग	
गच्छति	२।३।३२
गजति	१।५।१
,,	३।३।३७
गडति	२।४।१०
गणयति	२।४।२२
गदति	१।४।१
गदयति	१।५।१०
गन्धयते	२।३।८४
गमयति	१।४।१२
गरति	२।४।१०
गर्जति	१।५।१, १०
गर्जयति	१।५।१
गर्धयति	१।३।११
गर्वति	१।३।१९

पर्यायाः	का.व.प
गर्वयते	१।३।१९
गर्हते	१।४।१४
,,	२।१।३८
गलति	२।३।९१
,,	३।३।७०
गल्हति	१।४।१४
गल्हते	१।४।१४
गवते	१।५।१
गवेषयति	२।४।३१
गाते	२।३।३२
गाधते	३।३।२
गायति	१।५।२२
गालोडयति	३।२।२४
गाहते	२।३।७३
गिरति	२।१।२७
गिलति	२।१।२७
गुजति	१।५।१
गुञ्जति	१।५।१
गुणयति	१।४।५
,,	२।४।२४
गुण्डति	२।३।२
गुण्डयति	२।३।६४
गुध्नाति	१।३।१३
गुध्यति	२।३।६४
गुप्यति	२।३।१९
गुफति	१।४।२६
गुम्फति	१।४।२६
गुवति	२।१।६
गूर्दते	२।३।६३, ८३
,,	३।३।१६७
गृञ्जति	१।५।१
गृणाति	१।४।१
गृध्यति	१।३।२
गृह्यते	२।१।३८
{ गृह्णाति / गृह्णीते	१।२।२
[,,	२।१।३८

पर्यायाः	का.व.प.
{ गृह्णीति / गृह्णीते	२।३।२१२
गेपते	२।३।७६
गेवते	२।३।१३
गोपयति	२।४।२८
गोपायति	२।३।२
गोमयति	२।४।४६
गोष्टते	३।१।६
ग्रथ्नाति	१।४।२६
ग्रन्थति	१।४।२६
ग्रन्थते	२।३।२२
ग्रन्थयति	१।४।२६
{ ग्रन्थयति / ग्रन्थयते	२।५।१६
ग्रसते	२।१।२७
ग्रामयति	२।२।१७
ग्रोचति	२।५।१०
ग्लपयति	२।३।८९
ग्लसते	२।१।२७
ग्लहते	२।१।३८
ग्लापयति	२।३।८९
ग्लायति	१।३।२१
ग्लुञ्चति	२।३।३२
ग्लेपते	१।३।२१
,,	२।३।७६
,,	३।३।९१
ग्लेवते	२।३।१३
ग्लोचयति	२।५।१८
घ	
घघति	२।१।१६
घटते	२।१।५
,,	२।३।३२
घट्टते	२।३।२९
घरति	२।४।१०
घवते	१।५।१
घसति	२।१।२६
घिण्णते	२।१।३८

पर्यायाः	का.व.प.
घुणति	२।३।४७
घुण्णते	२।१।३८
घुरति	१।५।६
,,	३।३।१८९
घूर्णति	२।३।४७
घूर्णते	१।३।२४
,,	२।३।४७
घूर्यते	३।३।१६८
घृणायते	१।३।१४
{ घृणोति / घृणुते	२।१।१४
घृण्णते	२।१।३८
घोटते	१।३।२७
घोणते	२।३।४७
घोषति	१।४।२९
,,	१।५।१
घोषयति	१।४।२९
ङ	
ङवते	१।५।१
च	
चकति	२।१।३४
चकते	३।१।१८
चकास्ति	२।१।१४
चक्चूर्यते	२।३।३५
चणति	२।२।११
चण्डते	१।३।१३
{ चतति / चतते	२।४।३०
{ चदति / चदते	२।४।३०
चन्दति	३।३।१२
चपति	१।४।३९
चमति	२।१।२६
चरण्यति	२।३।३२
चरति	२।१।२६
,,	२।३।३१, ९०

पर्यायाः	का.व.प.
चरति	३।३।७७
चरते (रथेन)	२।३।५०
चर्चति	१।४।२
,,	२।१।१०
,,	३।३।९२
चर्चयति	१।४।२
,,	२।१।१०
चर्वति	२।१।२६
चलति	२।३।२९
,,	३।३।९९
चलयति	२।३।७२
{ चषति चषते	२।१।२६
चष्टे	१।२।२९
,,	३।३।१४६
चायति	३।३।११७
चिकित्सति	२।१।५३
चिकेति	१।२।२
चिकेत्ति	१।२।२
चित्तेकरोति	१।२।३
चित्तेकुरुते	१।२।३
चिभ्रीयते	२।३।७०
{ चिनोति चिनुते	२।४।३१
चिन्तयति	१।२।१८
चिरिणोति	१।३।१२
चिल्लति	२।४।४२
{ चीत्करोति चीत्कुरुते	१।५।२०
{ चीवति चीवते	१।२।३८
चीवति	३।३।११२
चुच्यति	२।४।५२
चुटति	२।५।५
चुड्डति	२।१।१८

पर्यायाः	का.व.प.
चुण्डते	१।१।१३
चुम्बति	२।१।४८
चुम्बयति	२।२।८३
चुरण्यति	२।५।१०
चुल्लति	२।१।१८
चूयते	२।५।८
चूषति	२।१।२४
चूषयति	२।२।१८
चृतति	२।३।८३
,,	३।३।१८६
चेक्रीयते	३।२।१५
चेडयति	१।४।१८
चेतति	१।२।२
चेतयते	१।२।२
चेलति	२।१।९
,,	२।३।२९
चेष्टते	२।१।५
चोपति	१।३।२१
,,	२।३।३७
चोरयति	२।५।१०
च्यवते	२।३।५१

छ

पर्यायाः	का.व.प.
छङ्क्यति	२।३।३२
{ छन्दति छन्दते	२।४।२८
छमति	२।१।२६
छर्दते	२।४।४७
छर्दयति	२।४।४७
छलयति	१।३।११
{ छषति छषते	२।३।८३
छादयति	२।४।२८
छिद्यते	२।५।६
छिद्रयति	२।५।७
{ छिनत्ति छिन्ते	२।५।५
छुटति	२।५।५
छुपति	१।२।३३
छृणत्ति	३।३।१९७
छृन्ते	३।३।१९७
छेदयति	२।५।५
छोटयति	२।५।५
छ्यति	२।५।५

ज

पर्यायाः	का.व.प.
जंसति	२।३।२
जक्षिति	२।१।१६, २६
,,	३।३।१५१
जङ्गम्यते	२।३।३५
,,	३।२।१८
जजति	२।३।७८
जजन्ति	२।१।५२
जञ्जति	२।३।७८
जञ्जपीति	२।२।२५
जञ्जप्ति	२।२।२५
जञ्जप्यते	२।२।२५
जञ्जभ्यते	१।३।२६
जटति	३।१।६
जनयति	२।१।५२
जपति	२।२।२४
,,	३।३।५४
जमति	२।१।२६
जम्भते	१।३।२५
जम्भयति	२।३।८७
जयति	२।३।६८, ९०
,,	३।३।८०
जरति	१।१।११
जर्जति	३।३।९२
जर्हति	२।५।११
जल्पति	१।४।१
जवति	२।३।३३
जहाति	२।१।३९
जागर्ति	१।३।२८

पर्यायाः	का.व.प.
जानाति	१।२।२
जानीते	१।२।२
जायति	१।१।१९
जायते	१।१।२
जारयति	१।१।११
जासयति	२।३।७७
जिघत्सति	२।१।२९
जिघति	२।१।१४
,,	३।३।१९७
जिघांसति	१।३।१२
जिघ्रति	१।२।३२
जिनाति	१।१।११
जिन्वति	२।२।१६
जिरिणोति	१।३।१२
जिहीते	२।३।३२
जिह्रेति	१।३।७
जीर्यति	१।१।११
जीवति	१।१।९
जुगुप्सते	१।३।२३
,,	१।४।१४
जुङ्गति	२।१।४०
जुटति	२।५।१६
जुषते	२।३।१३
,,	३।३।१८२
जुहोति	२।२।१९
,,	३।३।१९९
जूर्यते	१।१।११
,,	३।३।१६८
जृणाति	१।१।११
जृम्भते	१।३।२९
जेमति	२।१।२६
जेषति	२।४।१०
जेहते	१।३।३
जोतते	२।१।१४
ज्ञपयति	३।३।२२२
ज्ञीप्सति	१।४।३३
ज्रयति	२।३।६८

पर्यायाः	का.व.प.
ज्वलति	२।१।१४
ज्वलयति	२।४।४७
ज्वालयति	२।४।४७
झ	
झटति	३।१।६
झमति	२।१।२६
{ झषति / झषते }	२।१।३८
,,	३।३।१२०
झीर्यति	१।१।११
ट	
टङ्कयति	२।५।१६
{ टङ्करोति / टङ्कुरुते }	१।५।२०
टलति	२।३।२०
टीकते	२।३।३२
ट्वलति	२।३।२०
ड	
डयते	२।३।३४
डिपति	२।३।१२
डिप्यति	२।३।१२
डीयते	२।३।३४
डेपयति	२।३।१२
डोलयति	२।३।७२
त	
तकति	२।१।१६
तक्षति	२।५।३
तक्ष्णोति	२।५।३
तटति	२।३।३०
तण्डते	२।३।७७
तनक्ति	१।४।२७
तनयति	२।५।३
{ तनूकरोति / तनूकुरुते }	२।५।३
तन्तस्यति	१।३।२२
तपति	२।३।१,८९
,,	२।५।८

पर्यायाः	का.व.प.
तपस्यति	२।२।२७
,,	३।२।१३
तप्यते	२।२।२७
,,	२।३।१
तरति	२।३।६८
,,	३।३।१३०
तर्जयति	१।४।१९
तर्जयते	१।४।१९
{ तर्णाति / तर्णुते }	२।१।१६
तर्दति	२।३।८३
तर्पति	२।२।१६
तवीति	१।१।८
,,	३।३।१९४
तस्यति	१।१।१९
ताडयति	।२।३।७७
तानयति	३।३।२३०
तापयति	२।५।८
ताम्यति	१।३।२१
,,	३।३।१७४
तायते	३।३।६८
तिक्नोति	२।३।९७
तिघ्नोति	२।३।९७
तितिक्षते	१।३।९
तिम्यति	२।४।१०
तिरयति	२।४।२८
{ तिरस्करोति / तिरस्कुरुते }	१।३।१०
[,,	२।४।२८
{ तिरोदधाति / तिरोधत्ते }	२।४।२८
तिष्ठति	१।१।४
,,	२।१।३७
तिष्ठते	१।४।२९
,,	३।३।१३७
तीवति	१।१।८
तुअति	३।३।३६

पर्यायाः	का.व.प.
तुञ्जयति	३।३।२१८
तुणति	२।३।४२
तुतोर्ति	२।३।१९
तुदति तुदते	२।३।८५
तुपति	२।३।८३
तुफति	२।३।८३
तुभ्नाति	२।३।८३
तुभ्यति	२।३।८३
तुम्पति	२।३।८३
तुम्फति	२।३।८३
तुम्बति	२।३।८४
तुम्बयति	२।३।८४
तुरण्यति	२।३।१९
तुष्यति	१।३।६
तूणयति	२।२।२१
तूर्यते	२।३।३२
,,	३।३।१६६
तूर्वति	२।३।८३
तूलति	२।५।१४
तूषते	१।३।६
तृंहति	२।३।८३
तृणक्ति	३।३।१९८
तृणाति	२।३।८३
तृणेढि	२।३।८३
तृणोति तृणुते	२।१।२६
तृतीयाकरोति	२।४।४
तृन्ते	३।३।१९८
तृपति	२।१।३४
तृप्नोति	२।१।३४
तृप्यति	२।१।३४
तृम्फति	२।१।३४
तृष्यति	२।१।२३
तृहति	२।३।८३
तेजति	२।३।२

पर्यायाः	का.व.प.
तेपते	२।४।३५
,,	३।३।५०
तेमयति	२।४।१०
तेवते	१।३।१७
तोजति	२।३।८३
तोपति	२।३।८३
तोफति	२।३।८३
तोभते	२।३।८३
तोषयति	३।४।७३
तोसति	१।५।१
तोहति	२।३।८४
तौति	१।१।८
,,	३।३।१५४
त्यजति	२।१।३९
त्रक्कते	२।३।३२
त्रन्दति	२।१।५
त्रपते	१।३।७
त्रसति	१।३।८
त्रस्यति	१।३।८
त्रायते	२।३।२
त्रासयति	२।३।८
त्रिगुणाकरोति	२।४।४
त्रुटति	२।५।५
त्रुट्यति	२।५।६
त्रुम्पति	२।३।८३
त्रुम्फति	२।३।८३
त्रोटति	२।५।६
त्रोटयति	२।५।५
त्रोपति	२।३।८३
त्रोफति	२।३।८३
त्रौकते	२।३।३२
त्वक्षति	२।५।३
त्वङ्गति	२।३।३२, ७६
,,	३।३।२३
त्वचति	२।४।२८
त्वञ्चति	२।३।३२

पर्यायाः	का.व.प.
त्वरते	२।३।१९
त्वेषति त्वेषते	२।१।१४
त्सरति	२।३।४०
थ	
थुडति	२।४।२८
थूर्वति	२।३।८३
द	
दंशयति	२।१।३०
दंशयते	२।३।२६
दक्षते	२।४।२१
,,	३।३।८४
दण्डयति	२।।३३
ददते	२।२।११
,,	३।३।८
ददाति दत्ते	२।२।११
दघते	२।३।८
दधाति धत्ते	२।२।११
,,	३।३।१६१
दधाति	२।३।८
,,	२।५।१६
दन्दग्धि	२।५।१९
दन्दशीति	२।१।२९
दन्दश्यते	२।१।२९
दन्दष्टि	२।१।२९
दन्दहीति	२।५।१९
दन्दह्यते	२।५।१९
दभ्नोति	१।१।१३
दयते	१।३।१४
,,	२।३।२
,,	३।३।६५
दरति	१।३।८
दरयति	२।३।७४
दरिद्राति	१।१।१४
दर्भति	१।३।८

पर्यायाः	का.व.प.
दर्मयति	१।३।८
दर्शयते (नृपः)	३।४।९७
दलति	१।१।१२
दशति	२।१।३०
दस्यति	१।१।१९
दहति	२।९।८
दाम्यति	२।३।३
दारयति	२।९।७
दाशति / दाशते	२।२।११
दाश्नोति	१।३।१२
दासति / दासते	२।२।११
दिग्धे	२।१।१०
दिदम्भिषति	२।३।२९
दिशति / दिशते	२।२।११
दीक्षते	२।२।२३
,,	३।३।८९
दीधीते	२।१।१४
,,	३।३।१९२
दीप्यते	२।१।१४
दीयते	१।१।१६
दीव्यति	१।४।१८
,,	२।१।१४, १७
,,	२।४।१७
,,	३।३।१६२
दुःखयति	२।३।८९
,,	२।९।११
दुःखाकरोति / दुःखाकुरुते	२।३।८९
दुःखायते	१।३।२२
,,	३।२।११
दुःख्यति	१।३।२२
दुग्धे	२।४।३३
दुनोति	२।३।८९
दुष्यति	२।९।२०
दूनयति	२।३।८९

पर्यायाः	का.व.प.
दूयते	१।३।२२
दूर्वति	२।३।८३
दूषयति	१।४।३८
दृणति	२।३।८३
दृणाति	२।९।७
दृणोति	१।३।१२
दृप्यति	१।३।१९
,,	३।३।१७३
दृफति	२।३।८९
दृभति	१।४।२६
दृम्फति	२।३।८९
दृहति	२।४।११
देग्धि	२।१।१०
दोग्धि / दुग्धे	२।४।३४
दोलयति	२।४।४३
दोहति	२।३।८४
द्यति	२।९।९, ७
द्योतते	२।१।१४
द्यौति	२।३।९६
द्रढयति	२।३।७
द्रमति	२।३।३२
द्रवति	२।३।३३
द्रवते	२।३।३२
द्रवस्यति	२।२।८
द्राखति	३।३।२२
द्राघते	२।९।१३
,,	३।३।२०
द्राङ्क्षति	१।९।९
,,	३।३।८८
द्राडते	१।१।१२
द्राति	२।३।४३
द्रायति	१।३।२६
द्रावयति	२।४।९१
द्राहते	१।३।२८
द्रुणति	३।३।१८७
द्रुह्यति	१।३।१२

पर्यायाः	का.व.प.
द्रूणाति / द्रूणीते	२।४।८३
द्रेकते	३।३।१७
द्विगुणाकरोति	२।४।३
द्वितीयाकरोति	२।४।३
द्वेष्टि / द्विष्टे	१।३।४
ध	
धक्कयति	२।३।८७
धत्ते	२।३।८
धनायति	१।३।२
धन्वति	२।३।३२
धमति	३।३।१२६
धयति	२।१।२४
धरति / धरते	२।३।८
धर्षति	२।३।६८
धर्षयति	२।३।६८
धवति / धवते	२।३।७२
धापयति / धापयते	२।२।१८
धारयति	२।३।८
धावति	२।३।३३
धावति / धावते	२।२।१
[,,	३।३।१०९
धिक्षते	३।३।८२
धित्सति	२।१।२३
धिनोति	२।२।१६
धिन्वति	२।२।१६
धिप्सति	२।३।२९
धियति	२।३।८
धीप्सति	२।३।२९
धुक्षते	३।३।८२
धुनाति / धुनीते	२।३।७२

पर्यायाः	का.व.प.
धुनोति	
धुनुते	२।३।७२
धुवति	२।३।७२
धूनयति	२।३।७२
धूनति	
धूनुते	२।३।७२
धूपायति	२।३।८९
धूर्वते	२।३।८३
"	३।३।१६७
धूर्वति	२।३।८३
धृष्णोति	२।३।६८
धोरति	२।३।३८
ध्रजति	२।३।३२
ध्रणति	१।५।१
ध्रवति	२।४।८
ध्रस्नाति	२।४।१३
ध्राखति	३।३।२२
ध्राङ्क्षति	१।५।५
"	३।३।८८
ध्राडते	१।१।१२
ध्रायति	२।१।३४
"	२।२।१६
ध्रासयति	२।४।१३
ध्रियते	१।१।४
ध्रुवति	२।४।८
"	३।३।११६
ध्रेकते	३।३।१७
ध्वंसयति	२।३।८७
ध्वजति	२।३।३२
ध्वञ्जति	२।३।३२
ध्वनति	१।५।१
ध्वनयति	१।५।१
ध्वरति	२।३।२२
ध्वाङ्क्षति	१।५।५
"	३।३।८८

न

पर्यायाः	का.व.प.
नक्कयति	२।२।८७
नक्षति	२।३।३२
नटति	२।१।१९
नदति	१।५।१
नन्दति	१।३।६
नभते	२।३।८३
नभ्नाति	२।३।८३
नभ्यति	२।३।८३
नमति	२।२।५
"	३।३।१३२
नमस्कुरुते	२।२।५
नमस्यति	२।२।५
नयति	
नयते	२।३।१६
नयते	१।२।२
"	३।३।६४
नर्दति	१।५।१
नश्यति	२।३।५३
नसते	२।३।२२
नह्यति	२।५।१६
नाटयति	२।१।१९
नाथति	२।३।१
"	२।४।३०
"	३।३।३
नाथते	१।३।१
"	३।३।४
नाधते	२।३।१
नाशयति	२।३।८७
नासते	१।५।१
निंस्ते	२।१।४८
निकरोति	
निकुरुते	१।३।१८
निक्षति	२।१।४८
निक्षिपति	
निक्षिपते	२।४।२५
निक्षिप्यति	२।४।२५
निगृह्णाति	
निगृह्णीते	२।३।६६
निङ्क्ते	२।२।१
निचायति	'विचायति' द्र

पर्यायाः	का.व.प.
निजागर्ति	२।१।२८
निजेगिल्यते	२।१।२८
निद्राति	१।३।२६
निद्रायते	१।३।२६
निधुवति	२।१।४९
निध्यायति	१।२।२९
निन्दति	
निन्दते	१।४।१४
निन्वति	२।४।१०
निपुणति	२।४।२१
निबन्धाति	१।४।२६
निबुन्दति	
निबुन्दते	१।२।२९
निबोधते	१।२।२
निभालयते	१।२।२९
निमन्त्रयते	२।२।१७
निमयते	२।४।११
निम्लोचति	२।३।५२
नियुङ्क्ते	२।३।१
निरस्यति	
निरस्यते	१।४।३८
निराचष्टे	१।४।३८
निरिणाति	२।४।२९
निरुणद्धि	
निरुन्धे	२।३।६६
निरूपयति	१।२।२९
निर्णयति	१।२।१४
निर्णयते	१।२।१४
निर्णेनेक्ति	
निर्णेनिक्ते	२।२।१
निर्दिशति	
निर्दिशते	२।३।१
निर्धारयति	१।२।१४
निर्माति	१।२।१
निर्माति	२।१।३
निर्मिमीते	२।१।३

पर्यायाः	का.व.प.
निर्यावयति	२।४।३२
,,	३।३।२२७
निर्वदति	१।४।१४
निर्वपति / निर्वपते	२।२।११
निर्वर्णयति	१।२।२९
निर्वर्तते	१।१।२
निर्वर्तयति	२।१।३
निर्वहति / निर्वहते	२।५।२१
निर्वाति	१।१।१८
,,	१।३।६
निर्वापयति	२।३।८३
निर्वायति	१।१।१८
निर्विद्यते	१।३।२१
निर्विशति	२।१।५०
निर्वृणोति / निर्वृणुते	१।३।६
निर्वपति / निर्वपते	२।२।१२
निशमयति	१।२।३०
निशामयते	१।२।२९
निशाम्यति	१।२।३०
निशिनोति / निशिनुते	२।५।१४
निशीशांसति / निशीशांसते	२।५।१४
निश्चिनुते	१।२।१४
निश्चिनोति	१।२।१४
निश्यति	२।५।१४
निषीदति	२।१।३६
निषीव्यति	२।५।२
निषेधति / निषेधते	२।१।४०
निष्कर्षति	२।५।१४
निष्कुलाकरोति / निष्कुलाकुरुते	२।५।१४

पर्यायाः	का.व.प.
निष्कुष्णाति	२।५।१४
निष्टङ्कयति	१।२।१४
निष्ठीवति	२।१।३२
निष्ठीव्यति	२।१।३२
निष्णाति	२।४।२१
निष्पत्राकरोति / निष्पत्राकुरुते	२।५।१९
निष्पद्यते	१।१।३
निष्पादयति	२।१।३
निह्नुते	१।४।३७
निह्वयते	१।४।३०
नीलति	३।१।१४
नीलायते	३।१।१४
नीवति	१।१।८
नुदति	२।३।१२
नुवति	१।४।१८
नृणाति	२।३।१६
नृत्यति	२।१।१९
नेदति / नेदते	२।३।५९
नेदति	३।३।११९
नेनेक्ति / नेनिक्ते	३।३।१६१
नेषति	२।४।१०
नेषते	२।३।३२
नौति	१।४।१८
न्यक्करोति	२।३।६८
न्यस्यति / न्यस्यते	२।४।२७
न्युब्जति	२।३।२२
प	
पंसयति	२।३।८७
पचति / पचत	२।४।४८
पचते	३।४।६२
पच्यते	२।४।४८

पर्यायाः	का.व.प.
पञ्चते	१।४।२९
पञ्चयति	१।४।२९
पटपटायति / पटपटायते	३।२।७
पटयति	१।४।२६
पठति	१।४।२
पणते	२।४।१७
पणायति	१।४।१८
पण्डते	१।२।२
पतति	२।३।५१
पतयते	२।३।३२
पथति	२।३।३२
पद्यते	२।३।३२
पनते	२।४।१७
पनायति	१।४।१८
पन्थयति	२।३।३२
पम्पस्यति	१।३।२२
पयति	२।४।३१
पयते	२।३।३२
पयस्यते	३।२।५
पयायते	३।२।५
पराकरोति	१।४।३८
पराक्रमते	२।३।८०
पराक्रम्यते	२।३।८०
पराणुदति / पराणुदते	१।४।३८
परापुनाति / परापुनीते	२।४।१४
पराभवति	२।३।८९
पराभवते	२।३।८९
पराभावयति	२।३।६८
परामृशति	१।२।१९
परास्यति	१।४।३८
परिक्रीडते	२।१।१७
परिक्रीणीते	२।३।५
परिक्षिपति / परिक्षिपते	२।३।६४

पर्यायाः	का.व.प.
परिचरति	२।२।८
{ परिचिनोति / परिचिनुते	१।४।५
{ परिणमति / परिणमते	१।१।७
{ परिणयति / परिणयते	२।१।४२
परिदधाति	२।१।९
{ परिदधाति / परिधत्ते	२।३।२७
परिदेवते	१।३।१७
परिधत्ते	२।१।९
परिभवति	१।३।१०
परिभाषते	१।४।१७
परिमृष्यति	१।३।९
परिम्लायति	१।३।२१
परिरभते	२।१।४४
परिवदति	१।४।१४
परिवर्तते	१।३।२७
परिवर्तयति	२।४।१७
परिवासयति	२।५।३
परिविन्दति	२।१।४३
परिवेविष्टे	२।२।१९
परिवेवेष्टि	२।२।१९
परिव्रजति	२।२।३१
परिशिनष्टि	२।१।३३
परिषोण्यति	२।५।२
{ परिष्करोति / परिष्कुरुते	२।१।११
परिष्वजते	२।१।४४
परिसमूहति	२।४।४५
{ परिहरति / परिहरते	२।१।४०
परिहसति	२।१।२१
परैति	१।१।१७
पर्थयति	२।२।१४

पर्यायाः	का.व.प.
पर्दते	१।५।१९
पर्यटति	२।३।४७
{ पर्यवस्यति / पर्यवस्यते	१।१।१७
पर्याप्नोति	२।१।६२
पर्यालोचते	१।२।९
पर्यालोचयते	१।२।९
पर्येति	२।३।४७
पर्वति	२।२।२१
पर्षति	२।४।१०
पलायते	२।३।५३
पल्पूलयति	२।२।१
„	३।३।२३२
पवते	२।३।४५
„	३।३।१३६
पश्यति	१।२।२९
{ पाणौकरोति / पाणौकुरुते	२।१।४२
पाति	२।३।२
पायति	२।४।९
{ पाययति / पाययते	२।२।१८
पारयति	२।२।२१
„	२।३।६२
{ पादालीकरोति / पादालीकुरुते	२।३।८३
पालयति	२।३।२
पाशयति	२।३।८६
„	२।४।१६
पिञ्जयति	३।३।२१८
पिण्डते	३।१।६
पिण्डयति	३।१।६
{ पिदधाति / पिधत्ते	२।४।२८
पिनष्टि	२।३।८६
{ पिनह्यति / पिनह्यते	२।१।१३

पर्यायाः	का.व.प.
पिपर्त्ति	२।२।२१
„	२।३।२
„	३।३।१५६
पिपासति	२।१।२३
पिबति	२।१।२४
पिशुनयति	१।४।४०
पीडयति	२।३।८५
पीयते	२।१।२४
पीलति	२।५।१७
पीवति	१।१।८
पुंसयति	२।४।११
पुत्रकाम्यति	३।२।२
पुत्रीयति	३।२।२, ३
पुथ्यति	२।३।८२
{ पुनाति / पुनीते	२।२।१
पुन्थति	२।३।८३
„	३।३।११
पुरति	२।३।४४
पुष्णाति	२।४।११
पुष्प्यति	१।१।९
पुष्यति	१।१।८
पुस्तयति	३।३।२२०
पूजयति	२।२।६
पूयते	३।३।६७
पूरयति	२।२।२१
पूर्वति	२।२।२१
पूलति	३।१।६
पूलयति	३।१।६
पूषति	१।१।८
पृच्छति	१।४।३३
पृडति	२।२।२२
पृणाति	२।२।१६, २१
„	३।३।२०९
पेटति	३।३।४४
पेठति	३।३।४७
पेवते	२।३।१३

पर्यायाः	का.व.प.
पणति	३।३।५८
पोषति	१।१।१८
पोषयति	२।३।१८
प्यायते	१।१।१८
"	३।४।१
प्रकथयति	१।४।२९
प्रकर्षयति	२।३।६९
प्रकाशते	२।१।१४
प्रकिरति	२।४।६
प्रकुरुते	२।५।१८
"	३।३।२०१
प्रक्रमते	२।१।१
प्रक्रम्यते	२।१।१
प्रक्षालयति	२।२।१
{ प्रक्षिपति { प्रक्षिपते	२।२।१४
प्रक्षिप्यति	२।२।१४
प्रगल्भते	२।३।८०
प्रचलायते	१।३।२४
प्रचेतीभवति	१।३।६
प्रजायते	२।१।५२
{ प्रणिदधाति { प्रणिधत्त	१।२।२६
प्रणिपतति	२।२।५
प्रतारयति	१।३।११
प्रतिगृणाति	१।४।२४
प्रतिजानाति	१।२।२०
प्रतिजानीते	१।२।२७
प्रतितिष्ठति	२।४।८
प्रतिदत्ते	२।४।३२
प्रतिपद्यते	१।२।२
"	३।३।१५१
प्रतिपादयति	२।२।११
प्रतिपालयति	२।३।१८
प्रतिबध्नाति	२।५।१७
प्रतिभासते	१।२।१
प्रतिभिनत्ति	१।४।१६
प्रतिभिन्ते	१।४।१६

पर्यायाः	का.व.प.
{ प्रतिमुञ्चति { प्रतिमुञ्चते	२।१।१३
प्रतिवक्ति	१।४।३६
प्रतिशृणोति	१।२।२७
प्रतिष्किरति	२।३।८३
प्रतिष्ठते	२।३।३२
प्रतिसन्दधाति	१।२।२२
प्रतिसन्धत्ते	१।२।२२
प्रतीक्षते	२।३।१८
प्रतीच्छति	२।१।५८
प्रत्यभिजानाति	१।२।२२
प्रत्यभिवदति	१।४।२५
प्रत्यवमृशति	१।२।२२
प्रत्यवस्यति	२।१।२६
प्रत्यवैति	२।५।२०
प्रत्याख्याति	१।४।३८
प्रत्याचष्ट	१।४।३८
"	२।१।४०
{ प्रत्यादिशति { प्रत्यादिशते	१।४।३८
प्रत्याह	१।४।३६
{ प्रत्यूहति { प्रत्यूहते	२।५।२०
प्रत्येति	१।२।२, १२
"	३।३।१४९
प्रथते	१।१।८
प्रध्वंसते	१।१।१६
प्रपूरयति	२।४।३४
प्रबुध्यते	१।३।२८
प्रभवति	२।३।६२
"	३।३।१
प्रभाति	३।१।१
प्रमनीभवति	१।३।६
प्रमाद्यति	१।२।२५
प्रमापयति	२।३।८३
प्रमीयते	१।१।१७
प्रमीलति	१।३।२४
प्रयतते	१।३।३

पर्यायाः	का.व.प.
{ प्रयति { प्रयते	२।१।१६
प्रयुच्छति	१।२।२९
प्ररोहति	१।१।२
प्रलीयते	१।१।१६
प्रलोभयति	१।३।११
प्रवदति	१।४।१४, ३६
प्रवर्तते	२।१।५
प्रवहति	२।३।४६
प्रशंसति	१।४।१८
प्रश्नयति	१।४।३३
प्रश्वसिति	१।२।१२
प्रसते	१।१।८
प्रसवति	१।२।२८
{ प्रसहति { प्रसहते	२।५।१२
प्रसहते	२।३।६८
प्रसादयति	२।१।११
प्रसीदति	१।३।१४
प्रसुते	२।१।५२
प्रसूयते	२।१।५२
प्रसौति	१।२।२८
प्रस्तुते	२।१।१
प्रस्तुम्पति	२।३।८२
प्रस्तौति	२।१।१
प्रस्थापयति	२।३।१०
प्रस्नुते	२।४।३४
प्रस्फोटयति	२।४।१४
प्रस्मरति	१।२।२३
प्रस्रवति	२।१।७
प्रहिणोति	२।३।१०
{ प्रहरति { प्रहरते	२।३।७७
प्रहसति	२।१।१६
प्राणिति	१।१।५
प्राति	२।२।२१
प्रादुरस्ति	१।२।१
प्रादुर्भवति	१।२।१

पर्यायाः	का.व.प.
प्रादुष्करोति	१।४।२१
प्रापयति	२।३।१६
प्राप्नोति	२।३।६०
प्रारभते	२।१।१२
प्रीयते	१।३।६, १९
प्रीणयति	२।२।१६
{ प्रीणाति / प्रीणीते	२।२।१६
प्रीणाति	३।३।२०७
प्रुष्णाति	३।३।२११
प्रेक्षते	१।२।२
प्रेङ्खति	२।३।२९
प्रेङ्खालयति	२।३।७२
प्रेरयति	२।३।१२
प्रेषयति	२।३।१०
प्रेष्यति	२।३।१०
प्रैति	१।१।१७
प्रोञ्छति	२।४।२५
{ प्रोथति / प्रोथते	२।३।६२
प्रोर्णुते	२।१।९
प्रोर्णाति	२।१।९
प्रोर्णोति	२।१।९
प्रोषति	२।५।८
प्लवते	२।३।३६
प्लुष्णाति	३।३।२११
प्लुष्यति	२।५।८
प्लोषति	२।५।८
प्साति	२।१।२६
फ	
फक्कति	२।३।४२
फणति	२।३।३२
फलति	१।१।३, १२
,,	३।३।७५
{ फलीकुरुते / फलीकरोति	२।४।१४
फुत्कति	१।१।१९
ब	
बंहते	१।१।८
बदति	२।४।८
बध्नाति	२।५।१६
बभस्ति	२।१।१४
,,	३।३।१९८
बर्हति	१।१।८
बलति	१।१।५
,,	३।३।१०२
बाधते	२।३।८५
बाष्पायते	१।३।८७
,,	३।२।१०
बिन्दति	३।१।५
{ बिभर्ति / बिभृते	३।३।१६१
बिभर्ति	२।३।८
बिभृते	२।३।८
बिभेति	१।३।८
बिलति	२।५।७
बीजाकरोति	२।४।२
बीभत्सते	१।३।२३
बुक्कति	१।५।२
बुक्कयति	१।५।२
बुक्कति	२।१।४०
बुध्यते	१।२।२
बुभूषति	३।२।१
बुस्तयति	३।३।२२०
बुस्यति	२।१।३९
बृंहति	१।१।८
,,	१।५।९
,,	२।३।७
बेटति	१।४।१२
बोधति	१।२।२
बोभोति	३।२।१६
ब्रवीति	१।४।१
ब्रह्मीभवति	२।२।३२
ब्रूते	१।४।११
भ	
{ भक्षति / भक्षते	२।१।२६
भक्षयति	२।१।२६
भजति	२।१।४९
,,	२।३।१३
{ भजते / भजति	२।२।६
भञ्जयति	२।३।८६
भणति	१।४।१
भण्डते	२।१।२१
{ भद्राकरोति / भद्राकुरुते	२।२।२८
भनक्ति	२।३।८६
भन्दते	३।३।६
{ भरति / भरते	२।३।८
भर्जते	२।४।४९
भर्त्संयते	१।४।१५
भर्त्स्यते	१।३।५
भर्वति	२।३।८३
भलते	३।३।७३
भल्लते	३।३।७३
भवति	१।१।१
,,	३।३।१
भवते	२।३।६०
भषते	१।५।२
भाति	२।१।१४
भापयते	२।३।७५
भामते	१।३।१३
भामयति	१।३।१३
भाययति	२।३।७४
{ भावयति / भावयते	३।२।१९
भावयति	१।२।१८
,,	२।१।३
भावयते	२।३।६०
भाषते	१।४।१

पर्यायाः	का.व.प
भासते	८।१।१४
भिक्षते	२।४।३०
भिन्दति	३।१।५
भिनत्ति	२।५।७
भिन्ते	२।५।७
भिषज्यति	२।१।५३
भिष्णज्यति	२।२।१०
भीषयते	२।३।७५
भुङ्क्ते	२।१।२६
भुजति	२।३।२२
भुनक्ति	२।३।२
भुरण्यति	२।३।८
भूयते	३।४।१
भूषति	२।१।११
भूषयति	२।१।११
भृज्जते	२।४।४९
भृणाति	२।२।२१
भृशायते	३।२।६
भृश्यति	२।३।५१
भेषति	१।३।८
भेषते	१।३।८
भोजयति / भोजयते	२।२।२०
भ्यसते	१।३।८
भ्रंसते	२।३।५१
भ्रणति	१।५।१
भ्रमति	१।२।६
,,	२।३।४७
भ्रमति / भ्रमते	३।३।१०८
भ्रम्यति	२।३।४७
भ्रश्यति	२।३।५१
भ्राजयति	२।२।११
भ्राजते	२।१।१४
भ्राम्यति	१।२।६
,,	२।३।४७
भ्राम्यति / भ्राम्यते	३।३।१०८

पर्यायाः	का.व.प
भ्राशते	२।१।१४
भ्राश्यते	२।१।१४
भ्रूणयते	१।३।२
भ्रेजते	२।१।१४
भ्रेषति	१।४।१०
भ्लाशते	२।१।१४
भ्लाश्यते	२।१।१४
भ्लेषति	१।४।१०
म	
मंहते	१।१।८
मगध्यति	२।३।६४
मङ्क्ते	२।१।११
मङ्घते	१।३।१०
,,	२।५।१३
,,	३।३।१९
मचते	३।३।२७
मज्जति	२।२।२
मञ्चते	३।३।२४
मठति	१।१।४
,,	३।३।४५
मणति	१।५।१७
मण्ठते	१।२।२०
मण्डति	२।१।११
मण्डते	२।३।६४
मण्डयति	२।१।११
,,	३।३।२१९
मथति	२।३।७३
मथ्नाति	२।३।७३
मद्यति	२।२।२२
,,	३।३।१०१
मद्राकरोति / मद्राकुरुते	२।२।२८
मनस्यति	१।२।४
मनुते	१।२।२
मन्तूयति	१।३।१३
,,	३।३।२३७
मन्त्रयते	२।३।२३
मन्थति	२।३।७३, ८५

पर्यायाः	का.व.प.
मन्थति	३।३।११
मन्दते	१।३।२६
,,	१।४।१८
,,	२।१।१४
,,	२।३।४१
,,	३।३।७
मन्दाक्षयति	१।३।७
मन्दायते	२।३।१७
मन्यते	१।२।२
मर्धति / मर्धते	२।४।१०
मर्वति	२।२।२१
मर्षति	२।४।१०
,,	३।३।९०
मर्षति / मर्षते	१।३।९
मर्षयति	१।३।९
मलते	२।३।८
मल्लते	२।३।८
मवति	२।५।१६
मवते	२।५।१६
मव्यति / मव्यते	२।५।१६
मषति	२।३।८३
मसमसाकरोति / मसमसाकुरुते	२।३।८३
मस्कते	२।३।३२
मस्मसाकरोति / मस्मसाकुरुते	२।३।८३
मस्यति	२।४।१५
महति	२।२।६
महयति	२।२।६
महीयते	३।३।२३५
माङ्क्षति	१।३।१
माति	१।२।१७
मादयते	२।१।३४
माद्यति	१।३।६, १९
मानति	२।२।६
मानयति	२।२।६

पर्यायाः	का.व.प.
मानयते	१।२।२
मान्थति	३।३।११
मायते	२।४।१५
मारयति	२।३।८३
{ मार्गति / मार्गते	२।४।३०
मार्गति	२।४।३१
मार्गयति	२।४।३१
मार्जति	२।२।१
,,	३।३।२३१
मार्जयति	२।२।१
,,	३।३।२३१
मार्ष्टि	२।२।१
माह्नते	२।४।१५
मिथुनीभवति	२।१।४९
मिथ्याकारयते	१।४।११
मिनुते	१।२।१७
मिनोति	१।२।१७
{ मिनोति / मिनुते	२।२।१४
{ मिन्दयति / मिन्दयते	१।३।१८
मिन्वति	२।४।१०
मिमीते	१।२।१७
,,	२।४।१५
,,	३।३।१५९
मिलति	२।४।३९
मिश्रयति	२।४।३८
{ मीनाति / मिनीते	२।३।८३
मीमति	२।३।३२
मीमांसते	१।२।९
मीयते	१।२।१७
मीलति	१।१।१०
मीवति	१।१।८
मुकुलीभवति	१।१।१०
मुच्यते	२।२।३२
मुञ्चति	२।१।३९

पर्यायाः	का.व.प.
मुञ्चते	२।१।३९
,,	३।३।२७
मुञ्जति	१।५।१
मुटति	२।३।८६
,,	३।३।१९३
मुणति	१।२।२७
मुण्ठते	२।३।५३
,,	३।३।४०
मुण्डति	२।२।२८
,,	२।५।७
मुण्डयति	२।२।२८
,,	३।२।२१
मुमुक्षते	२।२।३०
मुरति	२।३।६४
मुष्णाति	२।५।१०
मुस्तयति	३।१।६
मुस्यति	२।५।७
मूर्छति	१।२।२५
,,	३।३।३४
मूत्रयति	२।१।७
मूर्वति	२।५।१६
मूलति	२।४।८
मूषति	२।५।१०
मृगयते	२।४।३१
मृग्यति	२।४।३१
मृडति	२।२।२२
मृडयति	२।२।२२
मृणति	२।३।८३
मृणाति	२।२।२२
,,	२।३।८३
मृद्नाति	२।३।८६
{ मृष्यति / मृष्यते	१।३।९
मेदति	१।२।५
,,	२।३।८३
,,	३।३।११३

पर्यायाः	का.व.प.
मेदते	१।२।५
,,	१।३।१९
मेद्यति	१।३।१९
,,	३।३।१७६
मेधति	३।३।११४
मेधायति	१।२।५
मेध्यति	१।१।८
मेवते	२।३।१३
मेषति	२।४।१०
मेहति	२।४।१०
मोक्षते	२।२।३०
मोक्षयति	२।१।३९
मोचयति	२।१।३९
मोजति	१।५।१
मोटति	२।३।८६
मोटयति	२।३।८६
मोदते	१।३।६
मोहते	३।३।९३
म्रक्षति	३।१।६
म्रदते	२।३।८६
म्रियते	१।१।१७
म्रेडति	१।३।२०
म्रोचति	२।३।३२
म्लेच्छति	१।४।९
म्लेच्छयति	१।४।९
म्लेटति	१।३।२०
म्लोचति	२।३।३२

य

पर्यायाः	का.व.प.
यक्षयते	२।२।६
यच्छति	२।२।११
यजति	२।२।९
,,	३।३।१२१
यजते	२।२।९
यन्त्रयति	१।४।२७
यभति	२।१।४९
यसति	१।३।३
यस्यति	१।३।३

पर्यायाः	का.व.प.
याचति / याचते	२।४।३०
यातयति	१।३।१०
„	३।३।२२६
याति	२।३।३२
यामयति	२।२।१९
यियक्षयि	२।१।४६
युङ्क्ति	२।१।४०
युध्यते	२।३।७८
युनाति	२।५।१६
युप्यति	१।२।२४
यूषति	२।३।८३
योजति	२।५।१६
योजयति	२।५।१६
योत्रते	२।१।१४
यौति	२।४।३७
„	३।३।१४७
र	
रंहति	२।३।३३
रक्षति	२।३।२
रगति	१।२।१०
रङ्गति	२।३।३२
रचयति	२।१।३
रजति / रजते	३।१।३
रज्यति / रज्यते	३।१।३
रणति	१।५।१
„	३।३।५७
रण्वति	२।३।३२
रदति	२।४।१
रध्यति	३।३।१७०
रध्यते	२।४।४८
रन्धयति	२।४।४८
रपति	१।४।१
रमते	२।१।१७
रम्भते	१।५।१
रवीति	१।५।१

पर्यायाः	का.व.प.
रसति	१।५।१
रसयति	१।२।३३
रहति	२।१।३९
रहयति	२।१।३९
राकयति	१।२।३३
राखति	२।१।४०
„	३।३।२२
राघते	२।३।६२
राजति / राजते	२।१।१४
राति	२।२।११
राधयति	२।३।४
राध्नोति	१।१।३
राध्यति	१।१।३
„	१।२।२१
„	१।४।३५
„	२।३।६
„	२।४।४८
„	३।३।१७२
रायति	१।५।१
राशीकरोति	२।४।१२
रासते	१।५।१
रिङ्गति	२।१।२०
रिणक्ति	२।४।३४
रिणाति	१।५।३
रिणोति	१।३।१२
रिण्वति	२।३।३२
रिफति	३।३।१८४
रिरंसते	२।१।४६
रिशति	२।३।८३
रिष्यति	१।१।१६
„	२।३।८३
रीयते	२।४।३५
रुजति	२।१।५१
„	२।३।८९
रुण्टति	२।५।१०
रुप्यति	१।२।२४
रुशाति	२।३।८३

पर्यायाः	का.व.प.
रुष्यति	१।३।१३
रेकते	१।२।१०
रेचति	२।४।३७
„	३।३।२२९
रेचयति	२।४।३७
„	३।३।२२९
रेभते	१।५।१
रेवते	२।३।३२
रेषति	२।३।८३
रेषते	१।५।३
रोचते	२।१।१४
„	२।४।५५
„	३।३।१५
रोठते	२।३।८५
रोदिति	१।३।१७
रोमन्थायते	३।२।९
रोषति	२।३।८३
रोषयति	१।३।१३
रौडति	१।३।१०
रौति	१।५।१
ल	
लक्षति	१।२।२९
„	१।४।२९
„	३।३।२१४
लक्षयते	१।२।२९
लक्षीकरोति	१।२।१६
लङ्गति	२।३।३२
लङ्घते	२।२।२६
„	२।३।३२
„	२।४।९
„	३।३।२१
लङ्घयति	२।३।६८
लजति	१।४।१५
लजते	१।३।७
लज्जते	१।३।७
लञ्जति	१।४।१५
लडति	३।३।४३

पर्यायाः	का.व.प.
लभते	२।३।६०
लम्बते	१।५।१
,,	३।३।५३
लम्भयति	२।३।१६
लयति	२।४।५१
ललति	२।१।१७
लषति	१।३।१
लषते	१।३।१
लष्यति	१।३।१
लष्यते	१।३।१
लसति	२।१।१७
,,	३।३।९१
लाखति	३।३।२२
लागयति	१।२।३३
लाघते	२।३।६२
लाजति	१।४।१९
लाञ्छति	१।४।१९
लाडयति	२।२।१०
लाति	२।१।३८
,,	२।२।११
लापयति	२।४।५१
लाभयति	२।३।१२
लाययति	२।४।५१
लालयति	२।४।५१
लिङ्गयति	२।३।७०
लिप्सते	१।३।११
लिश्यते	१।१।१३
लीढे	१।२।३३
लीनयति	२।४।५१
लुञ्चति	१।४।३८
लुञ्छति	२।३।७३
लुण्टयति	२।५।१०
लुण्ठति	२।३।१७
,,	३।३।४९
{ लुनाति लुनीते	२।५।५
लुन्थति	२।३।८३

पर्यायाः	का.व.प.
लुन्थति	३।३।११
लुप्यति	१।२।२४
लुभ्यति	१।३।२
{ लुम्पति लुम्पते	२।५।५
लुम्बति	२।३।८४
लुम्बयति	२।३।८४
लेढ्यति	१।३।२०
,,	३।३।२४०
लेढि	१।२।३३
लोचते	१।२।२९
लोटति	२।३।७३
लोटते	२।३।८५
लाड्यति	१।३।२०
,,	३।३।२४०
लोठते	२।३।८५
लोडति	१।३।२०
लोलुप्यते	३।२।१८
लोष्टते	३।१।१६
{ लोहितायति लोहितायते	३।१।३
,,	३।२।७

व

पर्यायाः	का.व.प.
वक्ति	१।४।१
वङ्कते	२।३।२२
वचति	१।४।१
वञ्चति	२।३।३२
वञ्चयते	१।३।११
वटति	२।३।६४
वटयति	१।४।२६
,,	२।३।६९
वठति	१।१।८
वणति	१।५।१
वण्टयति	२।४।२६
वण्डति	२।४।२६
वण्डते	२।३।६४
वदति	१।४।१

पर्यायाः	का.व.प.
वदते	१।२।२
,,	३।३।१३४
वनति	१।५।१
,,	२।३।१४
,,	३।३।६०
वनुते	२।४।२७
वन्दते	१।४।१८
,,	३।३।५
वपति	२।४।६
,,	३।३।१२३
वपते	२।४।६
वभ्रति	२।३।३२
वमति	२।१।३१
वयति	२।५।१
वभ्रते	२।३।३२
,,	२।५।१
{ वरति वरते	२।१।४१
वरिवस्यति	२।२।८
वर्कते	२।१।३८
वर्चते	२।१।१४
वर्जति	२।१।४०
वर्जयति	२।१।४०
वर्णयति	१।४।२०
,,	३।३।२३३
वर्तते	१।१।४
वर्धते	१।१।८
वर्धयति	२।५।५
,,	३।३।२२३
वर्षति	२।४।१०
{ वर्षालीकरोति वर्षालीकुरुत	२।३।८३
वलते	१।३।२७
,,	२।३।२९
वल्गति	२।३।३६
वल्गूयति	२।२।६
,,	३।३।२३८

पर्यायाः	का.व.प.
वल्भते	२।१।२६
वल्लते	२।३।२९
वशायति	२।३।४
{ वशीकरोति वशीकुरुते	२।३।४
वशीभवति	२।३।६
{ वषट्करोति वषट्कुरुते	२।२।१५
वषति	२।३।८३
वष्टि	१।३।१
वसति	१।१।४
वस्कते	२।३।३२
वस्तयते	२।३।८४
वस्ते	२।१।९
वस्यति	२।५।६७
वहति	२।३।४६
,,	३।३।११९
{ वहति वहते	२।३।१६
वाङ्क्षति	१।३।१
वाचयति	१।४।१, १४
वाजयति	२।३।७२
,,	३।३।२२१
वाञ्छति	१।३।१
वाति	२।३।४५
,,	३।३।१३९
वादयति	२।३।११
वापयति	२।२।२८
वायति	२।४।९
वारयति	२।१।४१
वावृत्यते	२।१।४१
वाश्यते	१।५।४
वासयति	२।२।१०
,,	३।३।२२८
वाहते	१।३।३
विकचते	१।१।९
विकसति	१।१।९
विकिरति	२।२।१३

पर्यायाः	का.व.प.
विकुरुते	३।३।२ ३
विक्रमते	२।२।८०
विक्रम्यते	२।३।८०
विक्रीणीते	२।४।१९
विक्रुध्यति	२।३।२०
विक्लिद्यति	२।४।५८
विक्लेदयति	२।४।४८
{ विक्षिपति विक्षिपते	२।२।१३
{ विगृह्णाति विगृह्णीते	१।३।४
विघ्नयति	२।५।२०
विचति	१।३।११
विचायति	१।२।२९
विचारयति	१।२।९
विचिकित्सति	१।२।८
विचेतीभवति	१।२।२४
विच्छति	२।३।३२
विच्छायति	२।३।३२
विच्छिनत्ति	२।५।२०
विच्छिन्ते	२।५।२०
विजते	२।३।७६
,,	३।३।१८३
विजयते	२।३।६८,९०
विजायते	२।१।५२
विजृम्भते	१।१।९
विडम्बयति	२।१।१९
{ वितनोति वितनुते	२।१।२
वितरति	२।२।११
वितर्कयति	१।२।९
{ वितुषीकरोति वितुषीकुरुते	२।४।१४
{ विदधाति विधत्ते	२।१।२
विदारयति	२।५।७
विद्यते	१।१।१
विध्यति	२।३।७७

पर्यायाः	का.व.प.
विध्यायति	१।१।८
विनक्ति	१।३।८
,,	३।३।१९९
विनयते	२।४।३२
विनश्यति	१।१।१६
विन्ते	२।२।९
{ विन्दति विन्दते	२।३।६०
विपद्यते	१।१।१६
विपर्यस्यति	१।२।६
विपर्येति	१।२।;
विपोलति	१।१।८
विपोलयति	१।१।८
{ विप्रकरोति विप्रकुरुते	१।३।१०
विप्रतिपद्यते	१।२।७
विप्रतिसरति	१।३।१६
विप्रयुङ्क्ते	२।४।३७
विप्रलभते	१।३।११
विप्रीयते	१।३।४
{ विभजति विभजते	२।४।२६
विभवति	२।३।६२
,,	३।३।१
विभाजयति	२।४।२६
विभाति	३।१।१
विभ्राम्यति	१।२।६
विमनायते	१।२।२५
विमनीभवति	१।२।२५
विमन्यते	१।२।७
विमानयति	१।३।१०
,,	२।३।६८
विमायति	१।२।७
विमुह्यति	१।२।२४
विमृशति	१।२।९
वियौति	२।४।३७
विरज्यति	२।२।३०
विरमति	१।१।१७

पर्यायाः	का.व.प.
{ विरमति विरमते	२।२।३०
विराघ्राति	१।३।५
{ विरुणद्धि विरुन्धे	१।३।४
विलपति	१।३।१७
विलभते	२।२।११
विलिखति	,२।४।१
विलीयते	१।१।१६
विलुभति	१।२।२४
विलोडयति	२।३।७३
विवदते	१।२।७
विवर्तते	१।१।७
{ विवहति विवहते	२।१।४२
{ विविनक्ति विविङ्क्ते	१।२।१३
विविशति	३।१।१
{ विवृणोति विवृणुते	१।४।२९
[,,	२।४।२९
{ विवेवेक्ति विवेविक्ते	१।२।१३
विशब्दयति	१।४।२९
विशिनष्टि	२।३।६९
विशीर्यते	१।१।१२
विशेते	१।२।८
विशेषति	२।३।६९
विशेषयति	२।३।६९
विश्रमते	२।१।३५
विश्रमयति	२।२।१०
विश्राणयति	२।२।११
विश्राम्यति	२।१।३५
विश्लेषयति	२।४।३७
विश्वसिति	१।२।१२
विषीदति	१।३।१५
विषोष्यति	२।५।२
विष्णाति	२।४।३७
विष्यति	२।१।३९

पर्यायाः	का.व.प.
विष्वणति	२।१।२६
विसारयति	२।४।१८
विसृजति	२।१।३९
विस्तृणाति	१।४।२८
विस्तृणोति	१।४।२८
विस्मरति	१।२।२३
विस्मापयते	२।३।७१
विस्माययति	२।३।७८
विस्यति	२।३।१२
विस्रम्भते	१।२।१२
विहन्ति	२।५।२०
विहरति	२।१।१७
विहरते	२।१।१७
विह्वलति	२।३।२०
वीरयते	२।३।८०
वृङ्क्ति	२।१।४०
वृक्षते	२।१।४१
वृङ्क्ते	२।१।४०
वृणक्ति	२।१।४०
{ वृणाति वृणीते	२।१।४१
वृणीते	२।३।१४
{ वृणोति वृणुते	२।१।४१
वृश्चति	२।५।५
वृश्यति	२।१।४१
वृषस्यति	२।१।४६
वृहति	२।३।६३
वेटति	१।५।१
वेणति	३।३।११६
वेति	२।१।२६
,,	३।३।१४२
वेत्ति	१।२।२
वेथते	२।४।३१
वेद	१।२।२
वेदयते	१।२।२
,,	३।३।२२५
वेदापयति	१।४।४

पर्यायाः	का.व.प.
वेपते	२।३।७६
वेल्लति	२।३।२९
वेवीते	३।३।१५३
{ वेवेष्टि वेविष्टे	२।३।६१
वेष्टते	२।३।६४
वेष्टयति	२।३।६५
वेहते	१।३।३
वैरायते	१।३।४
,,	३।२।१२
{ वौषट्करोति वौषट्कुरुते	२।२।१५
व्यञ्जयति	१।४।२९
व्यतिजल्पति	३।४।३
व्यतिलुनन्ति	३।४।४
व्यतिषिञ्चते	३।४।२
व्यतिसृजति	२।४।३९
व्यतिस्ते	३।४।२
व्यतिहन्ति	३।४।३
व्यतिहसति	३।४।३
व्यत्येति	३।४।३
व्यथते	१।३।८, २२
,,	३।३।९८
व्यथयति	२।३।८५
व्यनक्ति	१।४।२९
व्यनिति	१।१।५
व्ययति	२।४।३२
{ व्यवदधाति व्यवधत्ते	२।४।२८
{ व्यवहरति व्यवहरते	२।४।१७
व्यवस्यति	१।३।३
व्यवैति	२।१।४९
व्यस्यति	१।४।२८
{ व्यस्यति व्यस्यते	२।४।२८
व्याकरोति	१।४।२९
व्याकुरुते	१।४।२९

पर्यायाः	का.व.प.
व्याक्षिपति व्याक्षिपते	२।३।९७
व्याख्याति	१।४।२१
व्याचष्टे	१।४।२१
व्याप्नोति	२।३।६१
व्याप्रियते	२।१।५
व्यायच्छते	२।१।५
व्यासेधति	२।१।४०
व्याहरति	१।४।१
व्याहरते	१।४।१
व्युच्छते	३।१।१
व्युदस्यति व्युदस्यते	१।४।३८
व्युन्नवति	३।३।१
व्युष्यति	२।४।२६
व्यूर्णोति	१।१।१४
व्यूर्ण्यति	१।१।१४
व्रजति	२।३।३२
व्रणति	१।५।१
व्रणयति	२।३।८१
व्रतयति	२।२।२६
,,	३।३।२३६
व्रीडति	३।३।१६५
व्रीड्यति	१।३।७
व्रीणाति	२।१।४१
व्रीयते	२।१।४१
व्लीनाति	२।३।६८
श	
शंसति	१।४।१, २२
शक्नोति	२।३।६२
शङ्कते	१।२।१०
शटति	३।३।४२
शठति	१।३।११
,,	२।५।१३
,,	३।३।४८
शठयति	१।४।८
शठयते	१।४।१९
शणति	२।२।११

पर्यायाः	का.व.प.
शण्डते	२।३।८५
,,	३।३।६
शपति	१।४।१२
शपते	१।४।१२
शप्यति	१।४।१२
शप्यते	१।४।१२
शब्दायते	१।५।१
,,	३।२।१२
शम्बाकरोति	२।४।३
शर्धति शर्धते	२।४।१०
शर्धते	१।५।१९
शर्वति	२।३।८३
शलते	३।३।७२
शल्भते	१।४।१९
शवति	२।३।३२
शशति	२।३।३६
शसति	२।३।८३
शाखति	२।३।६१
शाठयति	३।३।२१७
शाडते	१।४।१९
शाम्यति	१।१।१८
,,	२।१।५३
शास्ति	२।३।३
शिक्षते	१।४।२
,,	३।३।८६
शिक्षयति	१।४।३
,,	२।३।३
शिङ्क्ते	१।५।२१
शिङ्खति	१।२।३१
शिञ्जति	१।५।१
शिम्ब्यति	२।४।१०
शिल्पति	२।४।१३
शिशिक्षिषते	३।२।१
शीकते	२।४।१०
शीभते	१।४।१९
शीयते	१।१।१२
शीलति	१।२।२६
शील्यति	१।४।५

पर्यायाः	का.व.प.
शुच्यति	२।४।५२
शुण्ठति	२।४।९
शुण्ठयति	२।४।९
शुध्यति	२।२।३
शुनति	२।३।३२
शुन्धति	२।२।३
शुन्धते	२।२।३
शुन्धयति	२।२।३
शुभति	२।१।१४
शुम्भति	२।१।१४
,,	३।३।५६
शुल्बयति	२।४।१५
शुश्रूषते	२।२।८
शुष्यति	२।४।९
शूरयते	२।३।८०
शूर्यते	२।३।८३
,,	३।३।१६९
शूलति	२।१।५१
,,	२।३।८५
,,	३।३।७८
शूलयति	२।४।७
शूलाकरोति शूलाकुरुते	२।४।५०
शृषति	१।२।२८
शृणोति	१।२।३०
शेटति	१।३।१०
शेते	१।३।२६
शेवते	२।३।१३
शेवालीकरोति	२।३।८३
शेषति	२।१।३३
,,	२।३।८३
शेषयति	२।१।३३
शोचति	१।३।१५
शोठति	२।३।१७
शोणति	२।३।३२
,,	३।१।३
,,	३।३।५९
शोधयति	२।२।१

पर्यायाः	का.व.प.
शोभति	२।१।१४
,,	३।३।५५
शौटति	१।३।१९
श्च्योतति	२।४।३५
श्यामलायते	३।१।१४
श्यामायते	३।१।१४
श्यायते	२।३।३२
श्रणति	२।२।११
श्रथति	२।३।८३
श्रथ्नाति	१।४।२६
,,	३।३।२१०
श्रद्दधाति	१।२।१२
{ श्रद्दधाति / श्रद्धत्ते }	३।३।१६१
श्रद्धत्ते	१।२।१२
श्रन्थते	२।४।४२
श्रन्थयति	१।४।२६
{ श्रपयति / श्रपयते }	२।४।४८
{ श्रयति / श्रयते }	२।३।१३
श्राति	२।४।४८
श्राम्यति	१।३।२१
,,	२।२।२७
,,	३।३।१७५
श्रायति	२।४।४८
श्रीणाति	२।४।४८
,,	३।३।२०८
{ श्रीणाति / श्रीणीते }	२।४।३८
श्रेषति	२।५।८
श्रोणति	३।१।१६
श्लथति	२।३।८३
श्लाखति	२।३।६१
श्लाघते	१।४।१९
श्लेषति	२।५।८
श्लोकते	३।१।१६
श्लोणति	३।१।१६

पर्यायाः	का.व.प.
श्वङ्कते	२।३।३२
श्वचते	२।३।३२
श्वञ्चते	२।३।३२
श्वठयति	१।४।१८
श्वयति	१।१।८
,,	३।३।१३५
श्वर्तयति	२।३।३२
श्वलति	२।३।३३
श्वल्लति	२।३।३३
श्वसिति	१।१।५
श्वाठयति	३।३।२१७
श्विन्दते	३।१।२
श्वेतते	३।१।२
श्वेतयति	३।२।२४

ष

पर्यायाः	का.व.प.
ष्ठीवति	२।१।३२

स

पर्यायाः	का.व.प.
{ संयच्छति / संयच्छते }	२।५।१६
संयतते	२।३।२६
संयसति	१।३।३
संयस्यति	१।३।३
संयौति	२।४।३८
संरभते	१।३।१३
संशापयति	२।४।७
संरोहयति	.२।४।७
{ संवर्मयति / संवर्मयते }	२।३।२६
संवस्त्रयति	२।१।९
संवाहयति	२।२।१०
संविशति	१।३।२६
,,	२।१।४९
{ संवृणोति / संवृणुते }	२।४।२५
{ संवेत्ति / संवित्ते }	१।२।२
{ संशृणोति / संशृणुते }	१।२।२८

पर्यायाः	का.व.प.
संशेते	१।२।८
{ संस्करोति / संस्कुरुते }	२।४।६३
संसस्ति	१।३।२६
संसृजति	२।४।३८
संस्ति	१।३।२६
{ संस्तौति / संस्तुते }	१।४।५
संह्वयते	१।४।३१
सङ्कल्पयति	१।२।१५
सङ्कुचति	१।१।१०
सङ्क्रीडति	१।५।१३
सङ्क्रीडते	२।१।१७
{ सङ्क्षिपति / सङ्क्षिपते }	१।४।२७
सङ्क्षिप्यति	१।४।२७
सङ्क्ष्णुते	२।५।४
सङ्ख्याति	२।४।२३
सङ्गच्छति	२।४।३९
सङ्गिरते	१।२।२७
{ सङ्गृह्णाति / सङ्गृह्णीते }	१।४।२७
[,,	२।३।४
सङ्ग्रामयति	२।३।७८
सचते	२।४।१०, ३९
{ सचति / सचते }	३।३।१३३
{ सजूःकरोति / सजूःकुरुते }	२।३।१५
{ सज्जति / सज्जते }	२।३।२६
सञ्चष्टे	२।४।२२
{ सञ्चिनोति / सञ्चिनुते }	२।४।१२
सञ्चूर्णयति	२।३।८६
सञ्ज्ञपयति	२।३।८३
सटति	३।१।५
सट्टयति	२।३।७७
सत्करोति	२।२।७

पर्यायाः	का.व.प.
सन्नयते	२।५।२१
{ सत्याकरोति { सत्याकुरुते	२।४।२०
सत्यापयति	१।४।६
,,	३।२।२३
{ सत्यापयति { सत्यापयते	२।४।२०
सत्राकरोति	२।३।१९
सनति	२।३।१४
{ सनोति { सनुते	२।२।११
{ सन्तनोति { सन्तनुते	२।५।२१
सन्तर्जति	१।४।१९
सन्तानयति	२।५।२१
सन्तिष्ठते	१।१।१७
{ सन्दधाति { सन्धत्ते	२।४।५२
सन्दानयति	२।५।१६
सन्दिग्धे	१।२।८
{ सन्दिशति { सन्दिशते	२।३।११
सन्दीपयति	२।४।४७
सन्देग्धि	१।२।८
सन्धुक्षयति	२।४।४७
{ सन्नह्यति { सन्नह्यते	२।३।२६
सन्निकर्षति	२।३।५९
{ सन्निकृषति { सन्निकृषते	२।३।५९
{ सन्न्यस्यति { सन्न्यस्यते	२।२।३१
{ सपत्राकरोति { सपत्राकुरुते	२।५।१९
सपर्यति	२।२।६
सभाजयति	२।२।६
समति	२।३।२०
समर्थयति	१।२।१९
समनिति	१।१।५
{ समयाकरोति { समयाकुरुते	२।३।१७

पर्यायाः	का.व.प.
समवैति	२।४।३९
{ समस्यति { समस्यते	१।४।२७
{ समादधाति { समाधत्ते	१।२।२६,२७
समाप्नोति	१।१।१७
{ समाहरति { समाहरते	१।४।२७
समियति	२।४।३९
समूहति	२।४।१२
समूहते	२।४।१२
,,	२।४।४९
सम्मृच्छति	२।४।३९
सम्पद्यते	१।१।७
{ सम्पश्यति { सम्पश्यते	१।२।२९
सम्पृङ्क्ते	२।४।३८
{ सम्पृच्छति { सम्पृच्छते	१।२।९
सम्पृणक्ति	२।४।३८
सम्प्रधारयति	१।२।९
सम्प्रवहन्ते	३।४।३
सम्प्रहरते	२।३।७८
सम्प्रहरन्ते	३।४।३
सम्बध्नाति	२।४।३९
{ सम्बिभर्ति { सम्बिभृते	२।४।१२
{ सम्भरति { सम्भरते	२।४।१२
सम्भवति	१।१।२
,,	२।४।१६
,,	३।३।१
सम्भाण्डयते	२।४।१२
,,	३।२।४३
सम्भावयति	१।२।११
,,	२।२।७
सम्भुङ्क्ते	२।१।५०
सम्भ्रमति	२।३।१९
सम्भ्रम्यति	२।३।१९
सम्भ्राम्यति	२।३।१९

पर्यायाः	का.व.प.
सम्मर्दयति	२।३।७८
सम्मन्यते	२।२।७
सम्माति	२।४।१९
सम्मार्जयति	२।४।४९
सम्मार्ष्टि	२।४।४९
सरति	२।३।३२
सर्जति	२।४।२२
सर्पति	२।३।३२
सर्मति	२।३।८३
सलति	२।३।३२
सवति	३।३।१२९
सर्सति	२।३।३२
{ सहति { सहते	१।३।९
सहते	३।३।१३५
{ सह्यति { सह्यते	१।३।९
साक्षयति	१।२।१६
{ साक्षात्करोति { साक्षात्कुरुते	१।२।१६
साधयति	२।१।३
,,	२।४।४८
साध्नोति	१।१।३
सान्त्वयति	१।४।३९
सामयति	१।४।३९
सायति	१।१।१५
साहयति	१।३।९
{ सिव्यति { सिव्यते	२।४।१०
सिध्यति	१।१।३
{ सिनाति { सिनीते	२।५।१६
सिनुते	२।५।१६
{ सिनोति { सिनुते	२।५।१६
सिलति	२।४।१३
सीव्यति	२।४।१०
सीदति	१।१।१२
,,	३।१।१०६

पर्यायाः	का.व.प.
सीव्यति	२।५।२
सुखयति	२।२।२२
सुखायते	१।३।६
सुख्यति / सुख्यते	१।३।६
सुट्टयति	१।३।१०
सुमनायते	१।३।६
„	३।२।६
सुमनोभवति	१।३।६
सुरति	२।३।१
„	३।३।१९०
सुवति	२।३।१, १२
सूचयति	१।४।४०
सूदति	२।४।१०
सूदते	२।३।८३
सूक्षति	२।२।७
सूक्ष्यति	१।३।५
सृजति	२।१।३
सृज्यते	३।४।४३
सृम्भति	२।३।८३
सेटति	१।३।१०
सेघति	३।३।१३
सेवते	२।३।१३
सोसूच्यते	२।३।१७
सौति	२।३।१
„	३।३।१४८
सौधीयति	३।२।३
स्कन्दति	२।३।५१
„	३।३।१२१
स्कभ्नाति	२।५।१७
स्कभ्नोति	२।५।१७
स्कम्भते	२।५।१७
स्कम्भयति	२।५।१७
स्कुनाति	२।३।५४
स्कुनीते	२।३।५४
स्कुनुते	२।३।५४
स्कुनोति	२।३।५४
स्कुन्दते	२।३।८, ५४

पर्यायाः	का.व.प
स्कुम्नाति	२।५।१७
स्कुम्नाति	२।५।१७
स्खलति	१।४।१०
„	२।१।२०
स्तनयति	१।५।१०
स्तभ्नाति	२।५।१७
स्तभ्नोति	२।५।१७
स्तमति	२।३।२०
स्तम्भते	२।५।१७
स्तम्भयति	२।५।१७
स्तवीति	१।४।१८
स्तिम्यति	२।४।१०
स्तीम्यति	२।४।१०
स्तुते	१।४।१८, २३
स्तुच्यति	२।३।३०
स्तुम्नाति	२।५।१७
स्तुम्नोति	२।५।१७
स्तृणोति / स्तृणीते	२।४।२८
स्तृणुते	२।४।२८
स्तृणोति	२।४।२८
स्तृहति	२।३।८३
स्तेनयति	२।५।१०
स्तेपते	२।४।३५
स्तोमयति	१।४।१९
स्तौति	१।४।१८, २३
स्त्यायति	३।१।६
„	३।३।१२५
स्थगयति	२।४।२८
स्थलति	१।१।१४
स्थवयति	३।२।२२
स्थापयति	२।३।७
स्थिरीभवति	२।४।८
स्थुडति	२।४।२८
स्थूलयते	१।१।८
स्नाति	२।२।२
स्नायति	२।२।२
„	२।३।६४

पर्यायाः	का.व.प
स्निह्यति	१।३।१९
स्नुह्यति	२।१।३१
स्नौति	२।४।३६
स्पन्दते	२।३।२८
स्पर्धते	१।३।४
स्पर्शयति	२।२।११
स्पशति	३।३।११८
स्पशति / स्पशते	१।२।३२
स्पष्टयति	१।४।२९
स्पाशयते	३।३।२२४
स्पृणोति	२।३।२
„	३।३।१८१
स्पृशति	१।२।३२
स्पृहयति	१।३।१
स्फायते	१।१।८
स्फिट्टयति	२।३।७७, ८३
स्फीतीभवति	१।१।८
स्फुटति	१।१।९
स्फुण्डयति	२।१।२१
स्फुरति	१।२।१
„	२।३।२८
स्फुरते	२।३।६२
स्फुलति	२।३।२८
स्फूर्छति	१।२।२३
स्फूर्जति	१।५।११
स्फोटति	१।१।१२
स्फाटते	१।१।९
स्फोटयति	२।५।७
स्मयते	२।१।१६
स्मरति	१।२।१९
स्मापयते	१।३।१०
स्मीलति	१।१।१०
स्यन्दते	२।४।३५
स्यमति	१।५।१
स्यमयते	१।२।९
स्रंसति	१।२।२५
स्रंसते	२।३।५१
„	३।३।५२, ९६

पर्यायाः	का.व.प.
स्रङ्कते	२।३।३२
स्रम्भते	१।२।२५
स्रवति	२।३।३२
,,	२।४।३६
स्रीव्यति	३।३।१६३
स्वदते	२।४।५५
स्वधाकरोति / स्वधाकुरुते	२।२।१२
स्वनति	१।५।१
स्वपिति	१।३।२६
स्वरति	३।३।१२७
स्वर्दते	२।४।५५
स्वादते	२।४।५५
स्वाहाकरोति / स्वाहाकुरुते	२।२।१५
स्वीकरोति / स्वीकुरुते	२।१।३८
ह	
हटति	२।१।१४
हठति	२।५।१२
,,	३।३।४६
हदते	२।१।६
हन्ति	२।३।७९, ८३
,,	३।३।१४०
हम्मति	२।३।३२
हर्यति	१।३।१

पर्यायाः	का.व.प.
हर्यति	३।३।६९
हर्षति	१।३।१९
हूलति	२।४।१
हुलयति	२।४।६
हस्तयति	२।३।३२
हस्तयते	३।२।४०
हस्तेकरोति / हस्तेकुरुते	२।१।४२
हापयति	२।१।३९
हिंसति	२।३।८३
हिंसयति	२।३।८३
हिक्कति	१।५।१४
हिक्कते	१।५।१४
हिण्डते	१।३।१०
,,	३।३।३८
हिनस्ति	२।३।८३
हिनोति	३।३।१७९
हिन्वति	२।२।१६
हिलति	२।१।१८
हुण्डते	३।१।६
हूर्छति	२।३।२२
हृणीयते	१।३।७
,,	३।२।१४
,,	३।३।२३९
हृष्यति	१।३।६, १९
हेठते	२।३।८५

पर्यायाः	का.व.प.
हेडति	२।३।६४
हेडते	१।३।१०
हेपते	१।५।८
होडते	१।३।१०
होलति	३।३।१०४
ह्मलति	२।३।२९
ह्मलयति	२।३।७२
ह्मालयति	२।३।७२
ह्गति	२।४।२८
हसति	१।१।१३
,,	१।५।१
ह्रादते	१।५।१
ह्रीच्छति	१।३।७
ह्रेषते	१।५।८
ह्लगति	२।४।२८
ह्लादते	१।३।६
,,	१।५।१
,,	३।३।१०
ह्वयति / ह्वयते	३।३।१२२
ह्वयते	१।४।३२
ह्वरति	२।३।२२
ह्वलति	२।३।२९
,,	३।३।१००
ह्वलयति	२।३।७२
ह्वालयति	२।३।७२

इति पर्यायसूची ।

अथ पर्यायार्थसूची ।

पर्यायार्थाः	का.व.प.
अ	
अङ्कन	३।३।२१४
अङ्गचूर्णन	२।३।८९
अङ्गीकरण	३।३।२०४
अतिक्रम	२।३।५५
,,	३।३।३९
अतिविस्तार	१।४।२८
अतिशय	२।३।६९
अदन	३।३।७०
अद्भुत	२।३।७०
अधिगम	३।३।१५०
अधिरोहण	२।३।२७
अधोगति	२।३।५१
अध्ययन	१।४।२
अध्याहार	३।३।२०५
अनवधान	१।२।२५
अनवस्थान	३।३।१०८
अनादर	१।३।१०
,,	३।३।३८,१९८,२२०
अनुकार	२।१।१९
अनुज्ञा	१।२।२८
अनुमा	१।२।१७
अनुशय	१।३।१६
अनृतोदित	१।४।७
अन्तर्धि	२।४।२५
अन्तिक	२।३।५९
,,	३।३।२१३
अन्यत्व	१।४।१०
अन्यथात्व (असकृत्कृत)	१।४।११
अन्यस्त्रीकामन	२।१।४६
अन्वेषण	२।४।३१
अपक्षय	१।१।१९
अपशब्द	१।४।९
अपह्नव	१।४।३७
अपाङ्गलि	२।३।४६
अपानशब्द	१।५।१९
अभिक्रम	२।३।५६
अभिभव	२।३।६८
,,	३।३।१३५, २०२
अभियोग	२।३।५७
अभिवादन	३।३।५
अभिषव	२।४।५२
अभुक्ति	२।२।२६
अभिश्रण	३।३।१४७
अर्चन	२।२।६
,,	३।३।११७
अर्जन	२।४।१९
,,	३।३।२८
अर्दन	२।३।८४
अलङ्कार	३।३।२३१
अलमर्थ	३।३।२२
अल्पत्व	१।१।१३
अल्पाभवन	३।३।३३
अवगति	३।३।८१
अवतंस	२।१।१२
अवधान	१।२।२६
अवयव	३।१।५
अवसादन	३।३।४२, १०६
अवस्रंस	३।३।५२
अवस्रंसन	३।३।५३,९६
अवाप्ति	३।३।८१
अशनिनिर्घोष	१।५।११
अशुचीकरण	३।३।१४१
अश्वध्वनि	१।५।८
अश्वाकामन	२।१।४७
असंस्कार	३।३।२१७
असन	३।३।१४२, १५३
असम्यग्युक्ति	१।४।८
अस्तङ्गत	२।३।५२
आ	
आकर्ष	२।३।६७
आक्रोशन	१।४।१२
आक्षेप	३।३।११३
आख्यान	३।३।२२५
आग्रह	१।३।१३
आचमन	२।२।४
आच्छाद	२।१।९
आज्ञा	२।३।९
आतञ्चन	२।४।३७
आदर	२।२।७
,,	३।३।२२०
आदान	२।१।३८
,,	३।३।६०,७३,१११, ११२,१२०,२१८
आद्योपलम्भ	३।३।१
आनति	२।४।४०
आप्रवण	२।३।५४
आभिमुख्येनवचन	१।४।३६
आमन्त्रण	२।२।१७
आयत्ति	२।३।६
आयाम	३।३।२०
आर्तध्वनि	१।५।६
आर्द्रीभाव	२।४।१०
आलम्बन	२।४।३८
,,	३।३।२१३
आलस्य	३।३।४९
आलिङ्गन	२।१।४४
आलेखन	३।३।२०६
आवरण	३।३।४१

पर्यायार्थाः	का.व प.
आशिष्	३।३।४
आशीर्वाद	१।४।२५
आश्लेष	३।३।५८
आस्वाद	१।२।३३
आह्लाद	३।३।१२
आह्वान	३।३।१६, १०५
इ	
इच्छा	१।३।१
,,	३।३।८१, ८८
इज्या	३।३।८५
इज्यारम्भ	२।२।२३
इन्द्रियलय	३।३।१२८
ई	
ईक्षण	१।२।२९
ईक्षण (दैवपर्यालोचन)	३।३।१७२
ईर्ष्या	१।३।५
उ	
उक्ति	१।४।१
,,	३।३।१६१
उक्तिविषय	३।३।१३४
उच्छ्राय	२।३।३०
,,	३।३।२४
उञ्छ	२।४।१३
उत्कण्ठा	१।२।२०
उत्कण्ठास्वन	१।५।१२
उत्कर्ष	३।३।८०
उत्कर्षसम्प्राप्ति	२।३।९०
उत्कोचादिवशीकृति	२।३।५
उत्क्षेप	२।४।३९
उत्तरण	३।३।१३०
उत्त्रासन	२।३।७४
उत्सादन	२।१।८
उत्साह	१।३।३
,,	३।३।१७, ६३, १३४
उदय	२।३।४८
उद्वेग	१।२।१६

पर्यायार्थाः	का.व.प.
उद्यम	२।३।६३
उद्वाह	२।१।४२
उन्माद	१।३।२०
उपकरण	३।३।२३०
उपकृति	३।३।१८५
उपक्रम	२।१।१
,,	३।३।१७१
उपताप	३।३।३, ४, १२७
उपतापन	३।३।२३०
उपनयन	३।३।८५
उपभोग	२।२।५०
उपमा	१।२।१७
उपयोग	३।३।२०१
उपलेपन	२।४।४६
उपवेशन	२।१।३६
उपसेवा	२।२।१०
उपस्कार	३।३।२२६
उपादान	३।३।२१२
उपार्जन	३।३।२८
उपालम्भ	१।४।१६
उपास्ति	२।२।८
उप्तकृष्टि	२।४।२
उप्ति	२।४।६
,,	३।३।१२३
ऊ	
ऊर्ध्वत्व	२।१।३७
ऋ	
ऋगिभरूपस्तवन	१।४।२२
ऐ	
ऐश्वर्य	२।३।१
,,	३।३।३, ४, १२९, १४८, १९०
क	
कत्थन	१।४।१९
,,	३।३।१८४
कफजशब्द	१।५।१६
,,	३।३।८७

पर्यायार्थाः	का.व.प.
कम्प	२।३।७५
,,	३।३।५०,५१,९९,१४४
कम्पन	३।३।२३
करण	३।३।७१
करिकरध्वनि	१।५।२०
कल्याण	१।५।६
कवित्व	१।४।२०
काङ्क्षा	३।३।१७४
कान्ति	३।३।६१, १४२, २००, २०७
कामन	२।१।४५
कार्मुकध्वनि	१।५।२०
कुक्षिशब्द	१।५।१८
कुटिलगति	२।३।३५
कुत्सन	३।३।२६
कुत्सा	३।३।११५
कुत्सागति	२।३।४३
कुत्सितजप	२।२।२५
कुत्सितस्मयन	२।१।२२
कृच्छ्रजीव	१।१।६
कृति	२।१।२
कृपा	१।३।१४
कृशानुफूत्कृति	३।३।१२६
कृषि	२।४।१
केलि	२।१।२१
कैतव	३।३।१९, ४८
कैवल्य	२।२।३२
कौटिल्य	२।३।२२
,,	३।३।२९, ३३, १०७, १८७
क्रय	२।४।१८
क्रिया	३।३।८१
क्रीडन	२।१।१७
क्रीडा	३।३।९, ९१, १६२
क्रोध	१।३।१३
क्लेद	३।३।६६
क्लेशन	३।३।८२

पर्यायार्थाः	का.व.प.
क्लैब्य	३।३।२१
क्षरणा	२।४।३५
,,	३।३।५०, १५७
क्षान्ति	१।३।९
,,	३।३।१३५, २०२
क्षालन	३।३।२३२
क्षुत	१।४।१५
क्षुध्	२।१।२५
क्षेपण	३।३।३२
क्षोभ	३।३।३१
ख	
खण्डन	३।३।१८८
खादन	३।३।१४२, १५३
खेद	३।३।१७५
खेला	३।३।१९१
ग	
गति	२।३।३२
,,	३।३।७, १३, १९, २१, २३, २६, २८, ३०, ३१, ३२, ३८, ४१, ४२, ४९, ५७, ५९, ६१, ६२, ६४, ६५, ६९, ७७, ८१, ८३, ८४, ९६, ९७, १००, १०६, १०९, १११, ११६, १२८, १२९, १३१, १३५, १३९, १४०, १४३, १४४, १५३, १५४, १६२, १६३, १६७, १७९, १८७, १९५, १९६, २००, २१७, २२१
गत्याक्षेप	३।३।१९
गन्धन	३।३।१३९
गमन	३।३।५८, १४२
गर्भमोक्ष (प्रसव)	२।१।५२
गर्व	१।३।१९
गर्हितगोर्णि	२।१।२८
गर्हितवाह	२।५।१९
गर्ह्यदंश	२।१।२९
गात्रस्थौल्य	३।३।१७७
गार्ध्य	१।३।२
गीत	१।५।२२
गीर्णि	२।१।२७
गुणन	२।४।२४
गुणोक्ति	३।३।२३३
गुप्तोक्ति	२।३।२३
गोकर्तृकहिंसा	२।३।८२
ग्रन्थ	१।४।२६
,,	३।३।२, १८६
ग्रहण	३।३।१४१, २२४
ग्लानि	१।३।२१
,,	३।३।१७४
ग्लेपन	३।३।१०१
घ	
घसन	३।३।१९४
घृणा	३।३।२३४
घोरवासित	१।५।६
,,	३।३।८८
घ्राण	१।२।३१
च	
चतुरगति	२।३।३८
चर्चा	२।१।१०
चलन	२।३।२९
,,	३।३।७२, ७४, ९८, ११०, १८३, १९९
चिन्ता	३।३।११६
चुम्बन	२।१।४८
चेतना	३।३।२२५
चेष्टन	२।१।५
चोदन	३।३।१६५
छ	
छद्मगति	२।३।४०
छेद	३।३।१८८
छेदन	२।५।५
,,	३।३।२१६, २२३, २२८
ज	
जग्धि	३।३।७७
जन्म	१।१।२
,,	३।३।१
जप	२।२।२४
जरा	१।१।११
जागर	१।३।२८
जिघांसन	१।३।१२
जिज्ञासन	३।३।८६
जीमूतध्वनि	१।५।१०
जीव	१।१।५
जीवन	३।३।८२
जृम्भ	१।३।२५
ज्ञान	१।२।२
,,	३।३, १४९, १७१
ज्ञापन	३।३।२२२
ज्येष्ठेऽनूढे कनिष्ठ-विवाह	२।१।४३
ज्योतिरुद्गम	२।३।४९
त	
तक्षण	२।५।३
तन्द्री	१।३।२४
तपस्	३।३।१७५
तपःक्लान्त	२।२।२७
तर्पण	२।२।१६
,,	३।३।२०७
तर्ष	२।१।२३
ताडन	२।३।७७
तायन	३।३।६३
तारशब्द	३।३।२९, १०७
तारनिस्वन	१।५।६
तिर्यग्ध्वनि	१।५।४
तीक्ष्णत्व	२।५।४
तृप्ति	२।१।३४
,,	३।३।१८, ८१
तेजोविरति	१।१।१८
तोषण	२।२।२२

पर्यायार्थाः	का.व.प.
त्याग	२।१।३९
त्राण	२।३।२
,,	३।३।३६
त्रिदशार्चा	२।१।९
त्रिःकृषि	२।४।४
त्वरण	३।३।१६६
त्वरा	२।३।१९
थ	
थूत्कृति	२।१।३०
द	
दंश	२।१।३०
दम्भ	३।३।२७
दम्भेच्छा	२।३।२९
दरिद्रत्व	१।१।१४
दर्शन	३।३।२१४
दान	२।२।११
,,	३।३।८, ६५, ८१, ९७, १२१, १२४, १५५, १६१
दाह	२।५।८
दीपन	३।३।१२
दीप्ति	२।१।१४
,,	३।३।२५, ५६, ६१, ८७, ९५, १११, १२४ १५७, १५८, १६४, १९०, १९७
दुःख	१।३।२२
दुर्गन्ध	३।३।६७
दुष्कृत	२।५।१९
दृष्टि	३।३।१४६
देवन	३।३।१५२, १९७
देवार्चा	३।३।१२१, १३८
दैन्य	३।३।५१
दैवंपर्यालोचयतीत्यर्थ	१।२।२१
दोहन	२।४।३४
दोहानुकूल्य	२।४।३३

पर्यायार्थाः	का.व.प.
द्युति	३।३।८१, १६२
द्रवीकृति	२।४।५१
द्विःकृषि	२।४।३
द्वेष	१।३।४
ध	
धान्यावरोध	३।३।१०२
धापन	२।२।१८
धारण	२।३।८
	३।३।८, २४
धिक्	३।३।२३४
धूर्तक्रिया	२।५।१३
धृति	३।३।११९, १६१
धौर्त्य	३।३।२४०
ध्यान	१।२।१८
ध्वनि	३।३।६०
ध्वंसन	३।३।९६
न	
नमस्कार	३।३।१३२
नाशन	२।३।८७
निकार	३।३।२२६
निकेत	३।३।२१८
निद्रा	१।३।२६
निन्दा	१।४।१४
,,	३।३।१८४
निरसन	३।३।१२४
निराकृति	१।४।३८
निरोधन	२।३।६६
निर्णय	१।२।१४
निर्णेतृत्वेन भजन	३।३।१३७
निवास	३।३।४५, ११५
निशामन	३।३।११६, ११७
निष्कर्ष	२।५।१४
निष्पत्ति	३।३।७५
नीचैर्गति	२।३।४२
नृत्त	२।१।१५
नैपुण्य	२।४।२१
न्यास	२।४।२७

पर्यायार्थाः	का.व.प.
न्यासार्पण	३।३।२२७
प	
पथिकर्तृक	३।३।१३८
पराभिभूति	३।३।८०
परिणाम	१।१।७
परिभाषण	३।३।७३, ९२
परिभाषा	३।३।४३
परिवृति	१।३।२७
परिवेषण	२।२।१९
पर्याप्ति	३।३।१, ७६, ११०
पलायन	२।३।५३
,,	३।३।४०
पाक	२।४।४८
,,	३।३।२०८
पान	२।१।२४
पालन	३।३।६८, १५६,
,,	१८१, २०९
पितृदान	२।२।१२
पूजन	३।३।२४, ३१, ३५
पूजा	३।३।२३५, २३८
पूरण	२।२।२१
,,	३।३।१५४, १५६, २०९, २११, २२३
पोष	३।३।१६१
पोषण	३।३।१६०
प्रकथन	३।३।२०१
प्रकम्पन	२।३।७२
प्रकाशन	१।४।२९
प्रक्षेप	२।२।१४
प्रजन	३।३।१४२
प्रणति	२।२।५
प्रतिघात	३।३।१८
प्रतियत्न	२।४।५४
,,	३।३।२०५
प्रतिष्टम्भ	३।३।२९, १०७
प्रतिष्ठा	३।३।२
प्रतिहर्ष	३।३।२१०

पर्यायार्थाः	का.व.प.
प्रतीक्षा	२।३।१८
प्रत्यक्ष	१।२।१७
प्रत्यभिज्ञान	१।२।२३
प्रमर्द	३।३।१९३
प्रमा	१।२।१७
प्रमाद	३।३।९२, ९६
प्रयोजकाह्वय	२।३।७५
प्रवेश	३।३।८१
प्रश्न	१।४।३३
प्रसव	३।३।१२९, १४८
प्रस्नव	२।४।३४
प्राकट्य	३।३।१
प्राणन	३।३।१०२, २१५
प्रापण	२।३।१६
,,	३।३।७९, ११९, १२८
प्राप्ति	२।३।६०
,,	३।३।१
प्रीति	१।३।६
,,	३।३।१८१, १८२
प्रेप्सा	३।३।६९
प्रेरण	२।३।१२
,,	३।३।५८, १९२
प्रेषण	२।३।१०
प्रोञ्छ	२।४।२५
प्लव	३।३।१३०
प्लुतगति	२।३।३६
प्लुति	३।३।४६
ब	
बन्ध	३।३।१६१
बन्धन	३।३।२५
बन्धुक्रिया	३।३।१०३
बल	३।३।२१५, २१८
बलात्कार	३।३।४६
बलात्कृति	२।५।१२
बलाद्धरण	२।५।११
बलार्पण	२।३।७९
बाधन	३।३।११८

पर्यायार्थाः	का.व.प.
बाल्य	३।३।४३, १९४
बीभत्स	१।३।२३
बुद्धि	३।३।११६
भ	
भक्ष	३।३।१५१
भङ्ग	२।३।८९
भय	३।३।९८, १८३, १९९
भर्त्सन	३।३।१५८, २१६
भाग	३।३।८१
भावकृति	३।१।१८
भाषण	३।३।५५, ५६
भाषा	३।३।२१८
भास्	३।३।१५२
भासन	३।३।१३४
भीति	१।३।८
भीमार्थ	३।३।१८९
भुक्ति	२।१।२६
भूषण	२।१।११
,,	३।३।११०
भूषा	३।३।७६, २१९
भूषाख्यामोचन	२।१।१३
भूषाध्वनि	१।५।२१
भेद	२।३।२४
भेदन	२।५।७
भैषज्य	२।१।५३
भोजन	२।२।२०
,,	३।३।१४५, २३६
भोजननिवृत्ति	३।३।२१,२१६
भ्रंश	३।३।७०
भ्रम	२।३।४७
भ्राष्ट्रपाक	२।४।४९
म	
मज्जन	२।२।२
मद	३।३।७
मनसागोचरीकार	१।२।३
मनस्वित्व	१।२।४
मन्त्रकरण	३।३।१३८

पर्यायार्थाः	का.व.प.
मन्थन	३।३।१७८
मन्दगति	२।३।३७
मन्दाक्ष	३।३।२३९
मरण	१।१।१७
मरुत्तोगति	३।३।१३६
मर्द	२।३।८६
माङ्गल्य	३।३।१३
माद	३।३।३७, ४५
माधुर्य	३।३।२३८
माध्यस्थ्य	२।२।२९
मान	१।४।१५
,,	३।३।१, ९, १५९
मानस	३।३।५४
मारण	३।३।२२२
मार्गसंस्कार	३।३।२२१
मिति	१।२।१७
मिथ्याज्ञान	३।३।१०८
मिथ्याभिशंसन	१।४।१३
मिश्रण	२।४।३८
,,	३।३।१४७, २०८
मुण्डन	३।३।१२३
मूत्रण	२।१।७
मूर्तिभाव	३।३।१२८
मेदन	३।३।२७
मेधा	१।२।५
,,	३।३।११३, ११४
मैत्री	३।३।१३८
मैथुन	२।१।४९
मोक्ष	३।३।९४
मोचन	३।३।१७३, १७६, १७७, २१०, २११
मोद	३।३।७
मोह	१।२।२४
,,	३।३।३४
मोहन	३।३।२२९
मौण्ड्य	२।२।२८
,,	३।३।८५

पर्यायार्थाः	का.व.प.
म्रक्षण	३।३।२००
य	
याच्ञा	२।४।३०
„	३।३।३, ४, १९, ३०, ३१, ८१
यात्रार्थप्रश्न	१।४।३४
युद्ध	२।३।७८
„	३।३।१८४
र	
रक्षण	३।३।६४, ६९
रक्षा	३।३।८१
रश्मिमत्	३।१।३
रिङ्खण	२।१।२०
रुचि	२।४।५९
रुज्	२।१।५१
„	३।३।४२, ७८
रोदन	१।३।१७
„	३।३।१६, १०९
रोपण	२।४।७
रोष	३।३।२३७, २३९
ल	
लज्जा	३।३।१६९
लवन	३।३।२३२
लिप्सयोपस्थिति	३।३।१३८
लिप्सा	३।३।२
लौहित्य	३।३।५९
व	
वञ्चन	१।३।११
वयोहानि	३।३।१६८
वरण	२।१।४१
वर्जन	२।१।४०
वर्णक्रिया	३।३।२३३
वर्धन	२।४।११
वर्ष	३।३।४१
वशीकृति	२।३।४
वाक्य	३।३।२०९
वातगति	२।३।४९
वादित्रग्रहण	३।३।११६
वान्ति	२।१।३१
वारण	३।३।७६, ११०
विकलगति	२।३।४१
विकास	१।५।९
विक्रम	३।२।८०
विक्रय	२।४।१९
विक्लित्ति	३।३।१७२
विक्षेप	२।२।१३
विघ्न	२।५।२०
विजिगीषा	३।३।१६२
विडुत्सर्ग	२।१।६
वितर्क	१।२।९
विस्तोत्सर्ग	२।५।२९
विद्याग्रहण	३।३।८६
विनाश	१।१।१६
विप्रश्न	१।४।३९
विभाग	२।४।२६
विश्रम	१।२।६
विमति	१।२।७
विलम्बन	२।३।१७
विलसन	३।३।९९
विलेखन	३।३।२९, १०७
विवासन	३।३।२२९
विवृति	२।४।२६
विवेक	१।२।१३
विशरण	१।१।१२
„	३।३।४२, ६७, ७९, १०६
विश्राणन	३।३।८३
विश्रान्ति	२।१।३९
विश्लेषण	२।४।३७
विश्वास	१।२।१२
„	३।३।१४९
विस्तार	३।३।२०४, २३३
विस्मृति	१।२।२३
विस्रम्भ	३।३।१६१
वीणयोपगान	१।५।२३
वृकशब्द	१।५।३
वृत्ति	३।३।६३, १३४
वृद्धि	१।१।८
„	३।३।८१, ८४, ९३, १३९, १५४, १७९, २३९
वेगगति	२।३।३३
वेदमाचष्ट इत्यर्थ	१।४।४
वेष्ट	२।३।६४
वेष्टना	२।३।६९
वैकृत	३।३।२०९
वैक्लव्य	२।३।२०
वैतुष्यकरण	२।४।१४
वैमनस्य	३।३।२३७
वैरशुद्धि	३।३।२२७
वैराग्य	२।२।३०
व्यक्तवाक्	३।३।१४६
व्यक्ति	३।३।२००
व्यथन	३।३।३९
व्यवहार	२।४।१७
„	३।३।१६२
व्याप्ति	२।३।६१
„	३।३।८९, १९३, १८०
व्युष्ट	३।१।१
व्यूति	२।५।१
व्योमगति	२।३।३४
व्रतादेश	३।३।८९
श	
शाकटकूजन	१।५।१३
शक्ति	२।३।६२
„	३।३।१
शङ्का	१।२।१०
शब्दक्रन्दन	३।३।४६
शब्द	३।३।१०, १७, ३७, ४४, ५७, ६२, ६६,

पर्यायार्थाः	का.व.प.
	७१,१२२,१२५,१२६, १५९, १८५, १८९
शब्दकर्मकार्थ	३।३।२०३
शब्दन	३।३।१३२
शब्दवाचिन्	१।५।१
शास्त्रसम्बन्धि-प्रोत्साह	१।४।२४
शाठ्य	३।३।१७
शासन	३।३।१४३
शास्त्र	३।३।१२
शिक्षण	१।४।३
शिष्टि	२।३।३
शीलन	१।४।५
शुक्लत्व	३।१।२
शुचि	३।३।४०
शुचीभाव	२।२।३
शुद्ध	३।३।१०९
शूलपाक	२।४।५०
शेष	२।१।३३
शैघ्र्य	३।३।८४
शैथिल्य	२।४।४२
शोक	१।३।१९
शोष	२।४।९
शोषण	३।३।२२, १३१,१६३
शौच	२।१।१
,,	३।३।१६०, २३१
श्यामत्व	३।१।४
श्रद्धा	३।३।२३०
श्रद्धायुक्तकृति	२।१।४
श्रवण	१।२।३०
श्रुति	३।३।८१
श्लेष	३।३।९१
श्लोकोपस्तवन	१।४।२१
श्वध्वनि	१।५।२
श्वैत्य	३।३।१९१
स	
संराद्धि	३।३।१७०

पर्यायार्थाः	का.व.प.
संवरण	३।३।१०४, ११२
संवृति	३।३।७२, १२०
संशय	१।२।८
संश्रव	१।२।२७
संश्लेषण	३।३।२२४
संस्कृति	२।४।६३
संस्त्यान	३।३।१०३
संहूति	१।४।३१
सङ्कल्प	१।२।१९
सङ्कोच	१।१।१०
सङ्क्लेश	३।३।४७, ४८
सङ्क्लेशन	३।३।११
सङ्क्षेप	१।४।२७
सङ्ख्यान	२।४।२३
,,	३।३।७१
सङ्गति	२।४।३९
सङ्गतिकर्म	३।३।१२१
सङ्गतिकृति	३।३।१३८
सङ्गम	३।३।११४
सङ्घात	३।१।६
,,	३।३।४४, ७८, ८९, १२६, १८०
सञ्चय	२।४।१२
,,	३।३।७४
सञ्चार	२।३।५०
सत्ता	१।१।१
सत्योक्ति	१।४।६
सध्वनि भुक्ति	२।१।२६
सनिन्दोपालम्भ	१।४।१७
सन्ततगति	२।३।३९
सन्तर्जन	३।३।९२
सन्तान	२।५।२१
सन्दीपन	३।३।८२
सन्देश	२।३।११
सन्धान	३।३।१७८
सन्धुक्षण	२।४।४७
सन्नाह	२।३।२६

पर्यायार्थाः	का.व.प.
सन्निकर्ष	३।३।११५
सन्न्यास	२।२।३१
समवाय	३।३।१३३
समुच्छ्राय	३।३।३४
सम्पत्ति	३।३।१
सम्पर्चन	३।३।२९, १०७, २२९
सम्भक्ति	२।३।१४
,,	३।३।६०, ६२
सम्भव	२।४।१६
सम्भावना	१।२।११
,,	३।३।१
सम्मार्ग	२।४।४५
सव्यथनिष्कर्ष	२।५।१५
सहन	३।३।९०
सान्त्वन	१।४।३९
सामभिरुपश्लोकन	१।४।२३
सामर्थ्य	३।३।१, २०
साहसिक्य	२।५।१८
,,	३।३।२०१
साहित्य	३।३।१
साह्य	२।३।१५
सिद्धि	१।१।३
सुरतशब्द	१।५।१
सूचन	१।४।४०
सेक	२।४।१०
सेचन	३।३।९०
सेनयाऽभियान	२।३।५८
सेवन	३।३।१३३, १८२,२०१
सेवा	२।३।१३
सोमरक्षण	३।३।१३६
सौख्य	३।३।६
स्तम्भ	२।५।१७
,,	३।३।१६१
स्तव	३।३।५
स्तुति	३।३।७, १४५, १६२
स्तेय	२।५।१०

पर्यायार्थाः	का.व.प.
स्थान	३।३।२८
स्थिति	१।१।४
स्थिरीकृति	२।३।७
स्थैर्य	२।४।८
,,	३।३।१४, १९६
स्नान	३।३।१७८
स्नेह	१।३।१९
,,	३।३।१७६, १७७
स्नेहन	३।३।९४, २११, २२८
स्पन्दन	२।३।२८
स्पर्धन	३।३।१२२
स्पर्धयाहव	१।४।३२
स्पर्श	१।२।३३
स्पर्शन	३।३।११८
स्पृहा	३।३।१६१
स्फीतता	३।३।६८
स्फूर्ति	१।२।१
स्मरण	१।२।१९
स्मृति	१।४।१८
,,	३।३।१९०
स्यन्दन	३।३।११९
स्यूति	२।५।२
स्रव	२।४।३६
स्वप्न	३।३।७, १९२, २४०
स्वप्रकाशन	३।३।१३७
स्वाद	३।३।९५
स्वाम्यर्थ	३।३।८१
स्वीकार	३।३।१७१

ह

पर्यायार्थाः	का.व.प.
हरण	३।३।२२८
हर्ष	३।३।१०१
हर्षण	३।३।१७३
हलिग्रह	२।४।५
हविरासेक	३।३।१५५
हविर्दान	२।२।१५
हस	२।१।१६
हसन	३।३।१५१
हस्तिध्वनि	१।५।९
हिंसन	३।३।११३, ११४
हिंसा	३।३।११, १४, १५, ३६, ३९, ४७, ४८, ५५, ५६, ६५, ७३, ७९, ८१, ८३, ८४, १०४, १२०, १४०, १५४, १६६, १६७, १६८, १६९, १७०, १८४, १८६, १८७, १९८, २१८
हिक्का	१।५।१४
हूति	१।४।३०
हृति	३।३।२२७
हेतुतोऽद्भुत	२।३।७१
ह्री	१।३।७
ह्लाद	३।३।१०
ह्वरण	३।३।१६४

इति पर्यायार्थसूची ।

आख्यातचन्द्रिकायाश्शुद्धिपाठः ।

मूले—

काण्डाः	श्लोकाः	अशुद्धाः	शुद्धाः
१	४६	संसति	संसति
,,	५३	विचायति	†विचायति
,,	७६	अपराध्यत्य-	अपरध्यत्य-
,,	८५	गर्वत्युद्धति	गर्वत्युद्धान्ति
२	१०५	जिह्वीते	जिह्वीते
,,	१०८	ध्रजति	ध्रजति
,,	१३२	स्युरुथम-	स्युरुथमे-
२	१५७	तृहत्यु-	तृहत्यु-
,,	१६६	हठते	हेठते
,,	२०४	श्चोतति	श्च्योतति
३	२०	वाष्पायते-	बाष्पायते-
,,	७९	स्यात्तू	स्यात्तु
,,	१६५	नानोज्ञ	नानोर्ज्ञ

टिप्पण्याम्—

पृ. ५ †"निचायति" इति पाठान्तरम्' इति वर्द्धनीयम् ।

पृ. ४६ "स्तुतै" इत्यत्र "स्तुतौ" इति संशोध्यम् ।

पृ, ४९ "दशिभ्यां च नानोर्ज्ञौना" इत्यत्र "दशिभ्यां च नानोर्ज्ञौना" इति पाठान्तरम्' इति संशोध्यम् ।

सूच्याम्—

"अवमाति २।४।२६" इति निवेशनीयम् ।

सन्देहपदानि ।

का.व.प.

२।४।१४ 'क्षिपति' इति द्विःपाठः ।

२।४।२७ 'संक्षेपे' इति 'संक्षिप्तौ' इति च द्विरर्थनिर्देशः ।

२।३।८३ 'रुशति' इति द्विःपाठः ।

२।३।८५ 'करोति वैकल्यमुदाह्निभ्योमी' । 'करोरि वैकल्यमुधा दुभ्योमी' । 'करीति वैगुल्लुमुध्यतोभ्योमी' (पा.) ।

२।४।१६ सम्भवे सम्भवत्यपि ।

२।४।३२ 'विनयते' इति द्विःपाठः ।

२।५।१६ 'सिनाति च सिनोति च । संयच्छत्यात्मने पद् स्युः' इत्युक्त्यैव 'सिनुते' इत्यस्य सिद्धौ 'सिनुते च कञ्चते' इति पुनः पाठः ॥ 'जुडत्यपि च संहति कञ्चते' (पा.) ।

३।२।११ "सुखादेः……दुःखायतेमुखाः" इत्यत्र "……सुखायतेमुखाः" इति युक्तः पाठः प्रतिभाति ।

८९ आगदीशोव्यधिकरणम्। न्यायाचार्यश्रीशिवदत्तमिश्रविरचित गंगाख्यव्याख्या टिप्पणी सहितम्। (न्यायविभागे २) रु० २—८
९० काव्यकल्पलतावृत्तिः। श्रीअमरचन्द्रयतिनिर्मिता अरिसिंहकृतसूत्रसहिता। (अलङ्कारविभागे ४) रु० १—४
९१ वैयाकरणसिद्धान्तचन्द्रिका। श्रीरामाश्रमप्रणीता। श्रीसदानन्दकृत-सुबोधिन्या, श्रीलोकेशकरकृत-तत्त्वदीपिकया व्याख्यया च सहिता। पं० श्रीनवकिशोरशास्त्रिणा-निर्मितया चक्रधराख्य महत्या टिप्पण्या अव्ययार्थमालया लिङ्गानुशासनप्रक्रियया उणादिकोषेण च सहिता। (व्या० वि० ११) पूर्वार्द्धम्। रु० २—८ उत्तरार्द्धं। रु० २—८
९२ त्रिपुरारहस्यम् (महात्म्यखण्डम्) साङ्ख्ययोगशास्त्राचार्य श्रीमुकुन्दलाल शास्त्रिणा संशोधितम्। साहित्याचार्य खिस्ते-इत्युपाख्य पं० श्रीनारायणशास्त्रिणा निबद्धाभ्यां भूमिकाऽध्यायानुक्रमणिकाभ्यां च सहितम्। (पुराणेतिहास वि०१) रु० ५—०
९३ आपस्तम्बधर्मसूत्रम्। श्रीमद्धरदत्तमिश्र विरचितया उज्ज्वलाख्यया वृत्त्या संवलितम्। (कर्मकाण्डविभागे ७) रु० ४—०
९४ अवच्छेदकत्वनिरुक्तिः। श्रीजगदीशतर्कालङ्कारकृताः। न्यायाचार्य श्रीशिवदत्त-मिश्रविरचित गंगाख्यव्याख्या टिप्पणी सहितः। (न्याय वि० १३) रु० १—४
९५ (१) संस्कारदीपकः। म० म० पण्डित श्रीनित्यानन्दपन्त पर्वतीय विरचितः। गणेशपूजादिग्रहयागान्त-पूर्वाङ्ग निरूपणात्मकः प्रथमोभागः। (कर्म० वि० ८)रु० ३—०
९५ (२) संस्कारदीपकः। " " " विवाह-गर्भाधानादिकशास्त्रान्तसंस्कारनिरूपणात्मकः द्वितीयोभागः। ,, रु० ३—०
९५ (३) संस्कारदीपकः। " तुलादानादि-मुक्तशान्त्यादि निरूपणात्मकः नाम परिशिष्टदीपकः तृतीयोभागः। " रु० ३—०
९६ वर्षकृत्यदीपकः। कालनिर्णयव्रतोद्यापन सहितः। म० म० पण्डित नित्यानन्द पन्त-पर्वतीय विरचितः। (कर्म० वि ९) रु० ३—८
९७ श्रौतसूत्रम्। श्रीमन्महर्षि-लाट्यायनप्रणीतमग्निष्टोमान्तम्। (कर्म० वि० १०) रु० २—०
९८ नलचम्पूः अथवा दमयन्तीकथा। महाकविश्रीत्रिविक्रमभट्टविरचिता। विषमपद-प्रकाशाख्यव्याख्यया सहिता। भावबोधिनी टिप्पणी सहिता। (का० वि०१५) रु० १—४
९९ श्रीब्रह्मसूत्रम्। श्रीभगवन्निम्बार्क महामुनीन्द्रविरचित वेदान्तपारिजात सौरभा-ख्यसूत्रवाक्यार्थेन श्रीश्रीनिवासाचार्यचरणप्रणीत श्रीवेदान्तकौस्तुभभाष्येन च सनाथीकृतम्। (श्रीनिम्बार्कभाष्यम्) (वेदान्त वि० १०) रु० ३—०
१०० वाग्वल्लभः। सर्वथाऽपि नवीनोऽपूर्वः प्रौढः परमोपयोगितया नियतमुपादेयतमश्छ-न्दोनिबन्धः, श्रीमता दैवज्ञाग्रेसरेणागममार्मिकेण कविपुङ्गवेन दुःखभञ्जनविदुषा विरचितः, तत्सुतेन बहुशास्त्रपारगेण कविचक्रवर्त्तिना महामहोपाध्यायेन देवीप्रसाद-पण्डितप्रवरेण कृतया वरवर्णिन्या टीकयोपस्कृतः। (छन्दः शास्त्र वि० ४) रु० २—८
१०१ सिद्धान्तलक्षणम्। श्रीजगदीशतर्कालङ्कारकृतम्। न्यायाचार्य श्रीशिवदत्तमिश्र-विरचित गंगाख्यव्याख्या टिप्पणी सहितम्। (न्याय विभागे ४)) रु० १—८
१०२ वेदभाष्यभूमिकासंग्रहः। (सायणाचार्यविरचितानां स्ववेदभाष्यभूमिकानां संग्रहः)। [वेद० वि० ५] रु० २—८
१०३ माधवीयधातुवृत्तिः। श्रीमत्सायणाचार्यविरचिता। (व्या० वि० १२) रु० ५—०
१०४ बौधायनधर्मसूत्रम्। श्रीगोविन्दस्वामिप्रणीतविवरणसमेतम्। [कर्म०वि० ११] रु० ४—०
१०५ ताण्ड्यमहाब्राह्मणम्। सायणाचार्यविरचितभाष्यसहितम्। (वेद वि० ६) (प्रथमोभागः) रु० ५—०—० (द्वितीयोभागः) रु० ७—०—०

१०६ न्यायमञ्जरी । जयन्तभट्टकृता । न्याय-व्याकरणाचार्येण पं० सूर्यनारायणशास्त्रिणा कृतया टिप्पण्या समेता । सम्पूर्णं । [न्या० वि० १५] रु० ८—।

१०७ शारदातिलकम् । श्रीमद्राघवभट्टकृतपदार्थादर्शटीकासहितम् । (तन्त्रशा० वि० १) रु० ५—।

१०८ मन्त्रार्थदीपिका । म० म० श्रीशत्रुघ्नविरचिता । (वेद० वि० ७) रु० २—।

१०९ शब्दशक्तिप्रकाशिका । श्रीमज्जगदीशतर्कालङ्कारविनिर्मिता । श्रीकृष्णकान्तविद्यावागीशकृतया कृष्णकान्तीटीकया श्रीमद्रामभद्रसिद्धान्तवागीशविरचितया रामभद्रीटीकया च समलङ्कृता । न्यायाचार्य काव्यतीर्थ पं० ढुण्ढिराजशास्त्रिकृतया छात्रोपयुक्तया विषमस्थलटिप्पण्या मूलकारिकार्थेन च सहिता । (न्या वि० १६) रु० ४—।

११० योगदर्शनम् (पातञ्जलदर्शनम्) भगवत्पतञ्जलिरचितं, राघवानन्दसरस्वतीकृत-"पातञ्जलरहस्याख्य"टिप्पनीयुक्तया द्वादशदर्शनकाननपञ्चाननवाचस्पतिमिश्रविरचितया "तत्त्ववैशारद्या"ख्यव्याख्यया भूषितेन विज्ञानभिक्षुनिर्मित"योगवार्त्तिक"-समुल्लासितेन मधुपुरीयकापिलमठस्थस्वामिहरिहरानन्दारण्यकृतभास्वतीवृत्त्या सहितेन भगवच्छ्रीकृष्णद्वैपायनव्यासदेवोपज्ञ-"सांख्यप्रवचन" भाष्येणोद्द्योतितम्, प्रदेशविशेषेषु श्रीमन्माध्वसम्प्रदायाचार्य्य-दार्शनिकसार्वभौम-साहित्य-दर्शनाद्याचार्य-तर्करत्न-न्यायरत्न गोस्वामिदामोदरशास्त्रिणा विहितया टिप्पण्या "पातञ्जलप्रभा"नामिकया भूमिकया च संवलितम्, (योग. वि. ३) ४—।

१११ सारस्वत व्याकरणम् । अनुभूतिस्वरूपाचार्य्यप्रणीतम् । श्रीचन्द्रकीर्त्तिसूरिप्रणीतचन्द्रकीर्त्तिनाम्न्या सुबोधिकया व्याख्यया, श्रीवासुदेवभट्टविरचितप्रसादाख्यटीकया च समन्वितम् । कवितार्किकोत्कल-यास्क-श्रीनवकिशोरशास्त्रिणा निर्मितया मनोरमाविवृत्या च समुल्लासितम् । पूर्वार्द्धम् । (व्या. वि. १३) रु० १—।

११२ सामान्यनिरुक्ति-गादाधरी-गूढार्थतत्त्वालोकः । सर्वतन्त्रस्वतन्त्रमिथिलामण्डलमण्डन-पं० कुलपति झोपाख्य-श्रीधर्मदत्त [श्रीबच्चा झा] शर्मविरचितः । (न्या. वि. १७) रु० १—

११३ जागदीशी पक्षता । न्यायाचार्य पं० शिवदत्तमिश्र गौडकृत गंगाख्यव्याख्याटिप्पणीसहिता । (न्या. वि. १८) रु० १—।

११४ मनुस्मृतिः । कुल्लूकभट्टकृतमन्वर्थमुक्तावलीव्याख्यया काशीस्थगवर्नमेन्ट संस्कृतकालेज व्याकरण-मीमांसा-धर्मशास्त्राध्यापकेन पं० नेने इत्युपाह्व गोपालशास्त्रिसंगृहीतपरिशिष्टटिप्पण्यादिभिरपि सहिता । अत्यन्तशुद्धसंस्करणम् । सम्पूर्णम् । (धर्म्मशास्त्र. वि.) रु० २—।

११५ व्युत्पत्तिवादः । श्रीमद्गदाधरभट्टाचार्यचक्रवर्तिविरचितः । वैयाकरणशिरोमणि-शुक्ल श्रीवेणीमाधवशास्त्रिरचित [शास्त्रार्थ-परीक्षोपयोगि] शास्त्रार्थकला टीका-सहितः । (न्या. वि. १९) रु० ३—।

११६ भामती । ब्रह्मसूत्रशाङ्करभाष्यव्याख्या सर्वतन्त्रस्वतन्त्रश्रीमद्वाचस्पतिमिश्रविरचिता । न्यायाचार्य पं० ढुण्ढिराजशास्त्रिणा सङ्कलितया विषमस्थलटिप्पण्या समलङ्कृता । तत्रायं द्वितीयाध्यायस्य द्वितीयपादान्तः प्रथमो भागः । रु० १—।

११७ जन्मपत्रदीपकः । सोदाहरण-सटिप्पण-हिन्दीटीकासहितः । ज्यौ० पं० श्रीविन्ध्येश्वरीप्रसादद्विवेदिना विरचितः । (ज्यौ. वि. ५) रु० ०—।